

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ULUSLARARASI SİSTEM AÇISINDAN AVRUPA GÜVENLİK VE
SAVUNMA POLİTİKASI
(AGSP)**

Kadriye Nilgün TUNÇSİPER

Danışman

Yard. Doç. Dr. Nazmi ÜSTE

2006

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi / Tezsiz Yüksek Lisans Projesi olarak sunduğum “Uluslararası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Kadriye Nilgün TUNÇSİPER

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez/Proje Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez/proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez/proje konusu gerekse tezin/projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

O Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
O Tez, mutlaka basılmalıdır.
O Tez, mevcut hali ile basılabilir.
O Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.
O Tezin, basımı gerekliliği yoktur.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: **Konu Kodu:** **Üniv. Kodu**

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının
Soyadı: TUNÇSİPER

Adı: KADRIYE NİLGÜN

Tezin/Projenin Türkçe Adı: Uluslararası Sistem Açısından Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: European Security and Defence Policy in International System

Tezin/Projenin Yapıldığı
Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yılı: 2006

Diğer Kuruluşlar:

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans :

Dili: Türkçe

Tezsiz Yüksek Lisans :

Doktora :

Sayfa Sayısı:159

Referans Sayısı:108

Tez/Proje Danışmanı

Yard. Doç. Dr. Nazmi Üste

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Uluslararası sistem
- 2- Avrupa savunması
- 3- NATO
- 4- AGSK
- 5- AGSP

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- International System
- 2- European defence
- 3- NATO
- 4- ESDI
- 5- ESDP

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum

Evet

Hayır

ÖZET

Soğuk savaş sonrasında güvenlik tanımının içeriği ve kapsamı genişlemiştir. Bunun yanı sıra, geleneksel politik ve askeri yönü kuvvetli güvenlik kavramının günümüzde ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları da artan bir şekilde göz önüne alınmaya başlamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak soğuk savaş sonrasında, Avrupa güvenlik alanında kurumsal bir değişim başlamıştır.

Bu çalışma genel olarak Avrupa güvenliğinin tarihsel olarak uluslararası sistemdeki önemini incelemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak güvenlik kavramı, kavramın uluslararası sistemle olan ilişkisi ve soğuk savaşta Avrupa güvenliği incelenmiştir.

Avrupa'nın 90'lı yıllarda Yugoslavya çatışmasını engellemedeki başarısızlığı ve NATO'nun Sırbistan ve Kosova operasyonlarında ABD'ye olan bağımlılığı Avrupa Birliği içerisinde çatışmalara tek başına müdahale edebilmek için savunma yeteneği geliştirmesi konusunda tartışmalara neden olmuştur. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturması öncesinde yaşanan tüm gelişmelere yenedünya düzeni içerisinde yer verilmiş, AB'nin AGSP oluşturma süreci aşama aşama incelenmiştir.

Sonuç olarak, yirmi birinci yüzyıl güvenlik tehditleri, bunların Avrupa güvenliğine etkileri ve AGSP konusundaki sorunlar açıklanmıştır. Bu nedenle Avrupa güvenlik temeline ilişkin farklı alternatifler incelenmiştir. Sonuç olarak AB ülkelerinin bu konuda karar verme süreci, Avrupa güvenliğinin geleceğini doğrudan etkileyecektir.

ABSTRACT

After the collapse of the cold war system, the concept of security as content and has been broadened. In addition to traditional political and military concerns economic, social and environmental aspects of security has been increasingly taken into consideration. Thus the end of cold war and its implications have initiated an institutional changeover in European security space.

This work has been tried to explain the importance of the European security in international system historically. At first part of the work, security concept and its relationship with international system and European security in the cold war era.

Europe's failure to prevent the Yugoslav conflict in the 1990s and its dependence on the United States during NATO's action in Serbia and Kosovo have moved many to argue that the EU needs to build defense structures capable of standing alone to deal with violent conflicts. For this reason, all developments into new world order during the formation of the European Security and Defense Policy and processing of the ESDP have been explained.

In essence, 21st century security threats, its implications to the European security and difficulties in ESDP have been explained. So different alternatives about security basic in Europe have been discussed. Finally we can say that the decision-making process of the European nations on these alternatives will strongly influence future.

YEMİN METNİ	III
TUTANAK	IV
Y.Ö.K DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	XV

BİRİNCİ BÖLÜM
GÜVENLİK VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA'DA
GÜVENLİK SİSTEMİ OLUŞTURMA ÇABALARI

1. ULUSLARARASI GÜVENLİK VE ORTAK GÜVENLİK KAVRAMLARI	1
1.1. Uluslararası Güvenlik Kavramı	1
1.2. Ortak Güvenlik Kavramı	6
1.3. Uluslararası Sistem ve Güvenlik	9
2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMİN GÜVENLİK ANLAYIŞINI BELİRLEYEN GELİŞMELER	13
2.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Sistem	13
2.2. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa Güvenliği	15
2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Gelişmeler	15
2.2.1.1. Soğuk Savaşa Geçiş Dönemi (1945 – 1949)	17
2.2.1.1.1. Almanya Sorunu	17
2.2.1.1.2. SSCB'nin Batı'da Tehdit Olarak Algılanması ..	18
2.2.1.1.3. Truman Doktrini ve Marshall Planı	20
2.2.1.2. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa'da Güvenlik İttifakları ...	21
2.2.1.2.1. Batı Avrupa Birliği	21

2.2.1.2.2. NATO	23
2.2.1.2.3. Varşova Paktı	24
2.2.1.3. Soğuk Savaş'ta Denge ve Çatışmalar Dönemi (1950-1962) ..	25
2.2.1.3.1. Kore Savaşı	25
2.2.1.3.2. Almanya'nın NATO Üyeliği	26
2.2.1.3.3. Küba'da "Ekim Füzelere" Bunalımı	27
2.2.1.4. Yumuşama Dönemi (1963-1989)	28
2.2.2. Soğuk Savaş Döneminde Avrupa Topluluğu ve Avrupa Güvenliği ..	30
2.2.2.1. Pleven Planı ve Avrupa Savunma Topluluğu Girişimi	32
2.2.2.2. Fouchet Planları	33
2.2.2.3. Avrupa Siyasi İşbirliği	34
2.2.2.3.1. Davignon Raporu	34
2.2.2.3.2. Avrupa Tek Senedi	34
2.3. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa Savunmasında NATO İttifakının Önemi ..	35
2.3.1. Soğuk Savaş Sürecinde NATO'nun Stratejileri ve Gelişimi	36
2.3.1.1. NATO'nun Kuruluş Dönemi Stratejisi	37
2.3.1.2. Topyekûn Nükleer Karşılık Stratejisi	38
2.3.1.3. Esnek Karşılık Stratejisi	39
2.3.1.4. NATO'nun 1980'ler Boyunca Stratejisi	40
2.3.1.5. NATO'nun Avrupalı Üyelerinin Stratejilere ve Politikalara Bakışı	41
2.3.2. NATO Stratejisinde Değişimin Başlaması ve 1990 Londra Konferansı	44
2.4 AGİK'nın Ortaya Çıkışı ve Helsinki Nihai Senedi	45

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI AVRUPA'DA GÜVENLİK SİSTEMİ

1. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE YENİ DÜNYA DÜZENİ	47
1.1. Yeni Dünya Düzeni	47

1.2. Dönemin Güvenlik Anlayışını Etkileyen Gelişmeler	50
1.2.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması	51
1.2.2. Körfez Krizi	53
1.2.3. Yugoslavya Krizi	54
1.3. Dönemin Güvenlik Anlayışını Etkileyen Düşünceler	55
1.3.1. Önleyici Savunma Doktrini	55
1.3.2. Yeni Müdahalecilik ve İnsani Müdahale Doktrini	58
2. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ	62
2.1. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti ve Gelişimi	62
2.1.1 Roma Zirvesi (1991)	64
2.1.2. Brüksel Zirvesi (1994)	65
2.1.3. Washington Zirvesi (1999)	66
2.1.4. Prag Zirvesi (2002)	68
2.1.5. İstanbul Zirvesi	69
2.2. NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişleme Politikası	70
2.2.1. Genişleyen NATO – Rusya Federasyonu İlişkileri	73
2.2.2. Barış İçin Ortaklık Programı	75
2.2.3 NATO'ya Yeni Üyelerin Kabulü	76
2.3. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti'ne Göre Uyguladığı Politikalar	77
2.3.1. Balkanlarda Gelişmeler	78
2.3.1.1. Bosna Hersek Müdahalesi	78
2.3.1.2. Kosova Müdahalesi	79
2.3.2. Diğer Faaliyetler	80
3. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) VE AVRUPA GÜVENLİĞİNDEKİ YERİ	81
3.1 AGİK'ten AGİT'e Dönüşüm Süreci	81
3.1.1. 1990 Paris Zirvesi ve Paris Şartı	81
3.1.2. 1999 İstanbul Zirvesi ve Avrupa Güvenlik Şartı	83
3.2. AGİT'in Avrupa Güvenliğindeki Yeri	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ
OLUŞUMU VE AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ OLUŞUMU	85
1.1. ODGP ve Teorik Boyutları	85
1.2. ODGP ve Tarihsel Gelişimi	89
1.2.1. Maastricht Anlaşması	90
1.2.2. Amsterdam Antlaşması	91
1.3. AB'nde ODGP Oluşturulma Sebepleri	92
1.4. AB'nde ODGP'nin Temel Özellikleri	93
1.4.1. Hükümetler Arası Yapı	93
1.4.2. ODGP ve Güvenlik Boyutu	94
1.4.3. Amsterdam ve Nice Anlaşmalarıyla Getirilen Yenilikler	94
1.5. Avrupa Birliği'nin ODGP Uygulamaları	95
1.5.1. Balkanlar	95
1.5.2. Ortadoğu	97
1.5.3. Irak Krizi	100
2. AVRUPA'DA BAĞIMSIZ SAVUNMA DÜŞÜNCESİ	101
2.1. Temelleri	101
2.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği	102
3. AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASININ GELİŞİMİNİ ŞEKİLLENDİREN ZİRVELER	105
3.1. Maastricht Antlaşması ve Ortak Savunma	106
3.2. Amsterdam Antlaşması ve ODGP'nin Savunma Boyutu	106
3.3. Köln Zirvesi	107
3.4. Helsinki Zirvesi ve Avrupa Ordusu Tartışmaları	107
3.5. Nice Zirvesi	108
3.6. Feira Zirvesi	109
3.7. Leaken Zirvesi	109

3.8. Sevilla Zirvesi ve Terör	110
3.9. Kopenhag Zirvesi	111
3.10. Selanik Zirvesi ve Avrupa Güvenlik Stratejisi	111
3.11. Brüksel Zirvesi	112
4. AGSP’NİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	113
5. AGSP’DE YENİ DÜZENLEMELER	114
5.1. Avrupa Anayasası	114
5.2. Avrupa Güvenlik Stratejisi	115
5.3. Temel Hedef 2010	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILDA YENİ GÜVENLİK TEHDİTLERİ VE AGSP’NİN GELECEĞİ

1. 21. YÜZYIL GÜVENLİK TEHDİTLERİ	119
1.1. Küresel Tehditler	120
1.1.1. Uluslararası Terörizm	121
1.1.2. Küreselleşme	124
1.1.3. Kitle İmha ve Nükleer Silahların Yayılışı	125
1.1.4. Göç, Mülteciler ve Irkçılık Tehlikeleri	128
1.2. Avrupa’ya Özgü Tehditler	130
1.2.1. Avrupa Birliği ve Terörizm	131
1.2.2. Balkanlar	133
2. AGSP VE TEMEL SORUNLAR	133
2.1. AGSP Oluşum Sürecinde AB Üyesi Olmayan Avrupalı NATO Üyeleri Sorunu	133
2.2. AGSP’nin Operasyonel Olamama Sorunu	135
2.3. AGSP’nin Misyona Belirsizliği	136
2.4. AGSP’nin İşlerliği Konusundaki Sorunlar	137
3. AGSP’YE RUSYA VE ABD’NİN YAKLAŞIMLARI	138
3.1. ABD’nin AGSP’ye Yaklaşımı	138

3.2. Rusya Federasyonu'nun AGSP'ye Yaklaşımı	139
4. AVRUPA GÜVENLİK SİSTEMİNE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLEN	
SENARYOLAR.....	141
4.1. NATO Temelli Avrupa Güvenliği	141
4.2. AGSP Temelinde Avrupa Güvenliği	143
4.3. Diğer Senaryolar	144
SONUÇ	145
KAYNAKÇA	149

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı geçen eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
DBA	: Dayton Barış Antlaşması
Der.	: Derleyen
ISAF	: BM Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
KFOR	: Kosova Barış Gücü
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NRF	: NATO Reaction Force
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
s.	: Sayfa
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SFOR	: NATO Uygulama/İstikrar Kuvveti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
y.a.g.e	: Yukarıda adı geçen eser
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

İki kutuplu sistemin yerini belirsizliklere bıraktığı günümüz uluslararası sisteminde uluslararası örgütler gittikçe artan bir şekilde önem kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda siyasal birlik yönünde ciddi adımlar atan Avrupa Birliği'nin savunma ve güvenlik alanında işbirliğine gitme çabaları önemli aşamalar kaydetmiştir. Bunun yanı sıra soğuk savaşın güvenlik kavramı yenedünya düzeni olarak kavramsallaştırılan sistemin içerisinde yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Ülke topraklarının savunulmasına dayalı güvenlik kavramı, yerini ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları da olan yeni güvenlik anlayışına bırakmıştır. Bu nedenle 21. yüzyılda soğuk savaş döneminkine benzer Avrupa'ya yönelik nükleer tehdit ya da sınırları değiştirmeye yönelik tehditler kalmamış, yeni tehditler kitle imha silahlarının yayılışı, küresel terör ya da göç ve ırkçılık gibi öngörülmesi daha zor tehditler olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler Avrupa güvenliğinin geleceğinin incelenmesini zorunlu kılmıştır.

Bu çalışma Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın gelecekte nasıl şekilleneceği tartışmasından hareketle ortaya çıkmıştır. Avrupa güvenliğinin soğuk savaş sürecinde neye dayandırıldığı ve bu sistemin çöküşünün ardından yaşanan gelişmeler ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Sonuç olarak vardığımız temel nokta, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın şu an için NATO'ya alternatif bir Avrupa Ordusu olmadığıdır. Ancak NATO'nun Avrupa'da faaliyetlerini sınırlamasıyla beraber, Avrupa ülkelerinin NATO'nun hem de AGSP'nin Avrupa'daki varlığı konusunda, belirleyici gücün ABD olacağıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİK VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI AVRUPA'DA GÜVENLİK SİSTEMİ OLUŞTURMA ÇABALARI

1. ULUSLARARASI GÜVENLİK VE ORTAK GÜVENLİK KAVRAMLARI

Uluslararası ilişkilerde güvenlik, farklı görüş ve ekollerde belirli benzer noktalarının bulunmasına rağmen, her zaman farklı ifadelerle tanımlanmıştır. Bu durumun temel nedeni, öncelikle devletlerarası ilişkilerin doğasının, belli dönem ve kişiler arasında farklı algılanmasıdır. Bu nedenle, özel olarak Avrupa güvenliğini incelemeyen önce, genel olarak güvenlik kavramını incelemek yerinde olacaktır.

1.1. Uluslararası Güvenlik Kavramı

Uluslararası güvenlik, uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olan devletlerin, aralarındaki ilişkileri düzenleyen temel belirleyicilerden biridir. Kavram olarak farklı tanımları yapılan güvenliğin, neyi kapsadığı, sınırlarının nerede başlayıp nerede sona erdiği de tartışmalı konulardır.

Uluslararası güvenlik, öncelikle bir devletin diğer devletlerle yada bir devlet grubuyla olan ilişkileri tartışmasıdır. Genel olarak, ulusların güvenliğinin genel bir anlatımla tanımlanamayacağı ya da objektif olarak belirtilemeyeceği tartışılmaktadır. Bu nedenle de, tanımlar devletlerin tehditler ve güvenlik anlayışına bağlı olmaktadır.¹ Bunun yanı sıra, güvenlik algısını, toplumların kültürlerine bağlayan yazarlar da olmuştur. Örneğin A. de Vasconcelos; güvenliğin farklı kültürlerde farklı anlamlara geldiğini savunmakta ve bunu da “kimlik temelli güvenlik” olarak isimlendirmektedir.²

Her ne kadar güvenlik konusundaki tanımlar arasında bir birlik yoksa da, potansiyel bir tehdit unsuru her zaman güvenlik tanımlarında yer almıştır. Arnold

¹ Altig Von GEUSAU, **The Security of Western Europe**, Sheerwood Press, London, 1985,s.2

² Alvaro de VASCONCELOS, “Security as Component of Comprehensive Policy”, **Perceptions**, June-August 2003, Vol. VIII, No. 2, s.149.

Wolfer, güvenliği “ elde edilen, sahip olunan değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum” olarak tanımlarken; Baldwin “ sahip olunan değerlere karşı bir zararın en düşük olduğu hal” tanımını yapmıştır.³ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1987’de Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansı’nda yapılan güvenlik tanımına göre ise, güvenlik, tüm uluslar için başta gelen bir önceliktir ve güvenliğin sadece askeri değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik, insani ve çevresel boyutları da bulunmaktadır. ⁴ Güvenlik, uluslararası ilişkilerde, içeriğine göre dar ve geniş kapsamlı olarak da incelenmektedir. Güvenliği dar yaklaşımla ele alan gelenekselciler, kuvvet kullanımı ve askeri konulara odaklanırken, konuya daha geniş perspektiften bakanlar, güvenliğe karşı tüm tehditleri de içeren bir yaklaşımı savunmaktadırlar.

Güvenliği geniş bir bakış açısıyla değerlendirenlerden Barry Buzan’a göre, geleneksel yaklaşımın öncülerinden Stephen Walt, geleneksel yaklaşım konusunda en güçlü ifadeleri kullanan yazar olmuştur. Buzan’ın belirttiği gibi, Walt’a göre güvenlik konuları savaş fenomeni ile ilgilidir ve tehdit, askeri kuvvet kullanımı ve kontrolü ile açıklanmaktadır. Walt ayrıca, kirlilik, hastalık, çocuk istismarı, ekonomik durgunluk gibi konuların güvenliğe karşı tehdit oluşturduğu, güvenliği geniş bir bakış açısıyla ele alan yaklaşımlara kesin olarak karşı çıkmıştır. ⁵

Uluslararası ilişkilerin klasik kuramı olarak kabul edilen “realist yaklaşım” güvenliği gücün uzantısı olarak ele almakta ve güç varsa güvenlik de sağlanır şeklinde bir sonuç ortaya koymaktadır. Realizme göre, devlet uluslararası sistemin tek ve en önemli aktörüdür. Devletler, rasyonel aktörler oldukları için ulusal güvenlik en önemli amaçtır. Devletlerin tek tek kendi güvenliklerini sağlayacak merkezi bir otoritenin olmadığı anarşik uluslararası yapıda, her devletin kendi güvenliğini kendisinin sağlayacağı varsayılmaktadır. Doğuştan kötü, kendi çıkarları peşinde koşan bireylerin gündelik hayatlarındaki davranışlara benzer biçimde devletlerin uluslararası sistemdeki rolleri de kendi çıkarları doğrultusunda olacaktır.

³ İrfan Kaya ÜLGER, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002, s.24.

⁴ Y.a.g.e., s.26.

⁵ Hasan ULUSOY, “ Collective Security in Europe”, **Perceptions**, December 2002/February 2003, Vol. VII, No. 4, s.158-159.

Uluslararası politikayı devletler arasında mücadele süreci olarak gören realizme göre, devlet adamını yönlendiren unsurlar korku, kuşku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, üne kavuşma, prestij ve çıkar gibi unsurlardır. Özellikle korku ve bunun yol açtığı güvenlik ikilemi devletleri savaşa zorlayan nedenlerin başında gelmektedir.⁶ Bunun yanı sıra eğer bir savaş, ulusal çıkarların korunması için gerekliyse yapılmalıdır. Kendini savunma kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alındığından realizmde emperyalizme meşruluk tanınmaktadır. Zira tehdit açıkça algılanabiliyorsa karşının saldırısını beklemeye gerek yoktur ve dolayısıyla böyle bir savaş gereklidir ve meşru kabul edilmelidir.⁷ Realist yaklaşımın önderlerinden H.Morgenthau'ya göre "Birbiriyle rekabet eden egemen devletlerin oluşturduğu, gücün geçerli olduğu bir dünyada her devletin görevi, kendisinin fiziki ve siyasi, ekonomik ve kültürel kimliğini koruyacak gerekli her önlemi almaktır."⁸

Realizmde güvenliğin sadece güç merkezli olarak ele alınması eleştirilmektedir. Buna göre, realizm güvenliği devletlerin askeri güçlerine oranla artan veya eksilen bir kavram olarak gördüğü için, bir ülkenin kazancının diğer ülkenin zararına olması, her zaman bir ikileme yol açmaktadır. Örneğin, eleştirel uluslararası teorinin kurucu isimlerinden Asley, kendi uluslararası ilişkiler teorisini kurma işine realizmi analiz ederek başlarken, realizmi, uluslararası sistemi bir devletlerarası sistem haline indirgemesi, devleti egemen rasyonel aktör olarak tanımlaması ve güvenlik olgusunu analizinin merkezine alması dolayısıyla ataerkil ve Avrupa merkezci bir uluslararası kuram olarak nitelendirmiştir.⁹

Realistlerle, amaç ve araçlar konusunda farklılaşan neorealistlere göre ise; "güç" başlı başına bir amaç olmaktan ziyade, mümkün olduğunda ve gerektiğinde başvurulacak bir araçtır. Zayıf olmak güçlü devletlerin saldırısına davetiye çıkardığı gibi, çok güçlü olmaya çalışmak da diğer devletleri silahlanmaya veya ittifak ilişkisi içine girerek güçlerini birleştirmeye itmektir. Dolayısıyla güç, ancak gerektiğinde

⁶ Tayyar ARI, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002, s.164.

⁷ Y.a.g.e., s.165.

⁸ Howard WILLIAMS, Moorhead WRIGHT, Tony EVANS (der.), **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 272.

⁹ Deniz Ülke ARIBOĞAN, **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 240.

kullanılacak bir araç olup, ne kadar güce sahip olmak gerektiğine akliselim devlet adamı karar verir. Olağanüstü durumlarda devletlerin nihai endişesi güç değil, güvenlidir.¹⁰

Devletlerin nasıl davrandıkları değil, nasıl davranması gerektiğini inceleyen idealistler ise, güvenliği barışın bir sonucu olarak ele almaktadır. Bu ekole göre, güvenlik ancak hukukun ve kurumların normları tesis edildiği zaman sağlanmaktadır.¹¹

Konumuz gereği, bu çalışmanın çıkış noktası olan devletlerin güvenliğini sağlayan faktörleri iki kısımda da incelemek mümkündür. Bunlardan ilki, ülkelerin coğrafyası, askerlik anlayışı, beceri ve kapasitesi, milletin ruhsal yapısı, cesareti ve dini anlayışı olan doğal faktörler; diğeri ise ittifaklar, uluslararası sözleşmeleri savaş hukuku düzenlemeleri, hakemlik anlaşmalarını ve silahsızlanma sözleşmelerini kapsayan hukuki faktörlerdir.¹² Ancak yinede ülkelerin güvenlikleri, tüm yönleriyle kendilerine bağlı değildir. Bölgelerinde veya dünya çapında sorunlar da, ülke güvenliklerini etkileyebilmektedir.

Günümüzde ülke topraklarının savunulmasını temel alan askeri yönü kuvvetli güvenlik algılamasının, yerini önceden müdahaleyi de içeren stratejik güvenliğe bıraktığı söylenebilir. Güvenlik, sadece savaştan korunmak veya savaşı engellemek olarak anlaşılmamakta, bunun yanında hayatta kalabilmeyi ve refahı etkileyecek tehlikelerden korunmayı da içermektedir.¹³

Tehdit algılaması ve kavramsallaştırılmasında yaşanan değişim, güvenlik kavramının klasik savunma anlayışının dışına çıkarak, Ümit Cizre'nin deyimıyla "sıradanlaşmasına" neden olmuştur.¹⁴ Bu bakış açısına göre, devletlerin güvenliklerini tehdit eden her zaman başka devletler değildir, ülkeler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik, çevresel sorunlar, nükleer tehditler ve belki de en önemlisi terör, güvenliği sadece devlet yaklaşımıyla ele alan görüşlerin etkisini azaltmıştır.

¹⁰ Tayyar ARI, **Uluslararası İlişkiler**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1997, sf.239.

¹¹ ÜLGER, a.g.e., s. 24.

¹² Haydar ÇAKMAK, "**Avrupa Güvenliği**", Akçağ Yayınları, Ankara, 2003,s. 26.

¹³ Y.a.g.e., s.27.

¹⁴ Etyen MAHÇUPYAN, "Güvenlik Sektöründe Postmodern Dönem", **Zaman**, 31.05.2004.

Güvenliğin bir başka boyutu da özgürlük ile olan ilintisidir. K.Waltz'a göre, "devletler de, insanlar gibi özgürlüklerinin kapsamı oranında güvensizlik içerisindedirler, özgürlük istendiğinde, güvensizlik kabul edilmelidir."¹⁵ Fuat Keyman'a göre de, güvenlik ve özgürlük insan yaşamının en önemli, ama aynı zamanda en sorunlu değerleridir. Bu ikisi arasındaki dengeyi kurarak mutlak bir doğru, mutlak bir reçete, mutlak bir çizim yoktur. Bu gerçeklik, bugün yaşadığımız dünyanın temel ikilemidir.¹⁶

İkiz kulelere yapılan saldırı sonrası, özgürlük ve güvenlik ikilemi de açıkça ortaya çıkmıştır. Bu saldırı "ontolojik (varlığımızla ilgili) güvensizlik" duygusunu yaşamımızın her alanına sokarak, dünyayı bir risk toplumuna dönüştürmüştür.¹⁷ Bu nedenle geçmişe oranla güvenliğin kapsamı artmakla beraber, tehdidin nereden geleceği belirsizleşmiştir.

Tüm bunların ötesinde, yukarıda ifade edilen güvenlik tanımları, kapsamı ya da ifade edilen bir tehdidin varlığı, bizi "kimin güvenliğini tartışıyoruz?" sorusuna götürmektedir. Analiz düzeyi açısından önemli olan bu sorunun yanıtı, uluslararası ilişkiler açısından incelendiğinde, hala temel aktör olan devletlerin güvenliğinin belirleyici olduğu görülmektedir.

Gerçekte son yıllarda güvenliğin kapsamında yaşanan değişim, güvenlik ve bundan etkilenenler arasında bir etkileşim olduğunu iyice ortaya çıkarmıştır. Buna göre; bireyler devleti (ihanet, sabotaj, casusluk yoluyla), rejimi (ayrılıkçılık, isyan ve suikastlarla) ya da ulusu (çeşitli suçlarla) tehlikeye düşürebilir. Uluslar bireylere (azınlık eylemleri yoluyla), devlete (ayrılıkçılık ve etnik milliyetçilik ile) ya da rejime (etnik bir azınlığın iktidarı kontrolü halinde çoğunluğun itirazı gibi) bir tehdit oluşturabilir. Rejim bireyler (yargısız infaz, işkence ya da kötü sosyal ekonomik politikalar yoluyla) ve ulus (nadiren soykırım) için tehdit olabilir. Devlet bireyler (sivil özgürlüklerin kısıtlanması) ya da uluslar (etnik azınlıkların haklarının sınırlandırılması gibi) için tehdit

¹⁵Kenneth N. WALTZ, **Theory of International Politics**, McGraw-Hill, 1979, s.112.

¹⁶E.Fuat KEYMAN, "Kapitalizm, Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı", **Doğu-Batı**, Yıl. 5, Sayı.18, 2002, s. 30.

¹⁷ Y.a.g.e., s.29.

oluşturabilirler.¹⁸ Tüm bunlar tehdidin sadece devlete karşı olmadığını, devletin de bir tehdit olabileceğini ve artık günümüz dünyasında güvenlik riskinin özellikle bireyler için çok arttığını göstermektedir. Ancak konumuz gereği, bu çalışmada incelenecek olan güvenlik, genel olarak devlet temelli güvenlik olacaktır.

1.2.Ortak Güvenlik Kavramı

Ortak güvenlik (common security) kavramı, temel olarak sisteme katılan her devletin, birini ya da birkaçını ilgilendiren güvenliğinin, hepsini ilgilendirdiğini ve barış için ortak bir karşılığı kabul ettiği sistemi belirtmektedir. Böyle bir sistemde ortak güvenlik, devletlerin bir araya gelerek güvenliklerini tehdit eden risklere karşı koyması ve bunlara yönelik politikalar benimsenmesini içermektedir.

Ortak güvenlik kavramına göre, hiçbir devlet başkalarının güvenliğini arttırmadan kendi güvenliğini sağlayamamaktadır. Öyle sorunlar bulunmaktadır ki, devletler ortaklaşa hareket etmedikleri takdirde, bu sorunların çözümlenebilmesi ve tehdit olmasının engellenebilmesi olası değildir.¹⁹

Ortak güvenlik, belli devletlerin ortaklaşa hareket ederek bir tehdide karşı stratejiler geliştirmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu noktada literatürde çoğu zaman aynı anlamda kullanmalarına rağmen, ortak güvenlik ve kolektif güvenlik (collective security) kavramlarının altında yatan mantığın farklı olduğu görülmektedir.

Kissinger'a göre de "İki düşünce arasındaki ayrım yasal bir baştan savma değildir ve önemli bir felsefi farklılığı ifade etmektedir. Bir ittifak, bir grup devlet tarafından bir bölgeyi veya belli bir hedefi savunmaya karar verdiğinde oluşur. Buna karşılık, kolektif güvenlik sistemi ne savunulacak bölgeyi, ne de bunu yapmak için gerekli vasıtaları ve düzeneği tanımlar, aslında hukuki bir kavramdır."²⁰

¹⁸ Peter Van NESS, "Globalisation and Security in East Asia", **Working Paper No:2000/2**, Australian National University, Canberra, s. 6.

¹⁹ Muharrem GÜRKAYNAK, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınevi, Ankara, 2004, s.5.

²⁰ Henry KISSINGER, **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, METU Press, Ankara, 2001, s.33.

Kolektif güvenlik, dünyadaki her devletin diğeri bir devletin güvenliğini ve bağımsızlığını garanti edeceği bir güç sistemidir. Kolektif güvenliğin temel ilkesi katılımın ve zorlamanın evrenselliğidir. Bu şartlar altında bir saldırgan ulusun, tüm topluluğun birleşmiş muhalefetiyle karşılaşması beklenir. Bu temel varsayım şimdiye kadar Milletler Cemiyeti Misakı'nda ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde yer almıştır.²¹

MC'den sonra, MC başarısızlığı açık olsa bile, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için bir uluslararası örgüt kurulması kaçınılmaz olmuş, böylece, II. Dünya Savaşı sonrası, BM ortaya çıkmıştır. BM'nin kuruluş amaçları arasında en başta geleni, bunlar arasında bir sıralama belirtilmemiş olsa bile, 1/1'de yer alan uluslar arası barış ve güvenliği korumak amacıdır.²²

Kolektif güvenlik, sadece bir teorik güç modeli olmasının sonucu, sistem hiçbir zaman etkin bir şekilde işlememiştir. İkinci büyük harbi takiben kurulmaya çalışılan BM sistemi ve kolektif güvenlik düzeninin, yani Postdam, Yalta ve San Francisco sisteminin ne denli dayanıksız olduğu, "Kore", "Demir Perde" ve "Bloklaşma" çerçevesinde kısa zamanda ortaya çıkmış, gerçek güvenlik dengeleri NATO ve Varşova Paktları arasında "dehşet dengeleri" (balance of terror) şeklinde oluşmuştur.²³

Ortak güvenlik kavramı, John Herz tarafından literatüre sokulan güvenlik ikilemi (security dilemma) kavramını da içermektedir. John Herze, başka devletlerin niyetlerinin belirsizliği, güvenlik uğruna silahlanma ve bunu yaparak bir kısır döngü yaratan durumu tanımlamak için "güvenlik ikilemi" terimini türetmiştir.²⁴ Buna göre, bir ulus, komşusunu düşman olarak görürse, komşusundan daha güçlü olmaya başlayarak potansiyel saldırıları caydırmaya uğraşır. Sistemde tüm devletlerin güvensizliği, daha fazla güvenlik elde etmek için hepsini zorlar. Fakat her biri komşusunun gücünü izler, kendi güvensizlik duygusu tekrarlanır ve daha fazla

²¹ Faruk SÖNMEZOĞLU(der), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der yayınları, Ankara, 2000, s. 254.

²² Funda KESKİN, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara,1998, s.17.

²³ Umut ARIK, " 21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik Sistemi ve Türkiye", **Avrasya Etütleri**, Cilt.2, Sayı.4, Kış 1995/96, s.2.

²⁴ WALTZ, a.g.e., s.186.

güçlenmek için her yolu dener. Bunun sonucu olarak, her devlet sürekli olarak güvenlik ikilemiyle yüz yüze kalır.²⁵

Bir görüşe göre, ortak güvenliği sağlamanın üç temel koşulu vardır. Bunlar ortak bir örgüt kurmak, güvensizliği sağlayan nedenlerin ortadan kaldırılması ve kolektif garantidir. Bu nedenle ülkeler arasında savaşa yol açacak sorunların zorunlu hakemlik yoluyla çözülmesi, güvensizliğin en önemli nedenlerinden birisi olan silahlanma yerine silahsızlanmanın sağlanması ve ortak garanti, gerekli görülmektedir.²⁶

Ortak güvenlik, devletlerin aralarında işbirliği amacıyla çeşitli ittifaklar ya da koalisyonlar kurulmasını da gündeme getirmektedir. Uluslararası ilişkilerde, devletleri ittifak oluşturmaya iten nedenler çeşitlidir. Ancak güvenlik konusunun her zaman devletleri ittifaka katılmaya iten temel nedenlerden biri olduğu açıktır.²⁷

Geçmişten günümüze, uluslararası ilişkilerin temel bir olgusu olan ittifak oluşturmanın, genellikle savunmalarını gerçekleştiremeyecek veya amaçlarına tek başlarına ulaşamayacak durumda olan devletlerin izledikleri bir politika olduğu gözlenmiştir. Örneğin ABD Monroe Doktrinini uygulayabilmek ve Avrupa devletlerinin kıtaya yönelik girişimlerine karşı koyabilmek amacıyla İngiltere ile ittifak yapmak gereği duymuştur. NATO'nun oluşturulmasında da, üye ülkelerin Sovyet yayılmasına tek başlarına karşı koyamayacak durumda olmaları önemli rol oynamıştır.²⁸ Bu bakımdan ortak güvenlik, dar kapsamda ittifak oluşturmayı da içine almaktadır.

Devletler her zaman ittifak oluştururken kendi kaynaklarının güçsüzlüğünden hareket etmemektedirler. Kendi öz kaynakları yeterli olsa da, ortak güvenlik için ittifakların tercih edildiği görülmüştür. Bunun nedeni de, söz konusu amaca ulaşmanın maliyetini azaltmak, meşruiyet sağlamak ve etki alanını genişletmek olabilmektedir.²⁹

²⁵ John SPANIER, **Games Nations Play**, Congressional Quarterly Inc, Washington, 1993, s.115.

²⁶ ÇAKMAK, a.g.e.,s. 28.

²⁷ Tarihin çeşitli dönemlerinde, ittifaklara özgü niteliğin farklılaştığı şüphesiz doğrudur. Nitekim, 1815'ten 1859'a kadar ittifaklar temel olarak savunmaya dayalıyken, 1859 ve 1871 arasında saldırı amaçlı oluşturulmuş, 1871'den itibaren de, yeniden savunma amaçlı olmaya başlamıştır.(Robert L. ROTHSTEIN, **Alliances and Small Powers**, Columbia University Press, 1968, s.46.)

²⁸ ARI, 1997, s.282.

²⁹ ÜLGER, a.g.e., s.27.

1.3. Uluslararası Sistem ve Güvenlik

Devletlerin, karşılıklı ilişki biçimleri ve etkileşimleri ve dış dünyanın yapısı uzun süre gözleme tabi tutulduğunda, bunlar arasında bir düzenlilik bulunduğu görülür. Devletlerin bu davranış kalıplarının ve ilişkilerinin niteliği, belli bir dönemde dünyada varolan devlet sistemi ile yakından ilgilidir. İşte uluslararası alanda devlet sisteminde görülen bu düzenli davranış kalıplarının oluşturduğu yapıya “uluslararası sistem” denilmektedir.³⁰

Sistem yaklaşımı, uluslararası ilişkiler alanında birçok teoriyensen tarafından kullanılmakla birlikte, bu konuda en kapsamlı modeli Morton A. Kaplan geliştirmiştir. Kaplan, örgütlenme durumlarını ve sayılarını dikkate alarak altı uluslar arası sistem modeli geliştirmiştir. Bunlar sırasıyla güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve son olarak birim veto sistemdir.³¹

Kaplan’ın sistem modellerinden ilki olan güç dengesi (balance of power), devletlerin ulusal güvenlik sorunlarıyla değişen ittifaklar çerçevesinde nasıl uğraştığını tanımlayan bir bakış açısı sunmaktadır.³² Güç dengesinde, sistem sayıları beş altıyı geçmeyen, güçleri nispeten birbirlerine benzer olan ulusal devletlerden oluşmaktadır. Bu sistem, 18. ve 19. yy Avrupa’ında gerçeklik kazanmıştır.

Güç dengesinde sistem, sistem revizyonist devletlerin statükocu güçlerin güvenliğini tehdit etmeye başladığında gündeme gelir. Bu sistemde, yenilen devletlerin ortadan kaldırılması yerine onun sisteme tekrar atılması amaçlanır. Devletlerarasında gücün dengelenmesi ya ağır tarafın hafifletilmesi ya da hafif tarafa ağırlık verilmesiyle olur. Bunun için kullanılan bazı yöntemler, böl ve yönet, silahsızlanma ve ittifaklar ve koalisyonların kurulmasıdır.³³ Bunu yanı sıra, güç dengesi kavramı, realistler açısından tüm uluslararası sistemi anlamakta hayati rolü olan bir olgu olarak, realist literatürün her

³⁰ GÖNLÜBOL, a.g.e. s.33.

³¹ ARI, 1997, s.100.

³² SÖNMEZOĞLU, a.g.e. s.240.

³³ Y.a.g.e., s.240.

takipçisinde özel bir önemle yer almıştır. Örneğin, Hume daha 18. yy.da denge kavramını felsefesinin her aşamasında önemle vurgulayarak, güç dengesi sisteminin ulus devletlerin güvenlikleri ve bağımsızlıkları açısından gerekli olduğunu vurgulamıştır.³⁴

Morton A. Kaplan'ın sistem modellerinde ağırlık verdiği sistem türlerinden bir diğeri, devletlerin iki blok etrafında kümelendiği iki kutuplu sistemdir ve gevşek ve sıkı olmak üzere başlıca iki türlü kutuplu sistem türü vardır. İki kutuplu bir uluslar arası sistemde, genellikle bir blok etrafında kümelenmiş iki devletler grubu vardır. İki kutuplu sistem, en karakteristik özelliği ile II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmıştır. Batı ve Sovyetler Birliği ilişkilerinin bozulması, iki blok arasında bir savaş olasılığı yaratarak dünyada bir gerginlik yaşanmasına neden olmuş, bu paradoksal barış durumu da “soğuk savaş” olarak isimlendirilmiştir.

İki kutuplu sistemde, sistem ne oranda sıkı ise, blok üyelerinin, blok liderlerine bağımlılıklarının o derece fazla olması beklenir, yine sistem ne oranda sıkı ise blok üyelerinin zorunlu bir seçim halinde blok çıkarlarına, kendi ulusla çıkarlarından daha fazla önem vermeleri blok üyelerinden beklenen bir davranıştır.³⁵

Gevşek iki kutuplu sistemde bloklardan birinin askeri bakımdan güçlenmesi sistemin istikrarını sarsacağından bu anlamda ikinci vuruş gücü önem kazanmaktadır. Nükleer silahların caydırıcı etkisi sistemin istikrarı açısından son derece önemlidir.³⁶

Sıkı iki kutuplu sistemde, sistemde aktör sayısı daha azdır ve bütün aktörler bloklardan birine üyedir ya da taraftır. Bu tür sistemlerde bloksuz aktörler ve evrensel aktörler ya yoktur ya da önemli bir etkileri görülmediği için yok sayılmaktadır. Bu tür sistemlerde bütünleştirici ve arabulucu rolü ya hiç görülmez ya da etkileri çok zayıftır. Bu nedenlerden dolayı sıkı iki kutuplu sistemleri çok istikrarlı ve bütünleşme derecesi yüksek bir sistem olarak düşünmek mümkün değildir.³⁷

³⁴ ARIBOĞAN, a.g.e., s.176.

³⁵ SÖNMEZOĞLU, a.g.e., s.245-246.

³⁶ ARI, 1997, s. 106.

³⁷ Y.a.g.e., s.109.

Kaplan'ın dördüncü modeli olan evrensel sistem, gevşek iki kutuplu sistemdeki evrensel aktörün işlevinin genişlemesiyle ortaya çıkacak bir sistem olarak düşünülmektedir. Sistem, konfederal bir siyasal sistem görünümündedir.³⁸

Kaplan'ın beşinci olarak ele aldığı hiyerarşik sistem, oldukça bütünleşmiş bir yapıya sahip olduğundan istikrarlı bir sistem olarak kabul edilmektedir.³⁹ Burada bir dünya devleti görünümündeki sistem demokratik veya otoriter bir niteliğe sahip olabilmektedir.

Kaplan'ın son sistem modeli, nükleer silahların yayılmasıyla ortaya çıkacağı varsayılan birim veto sistemidir. Buna göre, sistemde bulunan hemen tüm birimler bir nükleer savaşı başlatabilecek ölçüde nükleer silaha sahip olacaklardır. Böylece daha farklı bir nükleer denge ile birçok farklı birim, genel bir barış ya da savaş konusunda söz sahibi olacaklardır.

Sistem analizi birkaç noktada eleştirilmektedir ve böyle bir sistem analizine gitmenin bilimselliği tartışılmaktadır. Kaplan'ın sistem modellerine yönelik eleştirilerde söz konusu sistemlerden özellikle güç dengesi ve gevşek iki kutuplu sistemin dışında kalan sistemlerin büyük ölçüde hipotetik nitelikte sistem modelleri olduğuna dikkat çekilmektedir.⁴⁰ Sistem modellerinin eleştirildiği bir diğer nokta da, sistemin kuralları olarak belirtilen kuralların devletlerin çıkarları gereği gösterdiği davranışlar mı yoksa uymaları gereken kurallar mı olduğunun yeterince açık olamamasıdır.⁴¹ Bunun yanı sıra sistem teorisinin, sadece sistemler ilgilenmesi, ideolojiler, iç etkenler ya da özel koşulları yadsıması da eleştirilmektedir.

Devletlerin, diğer devlet ya da devlet gruplarına karşı yaklaşımında uluslararası sistemin yapısının önemli bir belirleyici olduğu açıktır. Ancak, uluslararası sistemin, devletlerin davranışını nasıl etkilediği, her zaman uluslararası ilişkilerin temel tartışma

³⁸ Y.a.g.e., s.110.

³⁹ SÖNMEZOĞLU, a.g.e., s.214.

⁴⁰ ARI, 2002, s.530.

⁴¹ Y.a.g.e., s.530-531.

konularından biri olmuştur. Güvenlik açısından konuya eğildiğimizde; temel olarak devletlerin güvenlik hedeflerinin uluslararası sistemden nasıl etkilendiği incelenmelidir.

Uluslararası sistem türlerinden hangisinin daha barışçıl ya da güvenli olduğu teorisyenler tarafından tartışılmış bir konudur. Uluslararası sistem türlerinin güvenli olup olmadığı konusunda iki kutuplu sistem ve güç dengesi sistemi öncelikli olarak incelenmiştir. Özellikle bu iki sistem modeli üzerinde durulmasının nedeni uluslararası ilişkiler disiplininin II. Dünya Savaşı sonrası, ayrı bir disiplin olarak gelişmesi gösterilebilir. Bu yüzden, savaş sonrasında tüm karakteristik özellikleriyle yaşanan iki kutuplu sistem ve savaş öncesi yaşanan güç dengesi sistemlerine öncelikli olarak atıf yapılmıştır.

Karl W. Deutch ve David Singer'a göre; güç dengesi sistemleri kısa vadede istikrarsız olarak görülse bile orta vadede istikrarlı olarak kabul edilmesi gereken bir sistemdir. Bunlara göre, sistem iki kutupludan güç dengesi veya çok kutupluluğa dönüştüğünde daha istikrarlı bir görünüm kazanır ve savaşlar azalır. Ancak tarihsel örneklerin de gösterdiği gibi güç dengesi istemlerinde uzun vadede istikrarsızlıklar görüldüğüne dikkat çekilmektedir. Ancak bütün bu özelliğine rağmen iki kutuplu sistemlerle karşılaştırıldığında genel olarak daha istikrarlı bulunmaktadır.⁴²

Tayyar Arı'ya göre ise iki kutuplu sistemler, her zaman daha güvenli ve istikrarlı bir görünüm sağlamaktadır ve bunu da 1945 sonrası yaşanan soğuk savaş örnek göstererek belirtmektedir. Bu yapı içerisinde, her iki blok da kendi etki alanlarında istikrarı ve güvenliği sağlarken, karşı bloğun güvenlik kuşağında giriştiği eylemlere de karışmamaktaydı. Ayrıca, iki kutuplu sistemde nükleer silahlar ve savaşların tırmanma olasılığı içermesi tarafların çatışmaları kontrol altında tutmalarına ve durdurmalarına yol açmaktaydı.⁴³

Bir başka görüşe göre ise; iki kutuplu sistemin, uluslararası hukuk ve kurallara tam uyularak yönetimi ve düzenlenmesi çok zordur. Bütün bağlantısız devletler bir araya gelseler bile, her iki kampa etkide bulunamaz, çözümler kabul ettiremezler. Resmi

⁴² Y.a.g.e., s. 130.

⁴³ Y.a.g.e., s.130-131.

olmayan düzenleyiciler olarak iki blok, birbirlerini denetler, karşı tarafın gücünü güçle dengelemeye çalışırlar.⁴⁴

İki kutuplu bir uluslararası sistemde, kendisini tehdit altında gören ve savunma olanakları bulunmayan bir devletin yalnızcılık veya bağlantısızlık politikası izleyerek beklediği güvenliğe kavuşması da çok zordur.⁴⁵ Bu durumun en iyi örneği, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da irili ufaklı birçok ülkenin tarafsızlık politikası izlemek yerine, kamplardan birine dâhil olarak kendi güvenliğini garanti altına alma çabasıdır. Yine bu dönemde, kendisini tarafsız olarak ilan eden devletlerin hiçbirisi, tam olarak tarafsız kalamamış, dönem içerisindeki gelişmelere bağlı olarak bloklardan birisiyle işbirliğine gittikleri de görülmüştür.

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMİN GÜVENLİK ANLAYIŞINI BELİRLEYEN GELİŞMELER

Uluslararası sistemler bir bakıma, dönem içerisinde benzer özellikler gösteren olayları ve değişkenleri daha iyi anlamamızı sağlamak için oluşturulan genellemelerdir. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olayların bir bütün olarak dönem içerisinde güvenlik algısını nasıl etkilediğini incelememiz gerekmektedir. Bu kapsamda, sistem içinde alt sistemlerin de olabileceğinden hareket ederek, Avrupa güvenliğinin sistemden ve uluslararası gelişmelerden nasıl etkilendiğini de açıklamak önemlidir.

2.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Sistem

İkinci Dünya Savaşı'nın dünya güç dengesini bozması ve Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya siyaset sahnesinden çekilmesi sonucu dünya, ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde iki kutuplu, ideolojilerin belirleyici olduğu bir döneme girmiştir. Savaştan her bakımdan harap çıkan Avrupa, ekonomik ve sosyal yapılanmasına ağırlık vermeye başlamıştır.

⁴⁴ Oral SANDER, *Siyasi Tarih:1918-1994*, 6. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.183.

⁴⁵ GÖNLÜBOL, a.g.e., s.61.

Savaş sonrası düzenlemelerinde ortaya çıkan en önemli olgu, iki büyük savaşın başlangıç noktasında yer alan Almanya'nın yeniden tehdit olmasının engellenmesidir. Ancak savaş sonrasında ortaya çıkan en önemli gerçek, Batı Avrupa devletlerinin güvenlik endişelerinin artık Almanya 'dan değil, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı, ABD ve SSCB'ni Avrupa'nın kaderine yöne verecek duruma getirmiş, diğer yandan geleneksel uluslararası düzenin çok önemli değişikliklere uğramasına yol açmıştır.⁴⁶ Savaş öncesinde nispeten çok kutuplu olan uluslararası siyaset, iki süper gücün önderliğinde iki kutuplu bir nitelik kazanmış, taraflar arasında, bölgesel bazı savaşları saymazsak, herhangi bir çatışma yaşanmamasına rağmen, bir güç mücadelesi başlamıştır.

Soğuk savaş döneminde büyük devletlerarasındaki askeri rekabet, uluslararası sistemin temel belirleyici özelliğini oluşturduğu için, güvenlik de doğal olarak bu parametreler çerçevesinde ele alınmıştır. Soğuk savaş döneminde ülkelerin en büyük güvenlik kaygısını, karşı bloktan gelebilecek askeri saldırılar oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, uluslararası sistemi biçimlendiren gelişmeler hemen ortaya çıkmamış, bunun yanı sıra, bu dönem özellikleri açısından sona erdiği yıllara kadar çok farklı dönemler yaşanmıştır. Örneğin soğuk savaşın başladığı 1945'ten 1962 Küba bunalımına kadarki dönem, sıkı kutuplu uluslararası sistem özelliği gösterirken, sürecin bitişine kadar olan dönem de gevşek iki kutuplu sistemin özelliklerini taşımaktadır.

En genel ifadeyle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, soğuk savaş dönemini biçimlendiren faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:⁴⁷

- Politik ve askeri yapı değişmiş, dünya iki kutuplu bir görünüm kazanmıştır

⁴⁶ Hikmet ERDOĞDU, *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.52.

⁴⁷ Y.a.g.e., s. 70.

- Güvenlik ve savunma kavramı içine, SSCB'nin politikaları nedeniyle "ideoloji" kavramı da girmiştir.
- Uluslararası politika küresel bir nitelik kazanmıştır.
- Nükleer güç en önemli faktör haline gelmiştir.
- Güvenlik kavramı farklılaşmış ve uzay boyutu da gündeme gelmiştir.
- Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar ekonomik meseleler ağırlık kazanmış, öncelikle ekonomik kalkınma, siyasal kuvvet dengesi, barış ve güvenlik konularından daha fazla önem arz eder hale gelmiştir.

2.2. Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa Güvenliği

Tarih, büyük değişimler sonrası oluşan güvenlik ortamının bir süre sonra yeniden şekillendiğinin örnekleriyle doludur. I. Dünya Savaş sonrası Almanya'nın alınan tüm önlemlere rağmen, yeniden diğer devletlerin güvenliğine bir tehdit olmasının da etkisiyle, Avrupa II. Dünya Savaşı sonrasında güvenliğine karşı olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ni Atlantik ittifakıyla dengelemeye çalışmıştır.

Soğuk savaşta, Avrupa'da güvenliği etkileyen temel belirleyiciler, Sovyetler Birliği'nin bir tehdit olarak algılanması, kurulan ittifaklar ve Avrupa'nın ideolojiler çerçevesinde bölünmesidir. Avrupa'nın bu bölünmüş yapısı, dönemin sonuna kadar sürmüştür. Ayrıca, Kore Savaşı, Küba bunalımı gibi dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler de Avrupa'yı belirli nedenlerden dolayı etkilemiştir. Bu nedenle, iki kutuplu sistemde Avrupa güvenlik sistemini anlamamız için, öncelikli olarak dönem içerisinde yaşanan gelişmeleri incelememiz gerekmektedir.

2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın, SSCB tarafından işgal edilmiş bölümünün bu devlet tarafından bir üs niteliğinde görülmesi, Batı Avrupa ülkelerinin Sovyet baskısı duymalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, SSCB'nin Türkiye'yle ilgili topraksal ya da diplomatik nitelikte istekleri, İran'dan çekilmesi ile ilgili sorunlar, Yunanistan iç savaşında komünistleri desteklemesi, Batı'nın Rusların geleneksel

siyaseti olan “açık denizlere inme” stratejisinin de etkisiyle, kendi güvenlikleri açısından endişe duymalarına yol açmıştır.

Savaş sonrasında, Fransa Almanya’ya karşı çok daha sert bir tutum içerisine girmiştir. Almanya’nın şu ya da bu biçimde parçalanması ve böylece Birinci Dünya Savaşı’nda yapılan hatanın tekrarlanmaması, en önemli müttefik amaçlarından biri haline gelmiştir.⁴⁸ Ancak, kısa süre içinde Batı Avrupa ülkelerinin güvenlik endişelerinin artık Almanya’dan değil, Sovyet Rusya’dan kaynaklandığı da anlaşılmıştır. Bu bakış açısıyla, Avrupa’da tüm Sovyet nüfuz bölgelerinde ya başarılı olmuş direnme hareketlerinin koruyuculuğunda (Tito Yugoslavyası, Enver Hoca’nın Arnavutluğu), yada Moskova’nın doğrudan baskısında (Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya) komünist dostu rejimler kurulması bu tehlikeyi daha doğrudan ve önemli duruma getirmiştir.⁴⁹

Burada ifade etmemiz gereken bir nokta da, Avrupa’ya yönelik bir komünist yayılmacılığın fazla abartı olduğu ve ABD’nin de komünizm tehdidi üzerinde çok oynadığı gerçeğidir. Örneğin, 1946’nın başında Washington’un coşkuyla benimsediği çevreleme siyasetini formüllendiren Amerikalı diplomat G. Kennan, Rusya’nın haçlı seferine çıktığına inanmadığını ve bu ülkenin ideoloji uğruna savaşmaktan çok uzak olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Avrupa ve özellikle ABD’nin, anti-komünist tavır takınmasında en önemli argümanları olan Sovyet yayılmacılığının, Doğu Avrupa ilerisini kapsayamayacağı da, en başından bilinen gerçeklerden biri olmuştur.

ABD ve Avrupa’nın savaş sonrası en büyük endişesi Sovyetlerin askeri varlığı olmuştur. Ancak bilinenin aksine, Sovyetler Birliği de, birliklerini neredeyse ABD kadar hızlı biçimde terhis ederek, 1945’te Kızıl Ordu’nun en yüksek düzeye ulaşan yaklaşık 12 milyon askerini 1948’in sonunda üç milyona indirmiştir.⁵¹

⁴⁸ SANDER, a.g.e., s.186.

⁴⁹ S.PACTEAU, F.C. MOUGEL, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, (çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.106.

⁵⁰ Eric HOBBSBAWM, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914 – 1991 Aşırıhklar Çağı**, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayıncılık, İstanbul, s.286.

⁵¹ Y.a.g.e, s.285.

Gerçekte, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin de temel kaygısı güvenlik olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'ne karşı bir saldırı olmuş ve bu yüzden de diğer savaşan Avrupalı ülkeler gibi ciddi sıkıntılara ve kayıplara uğramıştır.⁵² İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet güvenliği, Doğu Avrupa ülkelerinde uydu hükümetlerin kurulmasını gerektirmiştir. Amaç çıkacak bir savaşta, savaş alanını Sovyet sınırından uzaklaştırmak ve Almanya ile arasına bir "tampon bölge" oluşturmaktır.⁵³ Çünkü son otuz yıl içinde Almanya iki kez Doğu Avrupa yolunu kullanarak Rusya'ya saldırmıştı.⁵⁴ ABD ise, Sovyetler Birliği'nin güvenliğinin Doğu Almanya'da kendisine dost ülkelerin varlığını gerektirdiğini kabul etmesine rağmen bu bölgenin Rus nüfuzuna girmesini istememiştir.⁵⁵

2.2.1.1. Soğuk Savaş Geçiş Dönemi (1945 – 1949)

Tarihsel dönemleri kronolojik bölümlere ayırmak çoğu zaman hatalı olsa da, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ilk dört yıl, birçok özelliği bakımından soğuk savaşın etkilerinin yavaş yavaş görülmeye başladığı bir geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir. Berlin ablukası sırasında yaşananlar, ABD'nin Truman ve Marshall Doktrinini uygulamaya koyması ve belki de en önemlisi tehdit olarak algılanan karşı taraftan korunmak amacıyla NATO'nun kurulması, dünyada soğuk savaşın başladığının en temel örnekleri olmuştur. Soğuk savaş sürecinde olayların çapı dünya üzerine yayılsa da, konumuz gereği burada Avrupa güvenliği için daha doğrudan tehdit olan olayları inceleyeceğiz.

2.2.1.1.1. Almanya Sorunu

Soğuk savaşın başlangıç yıllarında, Batı Avrupa'da her ne kadar Alman tehdidi dile getirilse de, savaşın galibi Müttefiklerin böyle bir endişesi olmamıştır.

⁵² GÜRKAYNAK, a.g.e., s. 31.

⁵³ SANDER, a.g.e., s. 212.

⁵⁴ Y.a.g.e., s. 212.

⁵⁵ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.32.

İngiltere ve Fransa, 4 Mart 1947’de Dunkerque’de Almanya’nın muhtemel savaş niyetlerine karşı 50 yıl geçerli olacak bir ittifak ve karşılıklı yardım anlaşması imzalamışlardır. Dunkerque Antlaşması, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa devletlerinin yaptıkları ilk siyasi güvenlik anlaşması olmuştur.⁵⁶

Anlaşmaya göre, taraflardan birisi Alman saldırısına uğrarsa, diğer taraf saldırıya uğrayan devlete doğrudan doğruya yardım edecek, yine Almanya, Fransa ve İngiltere karşısında kendi iktisadi görev ve sorumluluklarını yerine getiremezse, taraflar müşterek tedbirler alabileceklerdir.⁵⁷

Dunkerque Anlaşmasının Almanya’ya karşı yapıldığı ileri sürülmüşse de, gerçekte SSCB’den gelebilecek girişimlere karşı koymak amacıyla yapıldığı açıktır. Çünkü o tarihlerde Almanya, Müttefiklerin işgali altında olması nedeniyle, İngiltere ve Fransa için bir tehlike oluşturmamaktaydı.⁵⁸ Bu nedenle savaşın hemen ardından ABD’nin Avrupa savunmasında yer alıp almayacağını belirsizliğinin olduğu bir ortamda, iki önemli Batı Avrupa ülkesi İngiltere ve Fransa’nın her hangi bir tehdide karşı beraber hareket edeceği kesinlik kazanmıştır.

2.2.1.1.2. SSCB’nin Batı’da Tehdit Olarak Algılanması

İkinci Dünya Savaşı’ndan galip ayrılan devletlerinden Sovyetler Birliği, savaş sonrası ABD ile beraber süper güç konumuna yükselmiştir. Coğrafi konumun da etkisiyle, Doğu Avrupa’da Sovyet baskısı, savaşın ardından etkisini arttırarak sürdürmüş ve bu durum, Batı Avrupa’da SSCB’ye karşı bir güvensizlik oluşmasına neden olmuştur.

SSCB’nin Doğu Avrupa’da etki kurmasının temel sebebi; ülkenin bir kıta devleti olmasından kaynaklanmaktadır. Kıta devletlerinin dış politikalarının en belirgin özeliği, kıtaya egemen olacak stratejik bölgede kurulduktan sonra, kıtanın tümünü ele geçirene

⁵⁶ Uğur KILINÇ, “ Batı Avrupa Birliği: Canlanan Savuma ve Güvenlik Örgütü I. Batı Avrupa Birliği Öncesi Gelişmeler”, **Avrasya Dosyası**, Cilt.1, Sayı.2, Yaz 1994, s.85.

⁵⁷ Y.a.g.e., s.85.

⁵⁸ GÜRKAYNAK, a.g.e. s.49.

kadar ya da kıtayı paylaşan sınırdaş devletleri nötrale edip böylece görece bir güvenliğe kavuşana dek genişlemeleridir. Bundan hemen sonra gelen aşama kıtaya en yakın bölgelerin denetimi ya da en azından buralarda dost hükümetlerin işbaşına gelmesidir.⁵⁹ Doğu Avrupa’da da bu gerçekleşmiş ve 50’li yıllara gelmeden Doğu Avrupa’daki birçok ülkede komünizm hakim olmuştur.

Yunanistan’da komünizme destek veren, İran’dan çıkmamakta direnen ve Türkiye’den Doğu Anadolu’da toprak ve boğazlarda üs isteyen Sovyetlerin bu girişimleri, özellikle İngiltere ve ABD olmak üzere Batı’da endişeyle karşılanmış ve Batı’nın buna göre politikalar izlemesine yol açmıştır.

Batı ve Doğu’nun karşı karşıya geldiği ilk anlaşmazlık Berlin ablukası ile gerçekleşmiştir. 1947 yılında Batılı devletler kendi işgal bölgelerinin ekonomik bakımdan bütünleşmesi için ilk adımları atmışlar ve 1948 yılında yine kendi bölgelerinde para reformu yapmışlardı. Aynı yıl, üç Batı işgal bölgesinde bir Alman hükümetinin kurulması kararlaştırılmış ve bu faaliyetlere Sovyet tepkisi Berlin’in abluka altına alınması olmuştur.⁶⁰ Batının etkili müdahalesi ile ablukanın etkisiz olduğunu gören Sovyetler, Mayıs 1949’da ablukayı kaldırmıştır.

SSCB, kapitalizmle sosyalizm arasındaki ideolojik kopukluğun ortada kaldırılmazlığını daha iyi ortaya koyabilmek için Eylül 1947’de, tüm komünist partileri bir araya getiren Kominform’u kurarak ve Doğu Avrupa ülkelerinin halk demokrasilerine dönüşmesi sürecini hızlandırarak tüm dünya komünist hareketi üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. Şubat 1948’de Prag’da yapılan hükümet darbesi bu sürecin son aşaması olmuştur.⁶¹ Bu ülkelerdeki Sovyet askeri varlığı da bölge ülkelerindeki komünist rejimlerin kurulmasında büyük etkinlik göstermiştir. Bu nedenle ilk kez Churchill tarafından kullanılan ve Avrupa’nın bölünmüşlüğüne simgeleyen, “demir perde” kavramı, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin halk ayaklanmalarıyla komünizmi terk ettiği soğuk savaşın sonuna kadar, geçerliliğini korumuştur.

⁵⁹ SANDER, a.g.e., s. 203.

⁶⁰ Y.a.g.e, s. 225.

⁶¹ S.PACTEAU ve F.C. MOUGEL, a.g.e., s.107.

Prag darbesi karşısında da Batı'nın en önemli tepkisi ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz “Brüksel Anlaşmasının” kurulması olmuştur.

2.2.1.1.3.Truman Doktrini ve Marshall Planı

Soğuk savaşın başlangıç yıllarında Avrupa’da ABD ve SSCB ayrılığını pekiştiren en önemli iki olay, Truman Doktrini ve Marshall Planı’nın işlerlik kazanmasıdır. Uygulanan bu iki politika ile Avrupa’nın Doğu ve Batı olarak ayrılığı kesin olarak gerçekleşmiştir.

ABD Başkanı Truman’ın 12 Mart 1947 tarihinde Kongre’de açıkladığı, kendi adı ile anılacak olan mesajına göre, Kongreden hükümete Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapma yetkisinin verilmesini istemiştir. Bu istek kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Truman yardımı başlamıştır. Bu yardımın 300 milyonu Yunanistan’a, 100 milyonu ise Türkiye ‘ye verilmiştir.⁶²

Truman Doktrini’nin Yunanistan ve Türkiye’yi kapsamasının temel sebebi, iki ülkenin Sovyet etki alanına açık olmasıdır. İngiltere’nin çekilmesi sonrasında Yunanistan’da solcu bir iktidarın işbaşına geçmesi, Sovyetlerin Türkiye’den toprak ve üs talepleri ABD’de bu politikanın uygulanması kararında etkili olmuştur.

Savaşın hemen ardından ABD, Avrupa’daki güç dengesini tehdit eden asıl tehlikenin askeri değil, ekonomik ve siyasal olduğunu fark etmişti. Çünkü savaş zamanı meydana gelen yıkım ve doğal felaketlerden sonra Avrupa’da yaşam çok güçleşmişti. Bunun sonucunda, özellikle komünist partilerin etkin olduğu Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde hükümet darbeleri veya seçimler aracılığıyla, komünist yönetimlerin işbaşına geçmesi durumunda bu ülkeler Sovyetler Birliği’nin etkilerine açık hale gelebilirlerdi.⁶³ Bu nedenle, ABD için, kendi çıkarı açısından da önemli olduğundan, Avrupa’nın kalkınmasına yardım edecek, kısaca Marshall Planı adı verilen “Avrupa Kalkınma Projesi”nin başlatılması gerçekten önemliydi. Marshall Planı kapsamında, ABD, Avrupa’ya büyük bölümü hibe olarak yaklaşık 100 milyar dolar

⁶² SANDER, a.g.e., s.232.

⁶³ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.37.

değerinde yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar, Avrupa ülkelerinin oluşturduğu bir Komisyon aracılığıyla dağıtılmıştır. Planın SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamasına rağmen, bu ülkeler ABD yardımını reddetmişlerdir.

Marshall Planı sadece soğuk savaş koşullarında değerlendirilebilecek bir olay değildir Marshall yardımlarıyla Avrupa'ya akan ABD sermayesinin Avrupa ülkelerini ABD'ye daha çok bağımlı kılacağını gören Avrupalıların ekonomik olarak birleşmeleri sonucunu doğurduğu da, günümüzde AB oluşum tezlerinde dile getirilen bir gerçektir.

2.2.1.2.Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa'da Güvenlik İttifakları

İki kutuplu sistemin en önemli karakteristiklerinden birisi de, güvenlik amacıyla oluşturulan ittifakların etkin olmasıdır. Tarihin her döneminde görülen ittifaklar, bu dönemde gerçekten hem sayıca, hem de etkinlik bakımından önplanda yer almıştır. Ancak dönem içerisinde, Avrupa'da, Ortadoğu'da ya da birkaç ülkenin kendi arasında oluşturduğu bu güvenlik ittifaklarından hiçbirisi NATO kadar etkili olamamıştır. Atlantik merkezli bu ittifak soğuk savaş sürecinde, daha sonra kendisini lağveden Varşova Paktı ve Batı Avrupalı devletlerin oluşturduğu güvenlik ittifaklarından çok daha baskın olmuş, yeni rollerle, 21. yüzyılda da varlığını sürdürmeye devam etmekte ve halen Avrupa güvenliğini sağlayan temel kuruluş olma işlevini sürdürmektedir.

2.2.1.2.1.Batı Avrupa Birliği

Şubat 1948'de yaşanan Prag Darbesi sonrası, 4 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere'nin temsilcileri Brüksel'de biraraya gelerek yaptıkları müzakereler sonrası, 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması'nı imzalamışlardır.⁶⁴ Bu anlaşma daha sonra Batı Avrupa Birliği (Western Union) olarak adlandırılan Brüksel Anlaşması Örgütü'nün kuruluş belgesi olmuştur.

Anlaşma'nın 4. maddesine göre: taraflardan birisi Avrupa'da silahlı bir tecavüze maruz kaldığı takdirde, diğerleri ona, BM Anlaşmasınının 51. maddesine uygun olarak

⁶⁴ KILINÇ, a.g.e.,s. 86.

iktidarları dâhilindeki her türlü vasıtalarla askeri ve diğer yardımlarda bulunacaktır.⁶⁵ Böylece, taraflar birbirlerine otomatik yardımda bulunma garantisi vermişlerdir.

NATO'nun kurulmasıyla Batı Avrupa devletleri arasında Brüksel Anlaşması Teşkilatı'nın varlığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar neticesinde, Brüksel Anlaşması devletleri Kasım 1949 tarihinde, Kuzey Atlantik Savunma Komitesi'ne NATO Batı Avrupa Bölgesel Planlama Grubu'nun, Brüksel Anlaşması Daimi Askeri Komitesi'nin görevlerini kapsayacak şekilde yetkilendirilmesini önermiştir. Brüksel Anlaşması Teşkilatı Danışma Komitesi'nin Aralık 1950 tarihli ararıyla sözkonusu teşkilatın savunma mekanizması NATO'ya transfer edilmiştir.⁶⁶

Batı Avrupa Birliği soğuk savaş sürecinde Avrupa'nın savunulması konusunda NATO'nun gölgesinde kalmış, etkili bir savunma ittifakı haline ulaşamamıştır. BAB'ın 1973 yılları arasında etkili olduğu konular, Federal Almanya'nın NATO'ya katılması, Batı Avrupa ülkeleri arası ilişkilerin arttırılması ve AT ülkeleri ile İngiltere arasında aracı bir rol üstlenmesi üzerine odaklanmıştır. Bunların dışında savunma anlamında Avrupa'da ortak bir politikaya doğru ilerleme söz konusu olmamıştır.

1992 yılına kadar BAB, İran-İrak savaşında üyelerin, Körfez bölgesinde ulaşım serbestliğinin sağlanması, mayın tarama operasyonları ve Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında Körfez'e savaş gemisi gönderilmesi gibi konularda beraber hareket etmişlerdir.⁶⁷

BAB'nin etkinlik alanı, soğuk savaş sonrasında 1992 Maastricht Anlaşması'na kadar tam olarak tanımlanamamış, ancak bu anlaşma sonrasında Avrupa Birliği'nin savunma ile ilgili karar ve eylemlerini hazırlamak ve uygulamak konusunda yetkilendirilmiştir.¹⁹ Haziran 1992'de Bonn'da yapılan BAB Başkanlar Konseyi toplantısı sonucunda yayınlanan Petersberg Bildirisi'nde ise örgütün rolü daha belirgin olarak tanımlanmıştır. Buna göre BAB, insani operasyonlar ve kurtarma çalışmaları,

⁶⁵ Y.a.g.e., s. 86.

⁶⁶ ERDOĞDU, a.g.e., s. 24.

⁶⁷ J. HOWORDTH, "European Integration and Defence: the Ultimate Challenge", <http://www.weu.int/institute/chailot/chai43e.html>, (1 Şubat 2005)

barış koruma, barış sağlama ve kriz yönetimi konularında yetkilendirilmiştir.⁶⁸ Bu kapsamda da BAB, Yugoslavya olaylarında ve Arnavutluk'taki krizde, bazı çalışmalarda bulunmuştur.

1991 tarihli Batı Avrupa Birliği'nin Rolü ve Avrupa Birliği'yle ve Atlantik Paketi'yle İlişkilerine Dair Bildiri'de, üye devletler BAB'ın aşamalı olarak takviye edilmesini kararlaştırmışlardır. Bunu sonrasında, 2000 tarihli Nice Antlaşması ile BAB tamamen feshedilmiş, mevcut yetkileri Avrupa Güvenlik ve Savunma Politika'sına aktarılmıştır.

2.2.1.2.2. NATO

ABD'nin özellikle soğuk savaş sırasında Avrupa'ya büyük önem vermesinin bir sonucu olarak, yalnızlık politikasından vazgeçeceği Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla anlaşmıştır. ABD Kongresi'nin Haziran 1948 Vandenberg kararı⁶⁹ kabul etmesinin ardından ise, ABD'nin bir Avrupa savunma sisteminin içerisinde yer alacağı kesinlik kazanmıştır. Bunun ardından da, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da imzalanan anlaşma ile kurulmuştur.

NATO'nun kurucu üyeleri ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Norveç, İzlanda, Danimarka ve Portekiz'dir. İttifaka, 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Almanya, 1982'de ise İspanya dahil olmuştur.

İkinci Dünya Savaşına yol açan ortamın en belirgin özelliği, Nazi Almanya'sının Avrupa'da güç dengesini kendi lehine bozacak şekilde güçlenmesi olmuştur. Benzer şekilde, savaş sonrasında Sovyetlerin böyle bir dengesiz güç ilişkisini yeniden oluşturabilmesi ihtimali, Batı Avrupa ülkelerinin ABD ile ittifak ilişkisi içine girmesine neden olmuştur. NATO'nun kurulması sayesinde, Avrupa ülkeleri, ABD'nin sahip

⁶⁸ P. VAN HAM, "Europe's New Defence Ambitions: Implications for NATO, the US and Russia", <http://www.marshallcenter.org>, (1 Şubat 2005)

⁶⁹ 11 Haziran 1948'de kabul edilen, ABD'nin bölgesel veya topluca tedbirlere başvurmasını ve ulusal güvenliğini tehlikeye düşürebilecek silahlı bir saldırı karşısında, bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını destekleyerek barışın korunması amacıyla, bölgesel veya genel anlaşmalara katılmasını tavsiye eden karar. (GÜRKAĞNAK, a.g.e., s.54)

olduğu gücü, Avrupa sorunlarında da bu ülkeyi yükümlülük altına sokarak, savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da tek başına yarattığı dengesiz durumu ortadan kaldırmıştır.

NATO'nun en önemli özelliği ortak savunma ilkesine dayanmasıdır. Anlaşmanın 5. maddesine göre üye ülkeler içlerinden birine yada bir kaçına yapılmış saldırıyı hepsine yapılmış kabul edeceklerdir ve buna göre birbirlerinin savunmasına, silahlı güç kullanmak da dahil olmak üzere katkıda bulunacaklardır.

NATO'nun önemli özelliklerinden biri de, ABD'nin barış zamanında Avrupa ülkeleri ile yaptığı ilk askeri ittifak olmasıdır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası kargaşa ortamında, Batı Avrupa ülkeleri ile ABD arasındaki ilişkilere belirli bir düzen ve kurallar bütünü getirmiş, ama öte yandan iki blok arasındaki soğuk savaşın da doruk noktasını oluşturmuştur.⁷⁰

NATO kurulduğu 1949 yılından günümüze, üye ülkelerin ortak savunmasını sağlamaktadır. İleriki bölümlerde ayrıntılarıyla dile getireceğimiz gibi, NATO soğuk savaş döneminde Avrupa güvenliğinde söz sahibi olan en önemli ittifak olmuştur ve Batı Avrupa Birliği ve Varşova Paktı'nın aksine varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

2.2.1.2.3.Varşova Paktı

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Batı Avrupa karşısında Sovyet dış politikasının temeli, genel olarak Almanya sorunu üzerine odaklanmıştır. Bu nedenle Batı Almanya'nın Ekim 1954'te Paris Anlaşması sonrası, NATO'ya dâhil edilmesi ertesinde 1955'te Varşova Paktı oluşturulmuş, böylece soğuk savaş iki karşıt bloğun farklı savunma örgütlerine sahip olmasına yol açmıştır. Varşova Paktı'na; SSCB, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Demokratik Almanya ve daha sonra 1968'de Pakt'tan ayrılan Arnavutluk üye olmuştur.

⁷⁰ SANDER, a.g.e., s. 242.

NATO'nun kuruluşunu, kendilerine karşı bir tehdit olarak algılayan SSCB ve Doğu Avrupa devletlerinin, Almanya'nın NATO'ya dahil edilmesinin hemen ertesinde, kendi güvenlik örgütleri olan Varşova Paktı'nı kurması Avrupa'nın bölünmüşlüğü bir kere daha kanıtlanmıştır.

Varşova Paktı'nın kuruluş anlaşması, üye ülkeler arasında birleşik bir askeri komutanlık kurulmasını ve Doğu Avrupa ülkelerinin topraklarında Sovyet ordu birliklerinin yerleşmesini öngörmüştür.⁷¹ Bu durum, Varşova Paktı'nın NATO gibi bir savunma ittifakı olmasını engelleyen temel neden olmuştur. Ayrıca Brejnev döneminde ortaya çıkan ve yine bu isimle anılan doktrine göre de, dost ülkelerde meydana gelen yıkıcı olayların Varşova Paktı müdahalesi ile önlenmesi kararı alınması da Pakt'ın etkinliğini zayıflatmıştır. Olabilecek bir NATO saldırısına karşı kurulduğu açıklanan Varşova Paktı, Doğu Avrupa'da Sovyet karşıtlığını önlemek dışında etkili olamamış, bu nedenle, Pakt, 1 Nisan 1991'de üyelerinin kendi isteğiyle dağılmıştır.

2.2.1.3. Soğuk Savaş'ta Denge ve Çatışmalar Dönemi (1950-1962)

Soğuk Savaş'ın hâkim olduğu 45 yıl boyunca, dönem hiçbir zaman homojen bir yapı göstermemiştir. Bu nedenle, yılları birbirinden kesin hatlarıyla ayırmak mümkün değildir. Ancak, soğuk savaşın yavaş yavaş kendini göstermesinin ertesinde ve yumuşamanın başladığı Küba Bunalımına kadar ki dönem, yaşananlar açısından farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle inceleme kolaylığı açısından yaptığımız ayırmada, bu devreyi “soğuk savaşta denge ve çatışmalar dönemi” adı altında incelemek yerinde olacaktır.

50'lerin başında Kore'de ve Çinhindi'nde sorunların çözülmesi, 1956'da Japonya'nın BM'e kabulü ya da Almanya sorununun genel bir çözüme kavuşturulması, dönemin başında yumuşama yönünde olumlu belirtiler olmasına rağmen, tüm dünyayı bir şekilde etkileyen Kore ve Küba sorunları, Berlin ayaklanması yada Çin- Sovyet gerginliği, dönemin yapısının başlangıç yıllarından ve yumuşama sürecinden çok farklı olduğunu göstermektedir.

⁷¹ Y.a.g.e., s.244.

2.2.1.3.1. Kore Savaşı

1948'de 38. enlem üstünde ve altında, biri kuzeyde ve komünist yanlısı, diğeri güneyde ve Batı yanlısı iki devlet kurulmasının ardından çıkan Kore Savaşı, 25 Haziran 1950 günü, Güney'in Kuzey tarafından istila edilmesi ile başlamıştır.⁷² Bu saldırı, bir süre sonra on yedi ülkenin katılımıyla ABD öncülüğünde, BM'in müdahalesine yol açmış, soğuk savaş sürecinde ABD ve SSCB'nin ilk kez çok ciddi biçimde karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur.

Dünyada nükleer savaş korkusuna yol açan Kore Savaşı, aynı zamanda ABD'nin komünizmi denetimi altına almak amacıyla yaptığı ilk müdahaledir. 1953 Temmuzunda resmen sonuçlanan savaş, soğuk savaşın gidişatında da önemli değişikliklere de yol açmıştır. Öncelikle, Sovyetler Birliği'nin ABD'nin atom üstünlüğüne rağmen böyle bir savaşı başlatma cesareti, Avrupa ülkelerini kıtalarında güçlerini arttırmaya ve aralarındaki bağları sıkılaştırmaya itmiştir. NATO'nun içine Türkiye ve Yunanistan ve Federal Almanya'yı alacak biçimde genişletilmesi, Kore gibi saldırıya açık durumda bulunan Yugoslavya'ya Batı'nın yardıma başlaması, Kore Savaşı'nın sonuçları arasındadır.⁷³

2.2.1.3.2. Almanya'nın NATO Üyeliği

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Almanya dört işgal bölgesine ayrılmıştı. Batı'nın kontrol ettiği üç bölge daha sonra birleştirilmiştir ve anayasanın hazırlanmasının ardından, Ağustos 1949'da Federal Almanya, hemen ardından SSCB'nin kontrolündeki doğu bölgesinde de, Doğu Almanya kurulmuştur. Soğuk savaş boyunca sürecek, Almanya'nın birleştirilmesi sorunu da böylece başlamıştır.

Federal Almanya'nın silahlandırılması konusu da, bu dönemde NATO müttefiklerinin kendi aralarında ve SSCB ile görüş ayrılığını oluşturan bir problem olmuştur. ABD'ye göre; Federal Almanya'nın NATO üyesi olması, NATO'nun kuzey kanadının güvenliği için şarttı. Ancak, Fransa geleneksel korkular nedeniyle, buna karşı

⁷² S.PACTEAU ve F.C. MOUGEL, a.g.e., s. 110.

⁷³ SANDER, a.g.e., s. 253.

çıkması, sonuç olarak bu muhalefete rağmen, Federal Almanya 5 Mayıs 1955'te NATO'ya dâhil edilmiştir.

50'ler sonrasında, Avrupa'da Almanya'nın yeniden bir sorun olmasına yol açan olaylar, tarafların öncelikle birbirlerine olan güvensizliklerinden kaynaklanmıştır. Federal Almanya'nın NATO'ya dâhil olması, Varşova Paktı'nın kurulmasını tetikleyen olaylardan biri olmuş, bu ülkenin silahlandırılması da SSCB tarafından, kendisine bir tehdit olarak algılanmıştır. Tarafların Almanya konusunda birbirlerine verdikleri notalar gerilimin artmasına neden olmuş, tüm bunların sonunda Ağustos 1961'de Doğu Almanya tarafından Berlin'i ve iki ülkeyi ortadan bölen bir duvar inşa edilmiştir. Bu, soğuk savaş tırmandıran sorun, yapılan girişimler sonucu değil, ancak soğuk savaş döneminin bitmesi ile son bulmuştur.

2.2.1.3.3. Küba'da “Ekim Füzeleri” Bunalımı

Krizin başlangıcı, 1959'da Batista diktatörlüğünün devrilmesi ve Fidel Castro'nun milliyetçi ve sosyalist rejiminin kurulmasına dayanmaktadır. Başta iyi olan ABD-Küba ilişkileri, Birleşik Devletlerin, Castro'culuğun Latin Amerika'ya olası bir bulaşmasından endişe duyarak bu yeni rejimi siyasal ve ekonomik bakımdan boğmak istemesi üzerine yavaş yavaş bozulmuştur. 1960'ta Washington tarafından bütünsel bir ticari ambargo konması ve onu izleyen ama başarısızlaştıran bir istikrarsızlaştırma eylemi (Domuzlar Körfezi Olayı,1961), Amerika'nın endişelerini daha da arttıran bir Küba-SSCB yaklaşmasına yol açmıştır.⁷⁴

Küba ve SSCB arasında sıkı ilişkilerin bir sonucu olarak büyük olasılıkla 1962 ilkbaharında Küba'ya Sovyet füzelerinin kurulmasına başlanmıştır.⁷⁵ Küba'daki füzelerin yerleştirilmesine ABD'nin tepkisi çok sert olmuş ve Ekim 1962'de Küba denizden abluka altına alınmıştır.

Kruşçev, 27 Ekim 1962'de Kennedy'e gönderdiği mektupta, ABD Türkiye'deki benzer füzeleri söktüğü takdirde, (ABD, 1959'dan sonra Türkiye'ye Jüpiter füzeleri

⁷⁴ S.PACTEAU ve F.C. MOUGEL,a.g.e., s. 113.

⁷⁵ SANDER, a.g.e., s. 290.

yerleştirmişti.) Sovyetler Birliği'nin de Kuba'dakileri sökeceğini, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini, içişlerine karışmayacağını ve işgal etmeyeceğini belirtmiş ve Kuba'daki füzelerin sökölmesinin karşılığı olarak ABD'nin de aynı güvenceleri Kuba açısından vermesi gerektiğini eklemiştir.⁷⁶ Sonuç olarak ABD ablukayı kaldıracaağını ve Kuba'yı işgal etmeyeceği garantisini vermiş ve dünyada nükleer savaş korkusuna neden olan bunalım aşılmıştır.

Kuba bunalımından dünyanın çıkardığı en önemli ders karşılıklı diyaloğun öneminin anlaşılması olmuştur. Ancak ABD'nin Avrupalı müttetikleri bilgilendirmemesi ve tek başına hareket etmesi, Avrupalı müttetiklerin ABD'ye olan güvenlerini olumsuz etkilemiştir.

Özetle, Kuba bunalımı, iki blok arasında artan bir gerginlik yaratmak şöyle dursun, tersine, paradoksal bir biçimde, uluslararası ilişkilerde daha iyimser ve daha olumlu, yeni bir aşama başlatmıştır, o aşama da yumuşamadır.⁷⁷

2.2.1.4.Yumuşama Dönemi (1963–1989)

Soğuk savaş sürecinde, Kuba bunalımının sonucunda yaşanmaya başlanan ve nispeten gerginliklerin azaldığı dönem, NATO tarafından “yumuşama (detant)”, Varşova Paktı tarafından da “ barış içinde bir arada yaşama (coexistence) olarak isimlendirilmiştir. Bu 26 yılı kapsayan dönem her ne kadar dünyanın çeşitli yerlerinde çatışmaları barındırsa da, döneme en uygun ifade olarak yumuşama ismi verilmiştir. Bu dönemde Vietnam, Kıbrıs, Arap- İsrail bölgesi, Hindistan ve Doğu Avrupa'da çatışmalar yaşansa da, taraflar soğuk savaşın tamimiyle sona erdiği 90'lara kadar olası bir nükleer savaş yaşanmaması için temkinli hareket etmişlerdir.

Bu dönemde dikkati çeken bir diğer gelişme de blokların içinde ortaya çıkan sorunlardır. Türkiye'nin garantörlük haklarını kullanarak Kıbrıs'a müdahalesi sonrasında Yunanistan'ın NATO'dan ayrılması ve 1980'de geri dönmesi, Çekoslovakya'ya SSCB müdahalesi, bu durumun en önemli örnekleridir. Ayrıca dönem

⁷⁶ Y.a.g.e., s. 290.

⁷⁷ S.PACTEAU ve F.C. MOUGEL, a.g.e., s. 114.

içinde Helsinki Nihai Senedi'nin kabul edilmesi de yumuşamanın doruk noktasını oluşturmuştur.

Yumuşamanın ortaya çıkmasının en önemli sebebi, nükleer anlamda oluşan dehşet dengesi nedeniyle, taraflar arasında yaşanabilecek çatışmanın büyük yıkımlara yol açma olasılığıdır. Bunun yanı sıra, her iki blok içerisinde de görülen, Fransa'nın Batı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin de Doğu bloğunda karşı tarafla ilişkilerde yeni açılımlar getirmesi, sıkı iki kutuplu sistemden gevşek iki kutuplu sisteme geçilmesini kolaylaştırmıştır.

Bloklar arasında yaşanan yumuşamanın en belirgin göstergesi silahsızlanmanın öneminin anlaşılması, Avrupa güvenliği konusunda doğu ve batı arasında önemli bir platform olan AGİK'in ortaya çıkışını sayabiliriz. Bununla beraber dönemin bir diğer önemli özelliği, taraflar arasında yumuşama ile beraber, Batı Avrupa devletlerinin ABD'ye olan askeri bağımlılığının görece azalmış olmasıdır.

Soğuk savaşın yumuşama döneminde en çok tartışılan konusu “silahsızlanma” olmuştur. Tarafların oluşan dehşet dengesini bir nükleer dengeye oturtma eğilimi, bu çabaların temel nedenidir. Ancak, silahlanma yarışını, asıl teşvik eden unsurlar olan nükleer silahların indirimi veya yok edilmesinden ziyade, nükleer silahların henüz denenmediği yerlerin ve bu silahlara henüz sahip olmayan ülkelerin bu durumlarının korunmasına yönelik olarak ortaya çıktığı görülmektedir.⁷⁸

Nükleer silahların sınırlandırılması konusunda, 1960'ların sonuna kadar önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Bu yöndeki girişimler, yumuşama ortamının da etkisiyle 1972'de kısaca SALT I olarak isimlendirilen ABD ve SSCB arasında yapılan “Anti-Balistik Füze Sistemlerini Sınırlandıran Anlaşma ve Stratejik Saldırı Silahların Sınırlandırılmasına İlişkin Belirli Önlemler Hakkındaki Geçici Anlaşma ve Protokol” ile başlamış, bunu 1975'te, ABD'nin SSCB'nin Afganistan'ı işgali yüzünden onaylamadığı, ancak tarafların anlaşma şartlarına uyacaklarını taahhüt ettiği SALT II

⁷⁸ Gülden AYMAN, “**Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi**”, Alfa Yayınları, İstanbul, 1994, s.14.

izlemiştir.⁷⁹ 60'lar sonrası ortaya çıkan bir gelişme de silahların denetimi konusunun önplana çıkması olmuştur. Bu amaçla ikili ya da çok taraflı birçok anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlisi, 1963 tarihli “Atmosferde, Dış Uzayda ve Sualtında Nükleer Denemeleri Yasaklayan Anlaşma”dır. Ayrıca SSCB ve ABD arasında imzalanan “Yeraltında Nükleer Denemeleri Sınırlandıran Anlaşma”yı da bu kapsamda sayabiliriz.⁸⁰

Taraflar arasında, gerçek anlamda nükleer silahların sökülmesi veya yok edilmesiyle ilgili ilk çaba ise, 1987’de ABD ve SSCB arasında imzalanan “Orta Menzilli Füze Anlaşması-Intermediate Nuclear Forces Treaty” ile olmuştur. Bu anlaşma ile Avrupa’da beşbin ila binbeşyüz kilometreler arası menzile sahip karada konuşlandırılmış tüm füzelerin yok edilmesi kararı alınmıştır.⁸¹

2.2.2. Soğuk Savaş Döneminde Avrupa Topluluğu ve Avrupa Güvenliği

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın tarihsel belirleyiciliğini kaybetmesi, kendi iç sorunlarına ve yapılanmasına odaklanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Avrupa için yaklaşık elli yıllık bir uyku ve rehabet söz konusudur. Bu durumun nedenlerinden birisi, 1945 sonrası dönemde genel anlamda Batı dünyasının imparatorluk kurma yönündeki ağırlık merkezinin, liberal ve Marksist ideolojiler ekseninde karşı karşıya gelen Kuzey Amerika ve Rusya’ya kaymış olmasıdır. Deyim yerindeyse dünya işlerinden elini eteğini çekmiş olan Avrupa, ufak adım stratejisiyle 1957 Roma Anlaşmasından başlayarak “Birleşik Avrupa” projesini uygulamaya koymuştur.⁸²

Tarihin çeşitli dönemlerinde taraftar bulan “Birleşik Avrupa” ideali için yapılan ilk çalışma, II: Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilmiş, SSCB ve ABD karşısında tek başlarına hareket edemeyeceğini anlayan Batı Almanya, Fransa, Benelüks ülkeleri ve İtalya arasında Mayıs 1951’de oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun kurulması, bu yönde atılan ilk ciddi adım olmuştur. 1957’de AKÇT üyesi altı devletin

⁷⁹ Y.a.g.e., s.14-16.

⁸⁰ SÖNMEZOĞLU ve diğerleri, 1992, s.284.

⁸¹ AYMAN, a.g.e., s.15.

⁸² Peter SLOTERDIJK, “ Avrupa Uyandıığında”, *Cogito*, Avrupa’yı Düşünmek, Sayı. 39, s:179.

Roma’da Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu kuran anlaşmaları imzalamasının ertesinde, bu üç topluluk Kasım 1967’de birleştirilmiş ve “Avrupa Topluluğu” adını almıştır.

Bir görüşe göre, Fransa ve Almanya’nın kömür ve çelik üretimlerinin denetimini ulus üstü bir otoriteye teslim ederek, silah üretiminin belli başlı iki girdisini denetleme imkânına birlikte kavuşmaları, dış güvenlikte ortaklığın ilk ve en somut ifadesi⁸³ olması, sadece bir açıdan doğrudur. Çünkü geçmişte “Avrupa Savunma Topluluğu” gibi bir oluşumun tam olarak desteklenmemesi, AT’nun kuruluş aşamasında temel olarak ekonomik bütünleşmeyi hedeflemesi, AKÇT’nun kuruluşunda da, Fransa ve Almanya’nın bir daha çatışmasının engellenmesi dışında, ABD’nin vesayeti altında olmayan bir Avrupa güvenliğinin tam olarak hedeflenmemesi, bu görüşü kanıtlamaktadır. AKÇT’nun oluşturulması, kıtanın en büyük güvensizlik kaynağını sona erdirmiş, ancak soğuk savaş boyunca Avrupa’nın Sovyet tehdidine karşı güvenliği, ABD’nin nükleer gücü ile sağlanmıştır. Bu nedenle, Avrupa savunma sistemi, Avrupa’dan ziyade Atlantik temelinde oluşturulmuştur.

Bu noktada tartışılması gereken bir konu da Topluluğun, Avrupa’nın pek çok ürünü gibi hem ABD tarafından, hem de ABD’ye karşı yaratıldığı görüşüdür.⁸⁴ ABD’nin II. Dünya Savaşı sonrası süreçte, Almanya ve Japonya’nın sistem dışında kalmasını istemediği ve Almanya’nın yeniden silahlandırılarak Avrupa güvenliğine dahil edilmesi, savaş ertesinde ABD’nin Batı Avrupa ve Japonya’nın kapitalist sistemden ayrılması yerine bir rakip olarak desteklenmesi de bu görüşü desteklemektedir.

Avrupa Topluluğu’nun kuruluş yıllarında, Fransa’nın önderliği’nde Topluluğun dış politikada daha etkin hareket etmesi yönündeki girişimleri ve Avrupa savunmasının Avrupalı devletler tarafından yürütülmesi görüşleri, AT içerisinde de pek taraftar bulmamıştır. Çoğu Avrupalı ülke, ABD’nin olmadığı bir Avrupa savunmasına, ekonomik nedenlerle karşı çıkmıştır. Bu nedenle, Avrupa’nın soğuk savaş güvenliğinde

⁸³ Cengiz AKTAR, **Avrupa Okumaları**, Kanat Kitap, İstanbul, 2003, s. 15.

⁸⁴ HOBSEAWM, a.g.e., s. 294.

AT'nun hiçbir rolü yoktur. 1991'de Avrupa Birliği'ne dönüşen topluluk, bu yöndeki girişimlere, yine bu tarihlerde önem vermeye başlamıştır.

Bu çalışmanın temel konularından olan “Avrupa Birliği'nin NATO'dan bağımsız bir savunma gücüne sahip olup olamayacağı da ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Bu nedenle, bu bölümde açıklayacağımız, iki kutuplu sistem boyunca Avrupa Toplulukları'nda 50'lerden 90'lara kadar ortak bir dış ve güvenlik politikası oluşturulması yönündeki girişimlerdir.

2.2.2.1. Pleven Planı ve Avrupa Savunma Topluluğu Girişimi

NATO'nun kuruluşu, Avrupa'da güvenlik kaygılarını, tamamen ortadan kaldırmamıştı. Kore Savaşı'nın ABD'nin nükleer caydırıcılığına rağmen başlaması, Avrupalıları bu alanda yeni işbirliği çalışmaları yapmaya zorlamıştır. Ancak, bu alanda en önemli engel, Almanya'nın silahlandırılmasına, tarihsel önyargılar yüzünden karşı çıkan Fransa olmuştur.

Avrupa'da, 24 Ekim 1950 tarihinde, Fransa Başbakanı Rene Pleven, Batı Almanya da dahil olmak üzere, Avrupalı ülkeleri askeri güçlerini uluslar üstü bir yapı içinde birleştirmeyi ve ortak “Avrupa ordusu” oluşturmayı öngören bir “Avrupa Savunma Topluluğu” kurulması fikrini ortaya atmıştır.⁸⁵ Bu projenin en önemli amacı, Almanya'nın bir kez daha Avrupa için sorun olmasının engellenmesidir.

Pleven planının ayrıntıları 15 Şubat 1951'de Paris'te NATO ülkeleri ile Almanya'nın katıldığı bir konferansta ele alınmış, görüşmeler neticesinde 1 Şubat 1952'de anlaşma taslağı oluşturulmuştur. Söz konusu taslakta, bir saldırı anında tarafların birbirine yardım garantisi, anlaşmaya taraf devletler arasında ayırım yapılmaması, ortak komutanlık altında bir ordu kurulması yer almıştır. Ayrıca, katılan tarafların kara, deniz, hava kuvvetlerinin oluşturulacak Avrupa Savunma Topluluğu'na bağlı olması öngörülmüştür.⁸⁶

⁸⁵ ERDOĞDU, a.g.e., s. 25.

⁸⁶ ÜLGER, a.g.e., s. 52-53.

Avrupa Savunma Topluluğu projesi onay aşaması geldiğinde, Fransa eleştirilerini arttırmış, böyle bir girişimin üye olacak ülkelerin dış politikalarında da ortak tavır gerektirdiğini öne sürmüştü, 27 Mayıs 1952’de anlaşma imzalanmasına rağmen, Fransız Parlamento’sunda onaylanmadığı için bu girişim, Avrupa gündeminden çıkmıştır.

2.2.2.2. Fouchet Planları

İngiltere’nin üye olmadığı 1960’lar boyunca, Fransa Topluluk içersinde ve özellikle NATO içerisinde uygulamak istediği ve uyguladığı politikalarla ön plana çıkmak istemiştir. Bu nedenle 60’ların başında, Fransa önderliğinde Avrupa Toplulukları’nda ortak bir dış politika izlenebilmesi amacıyla Fouchet Planları açıklanmıştır.

Pleven Planı’nın başarısızlığı sonrasında da, ikinci bir deneme olarak siyasal işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, çeşitli raporlar yayınlanmıştır. Fransa tarafından 19 Ekim 1961’de Komisyon’a sunulan I. Fouchet Planı’nda oluşturulacak siyasal birliğin amaçları olarak şunlar belirtilmiştir:⁸⁷

- Ortak çıkarlarla ilgili konularda, ortak bir dış politikanın belirlenmesi,
- Diğer serbest ülkelerle işbirliği içinde ortak bir savunma politikasının kabulü ve üye devletlerin her türlü saldırıya karşı güvenliklerinin artırılması.

Bu plan, Fransa dışında ciddi destek görmemiştir. Fransa bunun ardından, sadece üye ülkeler arasında işbirliğini öngören, 18 Ocak 1962 tarihli II. Fouchet Planını önermiş, AT üyesi ülkeler bu plan ile geri adım atacakları düşüncesiyle, bunu da reddetmişlerdir.⁸⁸ Fouchet planları ile ilgili tartışmalar, iki önemli noktada yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi, oluşturulacak birliğin yapısına ilişkindir. Benelux ülkeleri, İngiltere’nin yer alması durumunda birliğin uluslararası yapıda olabileceğini, İngiltere’nin bulunmadığı seçenekte ise teşkilat yapısının kesinlikle ulus üstü olması görüşünü savunmuşlardır. AT içerisindeki ulus üstü/ uluslararası tartışması 1966’ya dek sürmüştür.⁸⁹ Diğer sorun ise,

⁸⁷ Y.a.g.e., s.61.

⁸⁸ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.167.

⁸⁹ ÜLGER, a.g.e., s.62.

Fransa'nın NATO içerisinde daha bağımsız politikalar uygulamaya başlayarak, ABD'nin olmadığı bir Avrupa güvenliğini savunması olmuştur. Bu görüşe, diğer ülkeler kesin olarak karşı çıkmışlardır.

2.2.2.3. Avrupa Siyasi İşbirliği

Yukarıda açıkladığımız girişimlerin başarısız olması üzerine 70'lere kadar bu konu AT gündemine gelmemiştir. Topluluk ülkelerinin özellikle uluslararası sorunlarda, işbirliğine dayalı olarak hareket etmeleri amacıyla bir siyasi işbirliği oluşturulması yönünde ilk adım Davignon Raporu ile olmuştur. Bu noktada belirtmemiz gereken bir durum da, siyasi işbirliğinden kastedilenin dış politika olduğudur.

2.2.2.3.1. Davignon Raporu

Ekim 1970'de AT Dışişleri Bakanları toplantısının ardından Davignon Raporu olarak bilinen belge imzalanmıştır. Avrupa'nın uluslar arası toplumda tek bir ses olarak temsil edilmesi için üye ülkelerin dış ilişkilerinde işbirliğine gitmeleri gereğine işaret edilen raporda, bu yöntemin siyasi bütünleşmenin önünü açacağı görüşü savunulmuştur.⁹⁰ Davignon raporu, üye ülkeleri kesin olarak bağlamasa da, Avrupa siyasi işbirliği mekanizmasını başlatması bakımından önemlidir. Bunun ardından AT Devlet ve Hükümet Başkanlarının çeşitli toplantılarında, ASİ konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Üye ülkelerin acil durumlarda işbirliği yapmalarını kabul eden 1973 Kopenhag Zirvesi, Devlet ve Hükümet başkanlarının daha sık bir araya gelmesinin kabul edildiği 1974 Paris Zirvesi bu açıdan önemlidir. Ancak ASİ alanında en ileri adım, aşağıda açıklayacağımız Avrupa Tek Senedi ile sağlanmıştır.

2.2.2.3.2. Avrupa Tek Senedi

AT Antlaşmalarında en önemli değişikliği gerçekleştiren 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Senet, üye ülkeler arasında ortak dış politika alanında işbirliği

⁹⁰ Y.a.g.e., s.64.

yapılması yönünde oluşturulan ilk belge olmuştur. Tek Senet ile beraber “Siyasal İşbirliği” hukuki nitelik kazanarak kurucu anlaşmalarda yerini almıştır.

Avrupa Tek Senedi, metninde, siyasi entegrasyon açısından Avrupa siyasi işbirliği sürecinden bahsetmektedir. Buna göre, Topluluk üyesi ülkeler, genel ilgi konusu olan dış politika konusunda haberleşmek ve danışmalarda bulunmak, tutumları koordine ederek, ortak eylemler oluşturmak suretiyle, bir Avrupa dış politikası formüle etme ve uygulama için, ortaklaşa çaba harcayacaklarını kabul etmişlerdir.⁹¹

Avrupa Tek Senedi’nde ortak çıkarlar ve bağımsızlığı korumak için tutarlılık ve dayanışma içerisinde hareket etmek ve tek bir sesle konuşabilmek için, Topluğun sorumluluğu vurgulanmıştır ve ilk defa bu konuda bir uyum zorunluluğu getirilmiştir.⁹²

Avrupa Tek Senedi ile Avrupa Siyasi İşbirliği alanında bir sekreteryaya kurulması, Komisyon’un bu alanda etkinliğinin artırılması kabul edilmiş, ancak bu işbirliğinin karar mekanizması dışında tutulması uygulamasına devam edilmiştir.

2.3 Soğuk Savaş Sürecinde Avrupa Savunmasında NATO İttifakının Önemi

İki kutuplu sistemde Avrupa’da ortaya çıkan en önemli gelişme, Avrupa güvenliğinin artık, Avrupa dışındaki güçler tarafından sağlanmaya başlanmasıdır. Batı Avrupa, NATO güvenlik şemsiyesi altında kendi savunmasını ABD merkezli olarak sağlamaya çalışırken, Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri, kendi güvenliklerini SSCB önderliğinde Varşova Paktı’na bırakmışlardır.

Bu dönemde Varşova Paktı’nın tamamen SSCB’nin gölgesinde kalması nedeniyle, Avrupa’da en önemli güvenlik kuruluşu, NATO olmuştur. Zaman zaman Avrupa’da Amerikan varlığına tepkiler yükselse de, ABD bakış açısıyla, NATO’nun Avrupa’da varlığı her zaman hayati olmuştur.

⁹¹ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.169.

⁹² Simon J. NUTALL, “Consistency and CFSP: A Categorization and Its Consequences”, EFPU Working Paper 2001/3, European Foreign Policy Unit, s.1-2.

Brzezinski'ye göre; “NATO olmasaydı, Avrupa Topluluğu ve şimdiki Avrupa Birliği'nin hayat bulması pek mümkün değildi. Ayrıca Almanya ile Polonya arasında süregelen uzlaşma, Almanya'daki Amerikan varlığı olmaksızın gerçekleşemez, Polonya'nın müstakbel NATO üyeliğinin bu ülkede yarattığı güven hissi mümkün olmazdı.”⁹³ Kissinger ise “ ABD (NATO) olmasaydı, Avrupa bir yarımada uzantısı olurdu, hatta Avrasya'nın kendi çatışmalarının girdabına itilen radikal ve birbirine bitişik bu kadar çok bölgeyi silkeleyen devrîsel akımların hedefi konumundaki bir tutsak olurdu.”⁹⁴ şeklindeki ifadesi ile NATO'nun önemine dikkati çekmiştir. ABD bakış açısıyla, NATO'nun Avrupa'daki önemine dikkat çeken bu görüşler, Avrupa açısından da kabul edilmektedir. Özellikle, Avrupa'nın savaş sonrası buhranlı yıllarında kendi ekonomilerini güçlendirme çabası içerisinde olmaları, güvenliklerini NATO eline bırakmaları kararında etkili olmuştur.

Gerçekten de bu dönemde, Avrupa'nın güvenliğinde en etkin örgüt NATO olmuştur. Üyelerine tam güvenlik garantisi vermesinin yanı sıra, NATO'nun mali yükünün büyük bir kısmının ABD tarafından yüklenilmesi, Avrupa ülkelerinin kaynaklarının önemli bir kısmını savaş sonrası kendi ekonomik ve sosyal yıkımlarını onarmada kullanılmasını da sağlamıştır. Bu dönemde hiçbir sıcak çatışmaya girilme de, özellikle caydırıcılığın etkin kullanılmasıyla Avrupa güvenliği adına derin bir bunalım yaşanmamıştır. Ancak, ABD'nin NATO içerisinde en önemli belirleyici olması, özellikle uygulanacak stratejiler gibi konularda, kendi çıkarlarını önplanda tutmasına da neden olmuştur.

2.3.1. Soğuk Savaş Sürecinde NATO'nun Stratejileri ve Gelişimi

Günümüzde stratejinin temel görevi, savaşı önlemek ve kuvveti kullanmadan onu bir tehdit aracı olarak kullanmak suretiyle savunmayı gerçekleştirmek olmuştur. Strateji ile ilgili görüşlerdeki bu değişikliği gerektiren temel nedenin, silahların kazandığı muazzam ve dehşet erici güç ile, silahların bütün dünyayı kapsayan menzilleri

⁹³ Zbigniew BRZEZINSKI, “ NATO: Genişlemenin İkilemleri”, **Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaş**, Musa Ceylan (haz.), Ülke Kitapları, 1999, s. 33.

⁹⁴ KISSINGER, a.g.e., s.41.

olduğundan şüphe yoktur.⁹⁵ Bu nedenle, askeri kuvvetleri kullanma sanatı olarak tanımlanan stratejinin niteliği değişmiş, politik yönü ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Soğuk savaş sürecinde Batı'nın askeri ittifakı NATO'nun temel stratejileri dönemin konjonktürüne göre farklılaşmıştır, ancak politikaların uygulandığı dönemler hiçbir zaman kesin hatlarıyla belirlenmemiştir. Ayrıca, stratejilerin kabul edilmesinde ve uygulanmasında başlıca baskın faktör her zaman ABD'nin çıkarlarının ön planda tutulması olmuştur. Bu nedenle burada inceleyeceğimiz stratejiler, bir bakıma ABD'nin soğuk savaş dönemi ulusal stratejilerini de yansıtmaktadır.

2.3.1.1. NATO'nun Kuruluş Dönemi Stratejisi

NATO, kurulduğu yıllarda, İttifakın önderi ABD'nin nükleer yetenekleri istenilen seviyede olmadığı için “çevreleme” ve “sınırlı savaş” politikası izlemiştir. NATO'nun kuruluş yıllarında resmi olarak kabul edilen ilk stratejisi 1952 Nisan'ında benimsediği “sınırlı savaş” (limited war) politikasıdır. Çevreleme politikası (containment policy) ise; temel olarak ABD'nin SSCB yayılmasını önleme amacıyla meşrulaştırdığı bir stratejidir ve genel olarak ABD tarafından uygulanmıştır.

Soğuk savaşın Uzakdoğu'da çatışmaya dönüşmesi ile başlayan Kore Savaşı, ittifakın sınırlı savaş politikasını kabul etmesine neden olmuştur. Buna göre, Sovyetler Birliği'nden gelen tehdidin savunma çabaları ile nötralize edilebilmesi için geniş ordular örgütlemeye gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sayede, ABD'nin askeri karşı koyma gücü daha inanılır bir duruma getirilerek; çıkabilecek bir savaşın sınırlı savaş düzeyinde tutulmasıyla görece bir stabilizasyon sağlanacak ve ABD'nin sahip olduğu nükleer güce dayalı stratejik üstünlüğü, saldırının bir dünya savaşına dönüşmesini engelleyecekti.⁹⁶ Sınırlı savaş stratejisinin kabul edilmesi sonrasında, NATO'nun Avrupalı müttefikleri askeri harcamalarını arttırma gereği duymuşlardır.

Çevreleme politikasıyla, ABD, SSCB'nin etki alanını genişletmesini önlemek için bu ülkenin çevresinde, gerek tarihi gerekse siyasi nedenleriyle ona pek yakınlık

⁹⁵ **Atlantik İttifakı**, Türk Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, Ankara, 1971,s.39.

⁹⁶ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.75.

duymayan ülkeler ile bir ittifaklar zinciri oluşturarak onu çevrelemeyi amaçlıyordu. Teorik çerçevesini George F. Kennan'ın çizdiği bu görüş doğrultusunda oluşan NATO, Balkan Paktı, Bağdat Paktı, SEATO, Anzus Paktı sözkonusu politikanın somut örnekleridir.⁹⁷

2.3.1.2. Topyekûn Nükleer Karşılık Stratejisi

Sovyetler Birliği'nin Ağustos 1949'da ilk atom bombasını patlatarak ikinci nükleer güç olmasının sonucunda; nükleer denge sağlanmış ve NATO da stratejisini buna uyarlama gereğini duymuştur. Nükleer bir dengeden söz edilmeye başlanması ile birlikte, NATO stratejisinin eski etkinliğini korumadığı görüşü benimsenmeye başlanmıştır. Bu nedenle 50'lerin ilk yarısındaki açıklamalarda, NATO'nun stratejisi önemli ölçüde caydırıcılık hedefleyen "kitlesel karşılık" ya da, topyekûn karşılık stratejisi olarak adlandırılmaktadır.

Topyekun karşılık stratejisi, en küçük bir tecavüz halinde bile tüm nükleer silahlarla karşılıklı bulunulacağı açıklamasının yarattığı caydırıcılığa ve karşı tarafta henüz nükleer silahların geliştirilememiş olduğu gerçeğin dayanmaktadır. 1954 yılının Aralık ayında kabul edilen "topyekun karşılık" stratejisi, temel olarak, Kuzey Atlantik bölgesindeki herhangi bir Sovyet saldırısına karşı, NATO'nun, daha doğrusu ABD'nin nükleer silahlar da dahil olmak üzere, bütün gücüyle karşılık vermesini öngörmektedir.⁹⁸. Ayrıca bu dönemde, ABD'nin nükleer kuvvetlerinin Sovyet nükleer kuvvetini Sovyetlerin karşılık vermesine imkân vermeden gerçekleştirilebilecek bir ilk darbeye yok edilebileceğine, ilk darbe Sovyetlerden gelse bile, bu gücü mahvedebilecek bir karşılıklı bulunabileceğine de güvenilmektedir.⁹⁹

Görüldüğü gibi, topyekûn karşılık stratejisi, NATO'nun, daha doğrusu ABD'nin Sovyetlere karşı nükleer açıdan çok üstün olduğu dönemde gelişmiş ve kabul edilmiştir. Ancak, 60'larla beraber bu stratejinin etkinliği, ABD açısından ortadan kalkınca, NATO

⁹⁷ Faruk SÖNMEZOĞLU ve diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 95.

⁹⁸ ERDOĞDU, a.g.e., s.80-81.

⁹⁹ İlder TURAN, **NATO İttifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İ.Ü İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 25

içinde yeni stratejiler geliştirilmesi üzerine odaklanılmıştır. NATO içinde strateji konusunda yapılan resmi müzakerelerde bu görüş gittikçe güç kazanmaya başlamıştır. Buna göre; topyekûn karşılık stratejisi, ittifakı, müdahale etmesi gereken durumlarda felce uğratacak, böylece durumun çok daha kötüleşmesine yol açacaktır. Çünkü ittifakın kuvvetleri uygulanamayacak bir stratejiye göre düzenlenmiştir. Küçük çapta bir olay çıktığında nükleer silahlara başvurmak karşılıklı intihara gitmek olacağına göre, mümkün değildir. Mevcut stratejiye göre hazırlanmış ve düzenlenmiş klasik kuvvetler etkili bir şekilde kullanılamayacaktır. Böyle bir durumda, İttifak olaylara, ya seyirci kalmak ve oldubittileri kabul etmek yahut da nükleer savaşı başlatmak ihtimalleri ile karşılaşacaktır.¹⁰⁰

Gerçekte, topyekûn karşılık doktrini, 1957'de Sovyetlerin ilk yapma uydu Sputnik'i fırlatması ile birlikte ABD'yi de vurulabilir hedefler içine sokan ve taraflar arasında bir dehşet dengesinin (balance of terror) geçerlilik kazanmasına yol açan kıtalararası balistik füzeleri yapmaya başlaması ile birlikte iflas etmiştir. Böylece Sovyetlerden topyekûn bir saldırı gelmedikçe, ABD'nin nükleer bir savaş başlatması oldukça uzak bir ihtimal haline gelmişse de, topyekûn karşılık doktrininden resmi olarak vazgeçilmesi, ancak 1967 yılında gerçekleşmiştir.¹⁰¹

2.3.1.3. Esnek Karşılık Stratejisi

Kitlesel karşılık stratejisinin ABD için etkinliğini yitirmesinin en önemli sebebi belirtildiği gibi Sputnik'in fırlatılması sonucu, ABD'nin de Sovyet menziline girmesi olmuştur. Bu nedenle, caydırıcılığını yitiren bu politikanın daha uzun süre uygulanamayacağı anlaşıldığından, esnek karşılık stratejisi kabul edilmiştir.

İttifakın, Bakanlar seviyesindeki, Savunma Planlama Komitesi tarafından 1967 Aralığında oybirliği ile kabul edilen bu stratejinin kamuoyuna açıklanan belgelere göre üç ana kademesi vardır. Bunlar dolaysız savunma, denetimli tırmanma ve tüm nükleer karşılıktır.¹⁰²

¹⁰⁰ **Atlantik İttifakı**, s. 43-44.

¹⁰¹ AYMAN, a.g.e., s.71

¹⁰² **Atlantik İttifakı**, s. 44.

Dolaysız savunma, bir saldırının normal olarak aynı seviyede karşılanarak alt edilmesini, şayet bunda başarı sağlanamazsa tırmanma sorumluluğunu düşmanın üzerine yüklemeyi öngörmektedir. Dolaysız savunma ile denetimli tırmanma arasında çok sıkı bir bağ vardır. Dolaysız savunma, ya düşman saldırısının bir gelişme kaydetmesini önleyecektir veyahut düşman NATO'nun kendisini savunmaya kararlı olduğunu ve nükleer silahlarla bir tırmanmaya gitmekten çekinmeyeceğini göyerek bunun sorumluluğunu yüklenecektir.¹⁰³

Esnek karşılık stratejisi, karşılaşılan silahın niteliğine göre yanıt verileceğini öngören bir savunma stratejisidir. Buna göre; NATO'nun nükleer silah kullanabileceğine dayanan caydırıcılığı devam edecek, ancak bir savunma örgütü olması dolayısıyla, nükleer silah kullanımı saldırı amaçlı olmayacaktır ve karşılaşılan silahın niteliğine göre tepki verilecektir.

NATO içerisinde esnek karşılık stratejisinin uygulanmasının en temel sonucu NATO kara kuvvetlerinde artış gerektirmesi ve ABD ile Avrupalı müttefiklerin görüş ayrılığına yol açması olmuştur. Eleştirilere rağmen, esnek karşılık stratejisi soğuk savaşın sona erişine kadar NATO'nun açıklanan resmi stratejisi olmayı sürdürmüştür.

2.3.1.4. NATO'nun 1980'ler Boyunca Stratejisi

Doğu ve Batı bloğu arasındaki yumuşama süreci, 80'lerle beraber kesintiye uğramıştır. Bu durumun oluşmasında 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi sonucu blok liderleri arasında yaşanan gerginlik, 1980 Polonya kriziyle, Sovyetlerin Orta Avrupa'daki müdahaleciliğinin yeniden bir olasılık olarak ortaya çıkması ve Basra Körfezi'nde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur.

Jeostratejik açıdan bakıldığında, Afganistan saldırısı, Sovyetler Birliği'nin Etiyopya ve Yemen üzerinde baskı kurmasına ve böylece Avrupalıların petrol ihtiyaçlarının % 60'ını sağladıkları Basra Körfezi'nin, stratejik haritasının da değişebileceği olasılığına dikkatleri çekmiştir. Sonuçta, bölgeye batılı deniz güçlerinin

¹⁰³ Y.a.g.e., s.44.

gönderilmesi durumunu gündeme getirmiştir. Bu ise, geleneksel Avrupa sahnesinin dışındaki bir bölgede, Doğu ve Batı'nın cepheleşmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁴

Bu gelişmeler, NATO'nun esnek karşılık stratejisinde de değişiklikler öngörülmesine neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında yukarıda sayılan faktörlerin yanı sıra, yaşanan teknolojik değişimlerin bir sonucu olarak, nükleer silah kullanmaksızın da, olası bir savaşta büyük yıkımların oluşacak olmasıdır. Bu durumda, nükleer silahlarla karşılık verilmesinin, konvansiyonel silahların kullanımı sonrası olması öngörülmüştür.

NATO çerçevesinde alınan bu kararlardan Avrupalı müttefikler onay vermelerine rağmen pek hoşnut olmamışlardı. Esnekliğin artması, ABD'nin nükleer silahlara başvurması sürecini geciktireceği için, bu durum Avrupa'da konvansiyonel silahlarla savaşma süresinin uzatılması anlamına geliyordu.¹⁰⁵ Bu nedenle, Avrupalı ülkeler 80'ler boyunca, kendi bölgelerinde yıkıcı silahlarla çatışmanın kendilerine büyük yıkım getireceğinin endişesini yaşamışlardır.

2.3.1.5. NATO'nun Avrupalı Üyelerinin Stratejilere ve Politikalara Bakışı

NATO içerisinde kuruluşundan bu yana, ABD'nin konumu her zaman baskın olmuştur. Bu nedenle silah siparişlerinden, stratejilerin belirlenmesine kadar önemli bir çok olayda ABD'nin kararı baskın çıkmıştır. ABD, kendi politikalarını Avrupalı üyelere kesin olarak dayatmasa da, örneğin Vietnam'da Avrupa ABD'nin yanında yer almamıştır, üyelerin uluslararası davranışlarını çok büyük ölçüde etkilemiştir. NATO'nun Avrupalı üyeleri, kuruluş döneminde temel olarak ABD nükleer şemsiyesi altında güvenlik sağlama eğiliminde olmuş, böylece ekonomilerini askeri harcama yapma yükünden kurtarmışlardır. Ancak 60'larla beraber, özellikle Küba krizi sonrasında kendilerini de tehdit edebilecek durumlarda ABD'nin tek başına hareket ettiğini görmüş ve NATO içerisinde görüş ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır.

¹⁰⁴ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.110.

¹⁰⁵ I. UZGEL, "1980'lerde NATO Stratejisindeki Gelişmeler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 71.

NATO içersinde müttefiklerin tek başlarına hareketine örnek olarak, ABD'nin Vietnam'a müdahalesi ve Avrupalı müttefiklerin sembolik de olsa bu savaşa katılmamaları, Mısır-İsrail Savaşı'nda Avrupa'nın üs sağlamaması, NATO'nun Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlara çözüm olamaması, Türkiye'nin Kıbrıs sorununa müdahalesi ve bunun sonrasında Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi örnek olarak verilebilir. Bu nedenle, NATO üyeleri Sovyet tehdidi gibi topluluğun tümünü ilgilendiren konular dışında, her olayda beraber hareket etmemişler, dış ilişkilerinde ulusal politikalar belirleyiciliğini korumuştur.

Kore Savaşı'ndan sonra, Sovyetlerin Avrupa'da yayılma girişimlerinde bulunmayışı, Avrupa ülkelerinin SSCB'nin o dönemdeki tartışılmaz konvansiyonel üstünlüğü karşısında kendi silahlanmalarına gereken önemi vermemelerine ve kaynaklarının büyük bir bölümünü kalkınmaya ayırmalarına neden olmuştur.¹⁰⁶ Bu nedenle, sınırlı savaş stratejisinin terk edilmesi Avrupalıların güvenliklerini büyük ölçüde ABD'ye bırakmalarına neden olmuştur. Bu durum topyekun karşılık stratejisinin uygulandığı yıllarda da böyle sürmüş, ancak ABD'nin esnek karşılık stratejisini uygulama çalışmalarının başlaması ile beraber Avrupa çapında huzursuzluk yaratmıştır.

Esnek karşılık stratejisine karşı, Avrupalıların en önemli eleştirisi, ABD'nin Sovyetlerle olası bir çatışmada Avrupa topraklarının risk altına girmesidir. Bu nedenle, Avrupalı müttefikler ABD'nin sağlayacağı nükleer kuvvetleri kullanma hakkına da sahip olmak istemişlerdir. Bunun yanı sıra, esnek karşılık ile beraber konvansiyonel silahların arttırılması zorunluluğu da, Batı Avrupa'nın endişelerini arttıran nedenlerden biri olmuştur.

Esnek karşılık doktrinini oluşturan görüşlerin savunulması yolundaki engellerden biri, Avrupa'da bulunan 25 NATO tümeninin 175 Sovyet tümeni ile nasıl başa çıkabileceği sorununun yanıtlanması olmuştur. Merkez cephedeki bu büyük Sovyet tehdidini karşılamak için en az 50 tümen gerekmektedir ki, bu da konvansiyonel

¹⁰⁶ TURAN, a.g.e., s. 18.

kuvvetlere yapılan harcamaların yüzde yirmi oranında artırılması anlamına gelmekteydi.¹⁰⁷

İki büyük devletin, birbirlerinin topraklarına dokunmadan Avrupa'yı ve daha önemlisi kanat ülkeleri hallaç pamuğu gibi atabilecekleri ve bu bölgelerde nükleer bir savaş sınırlı tutabilecekleri olasılığı, çoğu NATO müttefikini, toraklarında orta menzilli füze bulundurmama politikasına itmiştir.¹⁰⁸

NATO içerisinde görüş ayrılıklarında, başı çeken ülke Fransa olmuştur. Fransa özellikle Almanya sorununda, kendi Alman politikasının kabul edilmesi konusunda her iki blok önderlerini de etkilemeye çalışmıştır. De Gaulle'ün temel siyaseti "Avrupa'nın Avrupalılaştırılması" noktasında olmuş ve ABD'ye karşı bağımlılığın en alt seviyede olması gerektiği her fırsatta dile getirilmiştir. Bu nedenle İngiltere'nin 50'lerin sonunda hidrojen bombası yapımının ardından dünyada dördüncü nükleer güce sahip ülke Fransa olmuştur.

Cezayir Savaşı'nın sonunda, de Gaulle'nin ne istediği ve nerede durduğu konusunda bir şüphe kalmamıştı. Özellikle Avrupa'nın sorunları Avrupalı uluslara bırakılmalıydı. Bu, Almanya'nın birleşmesi sorununu da içermekteydi. İkincisi, Avrupa ulusları, özellikle Fransa, ABD'nin yaptığı gibi ATO'nun bölgesel sınırlarını aşan dünya çapında sorumluluklara sahiptir. Üçüncüsü, açık olarak dile getirilmese de, de Gaulle Avrupa'da Amerikan varlığını, özellikle siyasi açıdan, bir yük haline geldiğini görmüştür.¹⁰⁹

De Gaulle'e göre, kıtanın Avrupalı ülkeleri, bir savaş sırasında denizaşırı müttefiklerinin ne şartlarda ve hangi silahlarla kendilerine katılacağını tam olarak bilmeliydiler.¹¹⁰ Bunun belirsizliği, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesine varan sonuçları yaratmıştır.

¹⁰⁷ AYMAN, a.g.e., s. 73.

¹⁰⁸ SANDER; a.g.e., s. 304.

¹⁰⁹ Roy C. MACRIDES (ed.), "French Foreign Policy", **Foreign Policy in World Politics**, Prentice-Hall, Inc., 3rd Edition, New Jersey, 1967, s.95.

¹¹⁰ Y.a.g.e., s.69.

Fransa, Mart 1966'da üç memorandum verilmesinin ardından, 1 Temmuz 1966'da NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamış ve 1 Nisan 1967 itibariyle de Fransa'daki tüm ABD kuvvet ve personelinin ve Fransız topraklarındaki tüm NATO araçlarının çekilmesini istemiştir.¹¹¹ Bu olayın en önemli sonucu, Fransa'nın batı bloğundan daha bağımsız bir politika izlemeye başlaması olmuştur.

2.3.2. NATO Stratejisinde Değişimin Başlaması ve 1990 Londra Konferansı

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında, Doğu bloğunun çözüleceğinin fiilen kesinleşmesinin ardından, NATO'da da soğuk savaş sonrası stratejisinin yenilenmesi tartışmaları başlamıştır. İki kutuplu bir sistemin sona ermesi ardından, ortak savunma temelinde bir araya gelen devletlerin, bu yeni düzende ne şekilde davranacakları sorusu önem kazanmış, 1990 Temmuzunda Londra'da "Londra Deklarasyonu: Değişen Kuzey Atlantik İttifakı" olarak isimlendirilen sonuç belgesiyle, yeni stratejinin nasıl olacağı konusundaki temel prensipler kabul edilmiştir. Belgeye göre, NATO'nun düşmanları artık eski düşman olarak tanımlanmıştır. Londra Deklarasyonunun en önemli özelliği soğuk savaşın sona erdiğini kesin olarak belirtilmesi olmuştur. Özetle, Londra deklarasyonu ile belirlenen prensipler şunlardır:

112

- Doğu-Batı arasındaki soğuk savaş artık bitmiştir.
- Nükleer silahlarda önemli ölçüde indirim yapılacaktır.
- Kısa menzilli nükleer silahların karşılıklı olarak ortadan kaldırılması esas alınacaktır.
- Stratejilerin gözden geçirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.
- Komuta ve kuvvet yapısının yeniden belirlenmesi çalışmalarına başlanacaktır.
- Kriz yönetimi ve buna ilişkin tatbikatlara önem verilecektir.
- Çok uluslu ve mobil kuvvet konseptine geçilecektir.

¹¹¹ Y.a.g.e., s.96-97.

¹¹² ERDOĞDU,a.g.e. s. 94.

2.4 AGİK'nın Ortaya Çıkışı ve Helsinki Nihai Senedi

İlk adıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) (Conference on Security and Cooperation in Europe-CSCE), sonraki adıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) (Organisation on Security and Cooperation in Europe- OSCE), bir konferanslar süreci olarak oluşturulmuş, 1 Ağustos 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin kabul edilmesiyle beraber de, Avrupa çapında en geniş katılıma sahip oluşum olarak kurumsallaşma çabalarına başlamıştır.

Yumuşamanın Avrupa'da en önemli sonucu, Helsinki Nihai Senedi'nin kabul edilmesi olmuştur. Soğuk savaş sürecinde, Avrupa'da böylesi bir güvenlik anlaşması oluşturulması önerisi, Doğu bloğunun, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan sınırların korunması isteğine dayanmaktadır. ABD, Kanada ve Arnavutluk dışında tüm Avrupalı devletlerin kabul ettiği belge, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) temelini de oluşturmaktadır.

1955'lerde Varşova Paktı tarafından yapılan Avrupa güvenliği anlaşma önerisi Batılılar tarafından kabul edilmemiştir. Doğu bloğunun bu yöndeki önerileri, 1970'lerin başında ABD ve SSCB arasında imzalanan SALT I Anlaşması ve Batı Almanya'nın Polonya ve Çekoslovakya ile olan Doğu sınırlarını tanıması ve Doğu Almanya ile ilişkiye girmeyi kabul etmesi sonucu meydana gelen yumuşama ortamı ile değer kazanmaya başlamıştır.¹¹³ Yumuşama ortamının da etkisiyle bu gelişmeler, Batı Avrupa'nın da bu yöndeki girişimlere destek vermesine yol açmıştır. 3 Temmuz 1973'te yapılan dışişleri bakanları toplantısıyla birlikte, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" için ön hazırlıklar tamamlanmasının ardından, 30 Temmuz-1 Ağustos 1975'te Helsinki'deki toplantıda AGİK kurulmuş ve Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır. Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanması ile birlikte, AGİK siyasi bir süreç olarak varlık kazanmış ve Doğu ile Batı arasında bir görüşme ve temas forumu olarak işlev görmeye başlamıştır.¹¹⁴

¹¹³ Helsinki Nihai Senedi, http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975_01.html, (9 Kasım 2004)

¹¹⁴ Y.a.g.e.

Helsinki Nihai Senedi “Avrupa’da Güvenliğe İlişkin Sorunlar”, “Ekonomi, Bilim, Teknoloji ve Çevre Alanlarında İşbirliği”, “İnsani ve Öteki Alanlarda İşbirliği” isimli üç temel bölümden oluşmaktadır.

Belge; “Katılan devletler, karşılıklı olarak, birbirinin sınırlarını ve Avrupa’daki bütün devletlerin sınırlarını dokunulmaz sayarlar ve bunun sonucu olarak, bugün olduğu gibi gelecekte de bu sınırlara saldırıda bulunmaktan kaçınırlar.”¹¹⁵ ifadesi ile tarafların birbirlerinin sınırlarına saygı göstereceğini belirtmektedir. Bu durum dikkate alınır, Helsinki Belgesi’nin en önemli ilkesinin sınırların dokunulmazlığı ile ilgili maddesi olduğu ortaya çıkacaktır. Böylece, Helsinki Belgesi ile II. Dünya Savaşı sonrasında çizilen Avrupa sınırlarının dokunulmazlığı, yani statüko, kesin olarak kabul edilmiştir.¹¹⁶

¹¹⁵ Y.a.g.e.

¹¹⁶ SANDER, a.g.e., s.410.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI AVRUPA'DA GÜVENLİK SİSTEMİ

1. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

“Soğuk savaş sonrası” kavramı 11 Eylül olaylarına kadar günümüz uluslararası ilişkiler tartışmalarında en çok kullanılan terim olmuştur. Her konuda yapılan yorumların mutlaka buna atıf yapılarak yorumlandığı bu geçiş döneminin en önemli tartışma konusu ise; iki kutuplu sistemin yerini, ABD hegemonyasına mı, yoksa çok merkezli bir uluslararası yapıya mı bıraktığıdır.

Görünürde, birkaç güç odağının politika ürettiği varsayılsa da, ABD'nin tartışılmaz askeri üstünlüğünün dünyanın her yerine müdahale edebilecek konumda olması, tek kutuplu bir uluslararası sistem yaşadığımızın en önemli kanıtı sayılmaktadır. Ancak böyle bir gücün bile, günümüz dünyasında tam olarak güvende olmaması, sorunu daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bu nedenle, ABD'nin tartışılmaz bir güç konumunda bulunduğu yıllar olan 90'lar, sistemde bir egemen gücün ve belli bölgesel güçlerin bulunduğu tek kutuplu bir yapı görünümündedir ve uygulanan politikalar da bunu göstermektedir.

1.1. Yeni Dünya Düzeni

İki kutuplu dünya düzeninde, bir kutbun çöküşü ile beraber yeni bir dünya düzeninden söz edilmeye başlanmıştır. Bu kavram, ilk olarak ABD eski başkanı G. Bush tarafından Körfez savaşı sonrasında Washington'da düzenlenmiş olan bir basın toplantısında dile getirilmiştir.¹¹⁷

Tarihi ve siyasi araştırmacılar için, Thucydides'den beri, hızlı güç değişimleri, büyük güç çatışmasının nedenlerinden biridir. Bu tarz güç değişimleri Almanya'nın her

¹¹⁷ ERDOĞDU, a.g.e. s. 122.

iki dünya savaşından önce, ABD ve Sovyetlerin, 2.Dünya Savaşı'ndan sonra rekabetine yol açan yükselişlerini de içeren, tarihsel büyük güç çatışmalarının yapısal nedenlerindedir. Soğuk savaş sonrası sürecin, hızlı güç değişimlerinden biri olduğu konusunda da fikir birliği vardır.¹¹⁸ Bu nedenle, birçok yazar için, Sovyetlerin çöküşünden sonra “Yeni Dünya Düzeni” olarak kavramsallaştırılan süreç, gerçekte belirsizliklerin yaşandığı ve bir geçiş dönemi özellikleri taşıyan yeni dünya düzensizliğidir.

Soğuk savaşın sona ermesiyle beraber, dünyanın nasıl şekilleneceğine dair tartışmalarda, öne çıkan ilk görüş dünyanın daha sorunsuz ve barışçı bir sürece girdiği olmuştur. Ancak, kısa sürede ortaya çıkan bölgesel ve etnik temelli çatışmalar, bu iyimserliğin ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Soğuk savaş ertesinde, yeni dünya düzeninin nasıl şekilleneceğine dair dünyada dikkati çeken ve daha sonra her ikisi de kitaplaştırılan görüşler, Francis Fukuyama'nın 1989'da yayınladığı “Tarihin Sonu Mu?” ve Samuel P. Huntington'un 1993'te Foreign Affairs'de yayınlanan “Medeniyetler Çatışması” tezleridir. Her iki görüş de, dünya çapında destek gördüğü gibi, büyük eleştiriler de almıştır.

Tarihin sonu tezine göre, Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla beraber liberal demokrasi zaferini ilan etmiştir ve ideolojiler devri kapanmıştır. “Dünya tarihinde çok temel bir şey oldu” diye başlayan Fukuyama'ya göre, SSCB ve Doğu Avrupa'da görülen reform hareketleri ve tüketici kültürünün tüm dünyaya yayılması olguları, Batı'nın zaferini ilan etmiştir. Biten yalnızca soğuk savaş değil, bizzat tarihin kendisi de sona ermiştir.¹¹⁹

Tarihin sonu ilk yayımlandığında, özellikle insanlık olduğu sürece fikirler ve ideolojilerin de devam edeceği, dolayısıyla tarihin hiçbir zaman sona ermeyeceği eleştirisini almıştır. Marx'ın kapitalizmi, sosyalizm ve komünizmin izleyeceği öngörüsü

¹¹⁸ Joseph S. NYE, **Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History**, 3rd Edition, Longman Inc., 2000, s. 218.

¹¹⁹ Baskın ORAN (ed), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.241.

tarzında, liberalizmin de son ideoloji olduğunu savunan Fukuyama'nın, 11 Eylül saldırıları sonrasında The Wall Street'de yayınlanan ve benzer görüşleri yineleyen bir başka makalesine göre de, “ Bundan sonra da savaşlar, kargaşa, siyasi çekişmeler, çözümü zor sosyal problemler veya terör saldırıları meydana gelecektir, ancak Berlin Duvarı'nın yıkılmasından ve komünizm ile nasyonal sosyalizmin yenilgiye uğramasından sonra evrensel anlamda bir başka ideolojinin ortaya çıkarak Batılı liberal demokrasinin idealleri ve değerlerine karşı çıkamayacağı kesindir.”¹²⁰

Tarihin Sonu ve Son İnsan eserinde belirttiği gibi, Fukuyama'ya göre “ İnsanlar mücadele için mücadele ederler. Başka bir deyişle, belirli bir can sıkıntısı yüzünden mücadeleye atılırlar, çünkü mücadelesiz bir dünyada yaşamayı gözlerinin önüne getiremezler. Ve dünyanın büyük bir bölümü barış ve refah içindeki liberal demokrasilerde yaşarsa, onlar da barışa, refaha ve demokrasiye karşı mücadele ederler.”¹²¹. Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi, Fukuyama ideolojik olarak, Batılı kapitalist sistemin alternatifsiz kaldığını savunurken, çatışmanın kökenlerini can sıkıntısı gibi çok basit bir nedene indirgemesinin yanı sıra, aslında tarihin de sona ermeyeceğini kabul etmiştir.

Yeni dünya düzeninin nasıl olacağına dair dünyada büyük tepki uyandıran diğer bir görüş de, Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezidir. Huntington'a göre, soğuk savaş sonrası dünyada çatışmaların asıl kaynağı ideolojik ve ekonomik değil, kültürel olacaktır. Ulus devletler dünyadaki olayların yine en güçlü aktörleri olmayı sürdürecekler, ancak global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyete mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek, medeniyet çatışması global politikaya hakim olacaktır. Medeniyetler arasındaki fay kırıkları, geleceğin çatışma hatlarını teşkil edecektir.¹²²

Bunun yanı sıra, Huntington medeniyet kimliğinin gelecekte gittikçe artan bir şekilde önem kazanacağını ve dünyanın büyük ölçüde halen varlığını sürdüren yedi

¹²⁰ Ali Murat YEL, “ McDonalds'a Karşı Simit Sarayları: Küreselleşme Karştı Hareketler”, www.karizmadergisi.com/dosya.php?id=17&s=20, (10 Nisan 2005).

¹²¹ ARIBOĞAN, a.g.e., s. 222.

¹²² Samuel P. HUNTINGTON, “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, Vol. 72, No.3, Summer 1993, s. 22.

sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekilleneceğini savunmaktadır. Bunlar, Batı, İslam, Konfüçyüs, Slav, Ortodoks, Latin Amerika, Japon ve muhtemelen Afrika medeniyetleridir.¹²³ Huntington'a göre; Avrasya kıtasında meydana gelen etnik çatışmanın çoğalması, tamamen tesadüf değildir. Bu çatışma en sık ve şiddetli biçimde farklı medeniyete mensup gruplar arasında meydana gelmiştir. Avrasya'da, medeniyetler arasındaki büyük tarihi fay hatları bir kere daha alevlenmiştir. Bu özellikle, Afrika'nın ucundan Orta Asya'ya kadar uzanan hilal biçiminde uzanan İslam ülkeleri bloğunun hudutları boyunca gerçektir.¹²⁴ Orta vadede de, medeniyetler arası mücadele, Batı ve İslam-Konfüçyüs devletlerarasında olacaktır.

Huntington'un görüşleri, 1991 Körfez Savaşı'nda birçok Müslüman Arap devleti'nin ABD'nin yanında yer alması, üyelerinin Türkiye dışında hepsinin çoğunlukla Hristiyan nüfusa sahip devletlerden oluşan NATO'nun Kosova'da yine Hristiyanlara karşı Müslüman Arnavutlar için müdahalede bulunması veya Afrika'da aynı din ve kültüre sahip kabilelerin çatışmasını açıklayamamaktadır. Dolayısıyla, dünya siyasetini sadece kültüre indirgeyen bu yaklaşım, çıkar çatışmalarını da kültür temelli olarak açıklayamadığından kusurlu kabul edilmektedir.

1.2. Dönemin Güvenlik Anlayışını Etkileyen Gelişmeler

90'larla beraber, en çok kullanılan kavramlardan olan yeni dünya düzeni, soğuk savaş ertesinde, Sovyetler Birliği'nin dağılışı, Doğu Avrupa ülkelerinin kansız devrimlerle demokrasiye geçmeleri, Varşova Paktı'nın dağılışı ve uluslararası sisteme, 20'den fazla yeni bağımsız olmuş devletin katılmasıyla ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Doğu bloğunda yaşanan bu gelişmeler nedeniyle 1990 yılının Mayıs ayında NATO askeri komitesi artık Varşova Paktı'ndan NATO'ya yönelik bir tehdit gelmeyeceği sonucuna varsa da, Avrupa'daki siyasal durumun yeniden şekillenmesine neden olan gelişmeler ve barışa yönelik tehlikeler ile istikrara yönelik tehditlerin hala sürdüğünü göstermiştir.¹²⁵

¹²³ Y.a.g.e., s.25.

¹²⁴ Y.a.g.e., s.34-35.

¹²⁵ GÜRKAYNAK, a.g.e., s. 121-122.

1.2.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması

İki kutuplu sistem boyunca bir bloğun lideri durumundaki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, resmen 1991 yılında dağılarak 15 bağımsız devlete bölünmüştür ve bu durum, uluslararası sistemde iki kutuplu yapının da sona ermesine yol açmıştır.

M.Gorbaçov'un 1985'te Komünist Parti Genel Sekreterliği görevine gelmesiyle başlayan SSCB'nin dağılma sürecini iki kısma ayırıp incelemek mümkündür. Bunlar, perestroyka (yeniden yapılanma) ve glastnost (açıklık) dönemi ve 1990 sonrası federal birimlerin parad suverinitetof (bağımsızlıklar geçidi) olarak adlandırılan dönemdir.¹²⁶

80'lerle beraber SSCB'de anti-Stalinist bir görünüm altında ve Stalin uygulamalarına bir tepki niteliğinde uygulamaların, içte ve dışta önemli darboğazlarla karşılaştığı ve bu darboğazların büyük bunalımlara yol açtığı bir evrede glastnost ve perestroyka ortaya çıkmıştır.¹²⁷ Oral Sander'e göre otuz yıllık Stalin döneminin belirgin özellikleri, (i) Stalin diktası ve kültü, (ii) Siyasal terör, (iii) Komünist Parti tekeli, (iv) Devlet işlerinde her alanda kapalılık, (v) Komünist dünyanın tek parçalı bütünlüğü olmuştur.¹²⁸ Gorbaçov'un SBKP Genel Sekreterliği'ne seçilmesinden itibaren yeni bir yolun tutulduğu da herkesin kabul ettiği diğer bir gerçektir. Perestroyka, yani yeniden yapılanma ile sosyalist ülkelerin yeni düzenlemeler yapacakları dünya çapında ilan edilmiştir. Özellikle, SBKP'nin 27. Kongresinde okunan rapor, Gorbaçov'un Ekim Devriminin 70. yılında yaptığı konuşmalar ve nihayet Perestroyka adlı kitabı, bu konudaki gelişmelerin netleşmesini sağlamıştır.¹²⁹ Dolayısıyla 80'lerin sonunda ağır sosyal ekonomik sorunlar yaşayan SSCB'de belirleyici unsur, soğuk savaşı tırmandıracak politikalar uygulamak yerine, ülke içinde yapılanmaya önem veren Gorbaçov politikaları olmuştur. Silahlanma harcamalarının azaltılması, Batı tipi bir parlamento kurulması, demokrasi için şart olan güçler ayrımının gerçekleştirilmesi gibi, SBKP'nin tekeline son veren uygulamalar ile yeniden yapılanma politikasına işlerlik

¹²⁶ SSCB'nin Yıkılması ve Milliyetçiliğin Canlanması, www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm, (19 Nisan 2005).

¹²⁷ **Revizyonizmin Revizyonu**, Eriş Yayınları, 3. baskı, 2003, s.9.

¹²⁸ SANDER, a.g.e., s.440-441.

¹²⁹ SSCB'nin Yıkılması ve Milliyetçiliğin Canlanması, www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm, (19 Nisan 2005)

kazandırılması sonrasında, bu denli hızlı reformlar, merkezi yönetime karşı direniş hareketlerine yol açmıştır. Bu hareketlerin milliyetçi bağımsızlık hareketlerine dönüşmesi de kaçınılmaz şekilde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetlerde milliyetçi hareketler devam ederken, 1990 yılında Rusya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, Ukrayna, Kazakistan, Beyaz Rusya, Moldova ve Letonya ile bağımsızlaşmayı özendirici ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, cumhuriyetlerin bağımsızlığını deklare eden ilk hukuki belgeler olmaları yönüyle önemlidir. Bir bütün olarak Sovyetler Birliği, bu gelişmeleri yaşarken, RSFC, I. Halk Milletvekilleri Kongresi, 12 Haziran 1990'da Bağımsızlık Deklarasyonunu kabul etmiş, bu SSCB'nin dağılışının ilk hukuki metni olmuştur.¹³⁰ Son olarak, 8 Aralık 1991'de Minsk'te SSCB'nin resmen dağıldığı, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya başkanları tarafından açıklanmıştır.

Sovyetlerin yıkılışına dair birçok yorum yapılsa da, Eric Hobsbawm'ın “ Soğuk savaşın sona ermesi Sovyet sisteminin de sona ermesini mi gerektirdi?” sorusu önemlidir.¹³¹ Hobsbawm' a göre bu iki olay birbirine bağlantılı olsa da, Sovyetlerin müttefiki ülkelerin SSCB'ye yıllık 10 milyon dolar gibi sürekli bir yük oluşturması, kapitalizme alternatif olarak sunulan sosyalizmin 1960'larla beraber rekabet yeteneğinin ortadan kalkması gibi nedenlerle, soğuk savaş başından itibaren eşit olmayanlar arasında bir savaştı. Bu nedenle, en genel ifadeyle, Sovyetlerin ortadan kalkışı, soğuk savaşın da ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması öncesinde, Gorbaçov'un Doğu Avrupa'daki müttefik devletlerle ilişkileri de, bu devletlerin Sovyet etkisine ve kendi ülke yönetimlerine karşı ayaklanmalarının, Romanya dışında kansız şekilde sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya'da komünist rejimler sona ermiştir.

Bu dönemde, Avrupa'nın Sovyet yanlısı bölümünde en önemli olay, iki Almanya'nın birleşmesi olmuştur. 1989 Ekiminde Doğu Almanya'da Berlin Duvarına

¹³⁰ Y.a.g.e.

¹³¹ HOBBSAWM, a.g.e., s. 306.

karşı gösterileri izleyen ilk serbest seçimlerin ardından, Nisan ayında iki Almanya ile 2. Dünya Savaşı'nın galipleri olan İngiltere, ABD, Fransa ve SSCB arasında 2+4 olarak bilinen ve Almanya'ya egemenliğinin geri verilmesini ve Berlin Duvarının tümüyle yıkılmasını öngören görüşmeler yapılmıştır.¹³² Bu görüşmeler sonucunda, resmen 2 Ekim 1990'da Federal Almanya ve Demokratik Almanya birleşmiş, Federal Almanya milli marşı ve bayrağı altında tek Almanya ortaya çıkmıştır. Böylece Doğu Almanya da Avrupa Topluluğu'nun bir parçası haline gelmiştir.

1.2.2.Körfez Krizi

Soğuk savaş sonrası, dünya çapında etki yaratan en önemli olay, Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali ile başlayan ve ABD liderliğinde, müttefikleri harekete geçiren, Körfez krizi olmuştur.

Kuveyt'in işgalinin, Batı tarafından bu denli tepkiyle karşılanmasının temel nedeni, bölgedeki petrolün yüzde yetmişinin alıcısının bu ülkeler olmasıdır. İşgalin hemen ardından AT üyesi ülkeler, Irak ve Kuveyt'e yönelik petrol ithalatlarına ambargo koyma ve BM yaptırımlarını destekleme konularında anlaşmışlardır.¹³³ Koalisyon güçlerinin Irak'a müdahalesi, alan dışı bölge olduğu için NATO askeri desteğiyle gerçekleşmemiştir. Ancak birçok NATO üyesi ülke, lojistik destek sağlamıştır.

Körfez krizi, 80'lerden sonra, uluslararası sistemin değiştiğinin en önemli kanıtı olmuştur. Sovyetlerin etkinliğinin olmadığı bir dönemde, ABD'nin tartışılmaz üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra, ABD'nin BM kararı olsun olmasın, dünyanın tek süper gücü olarak müdahaleleri, iki kutuplu sistem sürecindekilerle karşılaştırılamayacak derecede artmıştır. Sovyet caydırıcılığının ortadan kalkmasını güç kullanmada öncekinden daha serbest olmasını sağlamıştır. Irak'ın 1990'da Kuveyt topraklarına girişi, ABD müdahaleciliğine taze kan sağlayan fırsatı oluşturmuş, yeni dünya düzeni Körfez savaşı arka planında ilan edilmiştir.¹³⁴

¹³² SANDER, a.g.e. s.450.

¹³³ GÜRKAYNAK,a.g.e., s. 147.

¹³⁴ Yasemin ÖZDEK, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s. 87.

1.2.3. Yugoslavya Krizi

Çok farklı etnik ve dinsel yapıya sahip Yugoslavya, soğuk savaş boyunca, “bağılantısızlık” hareketinin önderliğini yaptığı kadar, sosyalist dünyadaki en özgürlükçü ülke olarak, 90'lara kadar “etnik uyumun” en önemli örneğini oluşturmuştur. Bir azınlıklar mozaiği görünümünde olan Yugoslavya'da etnik uyum, 1980 yılında Tito'nun ölmesiyle birlikte bozulmuştur. Sırpların ve Hırvatların ardından Yugoslavya'nın en kalabalık ulusunu oluşturan Arnavutların 1980'lerin başında cumhuriyet statüsü kazanmak için başlattığı eylemler Tito'nun döneminde uyuyan milliyetçi akımların Yugoslavya genelinde alevlenmesine neden olmuştur.¹³⁵

Yugoslavya'yı parçalanmaya götüren olaylar, Sırbistan Parlamentosu'nun 1989'da Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğini kaldırması, aynı yıl Slovenya ve Hırvatistan Parlamentoları'nın çok partili seçim kararları ve 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmeleri, merkezi yönetimin güçlendirilmesini savunan Sırpların, Federal Ordu desteğiyle Hırvatistan'a saldırmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Bosna Hersek'in bağımsızlık kararının ardından, Bosnalı Sırpların bunu tanımayıp, Saraybosna'yı ablukaya almasıyla artan savaş, Avrupa'nın ortasında bir trajediye dönüşmüştür. 1994'te BM'nin çatışma bölgelerine barış gücü göndermesi ve NATO'nun BM yetkisiyle Sırp mevzilerini bombalamasının ardından, savaş ancak Aralık 1995'te sona erdirilebilmiştir.

1-21 Kasım tarihinde Hırvat tarafı adına Hırvatistan devlet başkanı F. Tudjman, Sırp tarafı adına Sırbistan devlet başkanı Slobodan Miloseviç ve Boşnak tarafı adına Aliya İzetbegoviç, Dayton'da görüşmüşler ve nihayet 14 Aralık 1995'te üç taraf Bosna Savaşı'nı bitiren ve yeni Bosna Hersek Cumhuriyeti'ni kuran Dayton Antlaşması'nı imzalamıştır.¹³⁶ Dayton Antlaşması ile Bosna Hersek Cumhuriyeti, Bosna ve Hırvat Cumhuriyeti ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki devletçikten oluşmakta, bunun yanı sıra devlet yapısı uluslararası kuruluşların da denetimindedir.

¹³⁵ İrfan Kaya ÜLGER, “ Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi”, www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_04.html, (5 Ocak 2005).

¹³⁶ Caner SANCAKTAR, “ Avrupa'da Bir Kriz: AB ve ABD Arasında Bosna-Hersek Cumhuriyeti”, **Stratejik Öngörü**, Sonbahar 2004, Sayı.3, s.69.

Bir görüşe göre, bugünkü Bosna Hersek'in yönetsel yapısını belirleyen Dayton Antlaşması kâğıt üzerinde bağımsız Bosna Hersek Cumhuriyeti'ni, fakat gerçekte Bosna Hersek manda yönetimini kurmuştur. DBA, savaş süresince ABD ve AB arasında sürdürülmüş olan görüşmelerin ve özelde Bosna Hersek, genelde Balkanlar üzerine yapılmış olan pazarlıkların bir ürünü olmuştur. Söz konusu antlaşmanın içeriği, savaşın üç yerel aktörü (Sırp, Hırvat, Boşnak) tarafından belirlenmemiştir. ABD ve AB devletleri tarafından oluşturulan DBA, yine aynı merkez kapitalist devletler tarafından Boşnak, Sırp ve Hırvat taraflara kabul ettirilmiştir.¹³⁷ Bu durumun en önemli kanıtı olarak da Bosna'daki seçimlerin AGİT'in kurduğu, görevlendirdiği ve denetlediği seçim komisyonu tarafından düzenlenmesi¹³⁸, NATO'nun SFOR'un yerine geçecek, AB komutasında bir askeri gücün ülkede faaliyete devam etmesini kabul etmesi¹³⁹ gösterilmektedir. Dayton Antlaşması'nın taraflara zorla kabul ettirilmesi nedeniyle Avrupa'nın ortasında yine bu bölgede, özellikle SFOR'un geri çekilmesi sonrasında oluşabilecek tarafların yeniden çatışmaları riski, bölgede istikrarın tam olarak sağlanamadığını göstermektedir.

1.3. Dönemin Güvenlik Anlayışını Etkileyen Düşünceler

Soğuk savaş dönemine damgasını vuran kavramlar, bu dönemin bitişiyle beraber yerini farklı kavramlara bırakmıştır. Hâkim iki gücün etkin olduğu sistemin kavramları olan nükleer caydırıcılık ya da çevreleme gibi düşünceler yerini, 90'larla beraber önleyici savunma (saldırı), insani müdahale gibi doktrinler almıştır.

1.3.1. Önleyici Savunma Doktrini

Soğuk savaş sonrası süreçte, önleyici savunma (preventive defence) ya da önleyici saldırı (pre-emptive strike) olarak tanımlanan, tehdidin ya da saldırının gerçekleşmeden etkisiz hale getirilmesini temel alan bu doktrin, ilk kez Ashton B. Carter ve William J. Perry'in 1999'da yayınladıkları “ Önleyici Savunma: ABD için Yeni Bir Savunma Stratejisi” isimli kitapta tanımlanmıştır.

¹³⁷ Y.a.g.e., s.70.

¹³⁸ Y.a.g.e., s.71.

¹³⁹ Y.a.g.e., s.71.

Önleyici savunma doktrinine göre; soğuk savaş süresince ABD'nin yaşamsal çıkarlarına en büyük tehdit, Sovyet Rusya'nın varlığıyken, soğuk savaş sonrası ortamında tehdidin nereden geleceği belirsizleşmiş, bu nedenle olası tehditlerin bir hiyerarşi içerisinde izlenmesi, bunların ABD'nin yaşamsal çıkarlarına karşı büyük bir tehlike olmadan önlenmesi için politikalar oluşturulması gerektiği savunulmuştur. Bu tehlikeler şu an için caydırılmaz ya da bulunamaz, ancak önlenebilir tehditlerdir.¹⁴⁰

Yazarlara göre, ulusal güvenlik stratejisine rehber olacak “önleyici savunma” yapısal olarak caydırıcılıktan farklıdır. Bu strateji, politik askeri bir stratejidir ve dış politikanın, tüm araçlarını da içermektedir.¹⁴¹ Bunun yanı sıra, Bosna Hersek'te yaşananlara sadece insani nedenlerle değil, bölgesel ve uluslararası istikrarın temelini sarsmaması için müdahale edilmelidir, ancak bu tarz askeri müdahalelerin kaynak ve zaman kaybı yaratması yüzünden, ABD'nin Truman, Marshall ve Acheson'un yolunu takip etmesi, yeni dünyada yeni güvenlik stratejileri yaratması gerekmektedir.¹⁴²

Önleyici savunma doktrini, temel olarak, olası tehditleri önem sırasına göre sıralanması ve buna göre değerlendirilmesine de dayanmaktadır. A listesindeki tehditler, SSCB'nin soğuk savaş süresince mevcut olduğu ölçekte ve türdeki tehditlerdir. Fakat bu liste bugün boştur, ABD'nin yaşam alanına yönelik askeri tehdit yoktur. Kore Yarımadasında ve Körfez'deki iki bölgesel beklenmedik olay ise ABD'nin yaşamsal çıkarlarını tehdit etmemekle beraber, ABD çıkarlarına yönelik, B listesindeki tehditlerdir. Bu hiyerarşide üçüncü bölümde yer alan Kosova, Bosna, Somali, Raunda, Haiti olayları ise C listesindeki tehditlerdir.¹⁴³ ABD ve uluslararası sistem için A listesinde olma potansiyeli olan 5 tehlike ise şu şekilde sıralanmıştır.¹⁴⁴

- Rusya, kaos, yalnızcılık ve saldırganlık gibi Almanya'nın I. Dünya Savaşı sonrası haline dönüşebilir

¹⁴⁰ Ashton B. CARTER, William J. PERRY, **Preventive Defence: A New Security Strategy for America**, Brooking Institution Press, Washington D. C., 1999, s. 14.

¹⁴¹ Y.a.g.e., s.18.

¹⁴² Y.a.g.e., s.12.

¹⁴³ Y.a.g.e., s.11.

¹⁴⁴ Y.a.g.e., s.14-15.

- Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetleri, eski Sovyetler Birliği'nin nükleer mirası üzerindeki kontrolünü kaybedebilir.
- Çin, uluslararası sistem içerisinde, işbirlikçi yerine düşman olarak yükselebilir.
- Kitle imha silahları yayılabilir ve ABD için direkt tehdit olabilir.
- Görülmemiş ölçüde yıkıcı terör ve bu terörün ABD topraklarında meydana gelmesi.

Görüldüğü gibi, kitapta 11 Eylül saldırılarını öngören bir tehlikenin varolduğunun öngörülmesi, bu saldırılar sonrasında özellikle yine ABD tarafından resmi ağzlardan bu kavramın dile getirilmesine yol açmıştır.

Resmi olarak, önleyici savunma ya da önleyici saldırı doktrini, ilk kez Bush'un 1 Haziran West Point'teki konuşmasında dile getirilmiştir. Bush konuşmasında; İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana ABD dış politikasını yönlendiren iki doktrin- Sovyetler Birliği'nin genişlemesinin sınırlanması, nükleer silahlarla gerçekleştirilebilecek bir saldırının caydırılması- artık geçerliliğini yitirdiğini ve şimdi önleyici ilk vuruş hakkı prensibini benimsediklerini açıklamıştır.¹⁴⁵

Kissinger'a göre, Bush'un 1 Haziran'da açıkladığı önleyici vuruş politikası Westphalia Antlaşması'ndan bu yana süregelen uluslararası düzenin tüm kurallarını hiçe sayan devrimci bir kavramdır.¹⁴⁶ Çünkü Westphalia barışı ile devletler, birbirlerinin işlerine karışmama üzerine dayanan ve güç dengesi sistemine işlerlik kazandıran bir süreç başlatmış, özellikle ülke sınırları üzerinde sadece devletin söz sahibi olduğu konusunda anlaşmışlardır. Bu nedenle, önleyici saldırı bu düzeni sarsıcı bir özellik taşımaktadır. Bunun dışında, kavram ABD kaynaklı ortaya çıksa da, daha sonra özellikle AB'nin 2004 yılında kabul ettiği Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde de kavrama bir şekilde yer verilmesi, düşüncenin soğuk savaş sonrası ortamında kendisine taraf bulunduğunu da kanıtlamaktadır.

¹⁴⁵ Ergin YILDIZOĞLU, **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yayınları, İstanbul, 2003, s. 352.

¹⁴⁶ Y.a.g.e, s.346.

1.3.2. Yeni Müdahalecilik ve İnsani Müdahale Doktrini

İnsani müdahale, (humanitarian intervention) kavram olarak çok gerilere gitse de, soğuk savaş sonrası dönemde “önleyici savunma” ile birlikte kullanılan en önemli retoriklerden biri haline gelmiştir.

Uluslararası ilişkilerde müdahaleler, devletlerin içişleri alanında sayılan ekonomik politikaların belirlenmesi, devlet yapılarının düzenlenmesi, kamusal politikaların yeniden oluşturulması gibi alanlarda ortaya çıktığı gibi, askeri bir boyut da taşıyabilmektedir.¹⁴⁷ İnsani müdahale ise, büyük insani acıların veya insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda, hedef ülkenin vatandaşlarını korumak amacıyla, bir devlet, devletler grubu veya uluslararası örgüt aracılığıyla kuvvet kullanılması¹⁴⁸ olarak tanımlanmaktadır.

İnsani gerekçelerle müdahaleler, sadece günümüzde pratiğe geçen bir müdahale tarzı değildir. Hitler’in Çekoslovakya’yı işgalinde, ABD’nin kuruluş yılları sonrası ve soğuk savaş süresince Latin Amerika ülkelerine müdahalelerinin gerekçesi her zaman insani gerekçeler olmuştur. Bunun yanı sıra, Osmanlı’nın 19. yüzyıl tarihi “Avrupa müdahalelerinin tarihi “ olarak nitelenmektedir. Osmanlı’ya karşı insani gerekçeler gösterilerek müdahalede bulunulması keyfi pek çok müdahalelerin mazeretini oluşturmuş ve müdahalede özellikle azınlıklar sorunundan yararlanılmıştır.¹⁴⁹

Günümüzde insan hakları kavramının uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukukta yerini almasıyla, bu tarz müdahaleciliğin meşruluğu tartışılmaktadır. Konuya öncelikle uluslararası hukuk açısından yaklaştığımızda, yürürlükteki uluslararası antlaşmalardan hiçbirisinin devletlere, insani gerekçelerle de olsa kuvvet kullanma hakkını vermediği görülecektir.¹⁵⁰ Ancak, bu tarz müdahalelerin bir yapıla geliş özelliği taşıdığı, NATO’nun BM kararına dayanarak Yugoslavya ve Kosova’ya, ABD’nin Irak’a (1991)

¹⁴⁷ ÖZDEK, a.g.e. s. 11.

¹⁴⁸ Hasan DURAN, “ Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale ”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.1, C. 6, 2001, s. 88.

¹⁴⁹ ÖZDEK, a.g.e., s. 68.

¹⁵⁰ Gökçen ALPKAYA, “ NATO Müdahalesi Üzerine” <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm>, (19 Nisan 2005)

müdahalesi gösterilerek savunulmaktadır. Fakat uluslararası uygulamada, kuvvet kullanmayı içeren insani müdahalelerin sürekli ve istikrarlı bir uygulama olduğunu kanıtlayan veriler bulunmamaktadır. Sadece 1945'ten, yani insan haklarının uluslararası hukuka taşınmasından bu yana ele alsak bile, devletlerin bu yönde sürekli istikrarlı bir uygulama içinde bulunmadıkları ortadadır.¹⁵¹ Dolayısıyla, uluslararası hukuk insan hakları müdahaleciliğini hiçbir sözleşme veya belgede meşru saymamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde, insani gerekçelerle askeri müdahalelerin özellikle ABD'nin uyguladığı bir yöntem olduğu, hedef ülkeye demokrasi ve özgürlük gibi erdemlerin götürülmesinin de, temel amaç olarak sunulduğuna dair birçok örnek vardır. Vietnam Savaşı sırasında Başkan Johnson'ın "*Amerika'nın dünyada yaptığı ve bugün de yapmaya devam ettiği şey, gücünü manevi görevin derin ve ateşli kaynaklarından almaktadır. Ve hiç kimse de Amerika'nın amacının derinliğini küçümsemeye kalkmasın.*"¹⁵² ifadesi, John Kennedy'nin "*Amerikalıların istediklerinden değil kader böyle istediği için, dünya özgürlük kalelerinin nöbetçileri olduklarını*"¹⁵³ belirtmesi, Senatör Beveridge'in "*Tanrının bütün ırklar arasında, dünyayı batmaktan kurtarıp düzeltmek için Amerika'yı seçtiğini*"¹⁵⁴ söylemesi, Mc Kinley'in Filipinleri fethetmeye çıkarken "*Onları kalkındırmak, uygarlaştırmak ve Hristiyanlaştırmak amacıyla olduğunu*"¹⁵⁵ belirtmesi, Wilson'un I. Dünya Savaşı'nda "*Özgür olarak yapacağımız özverilerin karşılığında ne tazminat ne de menfaat istemiyoruz. Biz yalnızca, insan haklarının şampiyonlarından biriyiz*"¹⁵⁶ ifadesi, Lyndon Johnson'un yine Vietnam Savaşı sırasında "*Özgürlüklerini savunmamız için yardımımızı isteyen Güney Asya'daki herkese bu yardımı yapacağız. Bu bölgede imrendiğimiz, aradığımız hiçbir şey yok: toprak, askeri pozisyon, politik tutku aramıyoruz. Bizim yegâne arzumuz, bizim yegâne kararlılığımız, Güney Asya halklarının kendi kaderlerini istedikleri yönde çizebilmek üzere barış içinde yaşamalarıdır.*"¹⁵⁷ ve Clinton'un "*Birileri masum sivillerin peşinden gelip ırklarından, etnik kökenlerinden veya dinlerinden dolayı onları kitleler halinde*

¹⁵¹ Y.a.g.e.

¹⁵² Claude JULIEN, "**Amerikan İmparatorluğu**", Hitit Yayınları, (çev: T. Saraç, A. Gülercan), Ankara, 1969, s.38.

¹⁵³ Y.a.g.e.,s.38.

¹⁵⁴ Y.a.g.e., s.40.

¹⁵⁵ Y.a.g.e., s.42.

¹⁵⁶ Y.a.g.e.,s. 238.

¹⁵⁷ KISSINGER, a.g.e., s. 225.

*öldürmeye çalışırsa, ister Afrika'da, ister Orta Avrupa'da, ister başka bir yerde yaşasın, dünya halklarına bunu durdurma gücümüz olduğunu, bunu sona erdireceğimizi söyleyebiliriz.”*¹⁵⁸ ifadeleri bu konuda birkaç tarihsel örnek söylemdir.

İki kutuplu sistem sonrasında “insani müdahale” tartışmaları bu tarz müdahalelerin sayısının artmasıyla beraber yoğunluk kazanmıştır. Bu süreçte, Somali, Raunda, Haiti, Yugoslavya, Irak, Kosova gibi ülkelere yapılan müdahalelerin hepsi insani müdahale gerekçesiyle gerçekleştirilmiştir.

İnsani müdahaleyi savunanlar, ilk olarak uluslararası toplumun insani müdahale için, yasal bir haklılaştırma zemini oluşturmasını istemektedir. Bu görüşe göre, neyin iç mesele, neyin uluslararası müdahaleyi gerektirdiğini görmek zor değildir.¹⁵⁹ Lyman'a göre yapılacak bir insani müdahale, BM yetkisinde müşterek yapılmalı, insani müdahale nihai çözüm olmalı ve bu müdahaleyi haklı kılacak hukuki gerekçeler olmalıdır.¹⁶⁰ Scheffer'e göre ise herhangi bir insani müdahaleye ilişkin meşru bir karara varmadan önce sağlanması gereken altı koşul vardır. Bu koşullar: ¹⁶¹

- Güvenlik Konseyi, insani müdahalelerin yetkilendirilmesi konusunda bir çıkmaza girmiş olmalı, ancak müdahaleyi yasaklamamalıdır.
- Alternatif önlemler denenmiş ve tüketilmiş olmalıdır.
- İnsan hakları ihlallerinin şiddeti tartışılmaz bir duruma gelmiş olmalıdır.
- Müdahaleci gücün farklı aktörlerden oluşturulmasını sağlayacak çabalar harcanmalıdır.
- İnsani müdahalelerin zarardan çok fayda getireceğine inanma yönünde geçerli hedefler olmalıdır.
- Hedef ülkenin uzun vadede bağımsızlığı ve bütünlüğü tehlikeye atılmamalıdır.

Görüldüğü gibi insani müdahalelerin meşru olduğunu kabul edenler, bunun bazı şartları taşımasını da gerekli görmektedirler. Ancak bu tarz müdahaleyi savunanların

¹⁵⁸ Y.a.g.e., s. 231.

¹⁵⁹ DURAN,a.g.e. s.91.

¹⁶⁰ Y.a.g.e., s. 92.

¹⁶¹ Y.a.g.e.s. 91.

büyük bir bölümü bu konuda daha katı ifadeler kullanmaktadır. Örneğin, ABD dış politikasında önemli isimlerden Kissinger'a göre, “ *İnsani kanaatler Amerikan geleneğinin öyle bütüncül bir parçasıdır ki, bunların dünyanın herhangi bir yerinde doğru olduğunun kanıtlanması için devlet hazinesi, hatta son noktada insanların hayatları riske atılmalıdır.*”¹⁶²

İnsani müdahale karşıtları ise öncelikle insan hakları bahanesiyle, dış güçlerin başka ülkelerin içişlerine karışmalarına kılıf hazırlandığını, bu tarz müdahalelerin 21. yüzyılda yeni bir sömürgeleştirme yolu olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre; insani müdahale, insan haklarının bir parçası olan self-determinasyon hakkını ihlal etmekte, müdahaleler her zaman müdahaleci gücün egemenliğini, müdahale ettiği bölgelere taşımasıyla sonuçlanmaktadır.¹⁶³

İnsani müdahale kavramına karşı çıkan isimlerden Noam Chomsky de, bunu “ Bütün tarihte sahici bir insani müdahale örneği bulabilmeniz çok düşük bir olasılıktır. Bulmaya çalışın çok zordur. İnsani bir amaçla gerçekleştirilen müdahaleleri kastediyorum. Zaman zaman müdahalelerin insani etkileri olmuştur, ama bunlar tesadüfidir. Ve elbette neredeyse, her müdahalenin insani olduğu ilan edilmiştir.”¹⁶⁴ şeklinde ifade etmiştir.

İnsani müdahale kavramı üzerinde yapılan tartışmaların bir sonucu olarak, Kanada tarafından finanse edilen Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon son raporunda, insani müdahale konusunda süregelen tartışmayı “müdahale hakkı”, yerine “koruma yükümlülüğü” olarak nitelendirmiştir. Böylece koruma gücü üzerine odaklanılmış ve bu sorumluluğun öncelikle söz konusu devlete ait olduğu ve ancak o devlet görevini yapmayı istemez veya başaramazsa, uluslararası toplumun sorumluluğu haline geleceğine değinilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶² KISSINGER, a.g.e. s.231.

¹⁶³ ÖZDEK, a.g.e., s. 86-87

¹⁶⁴ Noam CHOMSKY, “ **Amerikan Müdahaleciliği**”, (çev: Taylan Doğan-Barış Zeren), Aram Yayıncılık, 6. baskı, İstanbul, 2003, sf 110.

¹⁶⁵ Koruma Yükümlülüğü: www.nato.int/docu/review/2002/issue4/turkish/summaries_pr.html, (19 Nisan 2005).

2. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ

NATO'nun iki kutuplu sistem boyunca temel stratejisi olan esnek karşılığın, bu dönemin bitişiyle beraber yerini, yeni dönemin özelliklerini karşılayacak yeni bir stratejiye bırakması gerektiği tartışmalarıyla beraber, 80'lerin sonunda NATO'nun yeni ortama uyum sağlayabilmesi için, “Esnek karşılık”ın temel özelliğini değiştirmeden, gerektiğinde nükleer silah kullanma da dahil her türlü önlemi alma konusunda hazır tutulmasıyla birlikte, NATO'nun askeri ve siyasi rehberliğini geliştirecek yeni bir düzenlemeye gidilmesi, geçmişteki coğrafi temellere dayanan savunma anlayışından uzaklaşarak NATO'nun askeri gücünün yeniden yapılanmasını sağlayacak bir çözümün bulunması kararına ulaşılmıştır.¹⁶⁶ Bu kapsamda, 90'ların başından itibaren “yeni stratejik konsept” ve NATO'nun genişlemesi tartışmalarıyla beraber, NATO'nun dönüşümü yönünde önemli adımlar atılmıştır.

2.1. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti ve Gelişimi

Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak gören ülkelerin ortak savunma örgütü olan NATO, bu tehdit algılamasının ortadan kalkması sonrasında Londra Konferansı'yla başlayan değişim sürecini, 1991 Roma Zirvesinde “Yeni Stratejik Konsept” başlığı altında kabul edilen belge ile hızlandırmıştır. 1999'da Yeni Konseptin kabul edilmesine kadar geçen sürede, NATO yeni üyelerin kabulünden, yeni tehdit tanımlamasına kadar bir dizi yapısal yenilik gerçekleştirmiş, bu nedenle soğuk savaş ertesinde NATO'nun dağılacağını öngören görüşler geçerliliğini yitirmiştir.

NATO'nun kuruluş amacının ortadan kalkmasıyla beraber, Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün sona erdirilmesini kesin olarak sağlayan eski Doğu bloğu ülkelerinin de ittifaka katılması bir yana, en önemli gelişme NATO'nun Avrupa savunmasında önemli yerinin devam etmesi, yeni tehdit algılamalarına karşı NATO'ya yeni görevler yüklenmesi ve birliğin “birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için” mantığını taşıyan 5. maddesinin, soğuk savaş sürecinde tahmin edilen şekilde bir devlete yönelik saldırı olarak değil de, çok farklı bir olay üzerine uygulamaya konulması ve ittifakın görev

¹⁶⁶ GÜRKAYNAK, a.g.e.,s. 125.

sınırlarının artık ittifak ülkelerinin kendi sınırları dışını da kapsamı olmuştur. Ayrıca, NATO'nun 1999'da yeni stratejik konseptinin tam anlamıyla belirlenmesine kadar geçen sürede, vurgu yapılan konulardan biri de "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği" ne vurgu yapılmasıdır.

NATO, yeni stratejik konseptiyle beraber, "5. madde dışı" krizlere müdahale operasyonları kavramını ortaya atarak, doğrudan bir NATO üyesine saldırı gerçekleşmediği durumlarda da krizlere müdahale edebileceğini kabul etmiştir. Bunun için, "Savunma Yetenekleri Girişimi"nin başlatılması kararlaştırılarak, üye ülkelerin ittifak toprakları dışında kriz operasyonları düzenlemek için hızlı hareket yeteneğine sahip yüksek hazırlık düzeyinde birlik yapılandırmasını geliştirmeleri de öngörülmüştür.

167

NATO'nun geleneksel coğrafi alanının (üye ülke topraklarının) savunulması ötesinde barışı koruma ve kriz yönetimi gibi yeni görevler icra ederken bu alanın dışında operasyonlar gerçekleştirilmesi anlamına gelen "alan dışı" kavramı, meşruiyet arayışı ve genişleme süreci bağlamında çok gündeme gelmiştir. Örneğin genişleme konusunda yaptıkları çalışmalarla tanınan ve Amerika'nın genişleme lehindeki politikasının büyük ölçüde yol göstericisi olan Rand Corporation uzmanlarına göre "NATO alan dışına çıkmalıdır, yoksa işsiz kalacaktır."¹⁶⁸

Bu dönemde NATO stratejisini etkileyen uluslararası gelişmelerden biri de silahsızlanma çabalarındaki ilerlemeler olmuştur. Bu kapsamda INF Anlaşması (1987), AKKA (1990) ve kısa menzilli nükleer silahların azaltılması kararı(1991) ile beraber, NATO 'da da silah indirimleri gerçekleştirilmiştir.

Bu indirimler sonucu, NATO yapısı içindeki kara kuvvetlerinde % 35, deniz kuvvetlerinde % 30, hava kuvvetlerinde % 40 indirme gidilmiştir. NATO'nun Avrupalı üyelerinin topraklarındaki nükleer silahların sayısında % 80 dolayında azalma gerçekleşmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ ORAN, a.g.e., s. 306.

¹⁶⁸ GÜRKAYNAK., s.10-11.

¹⁶⁹ ORAN, a.g.e., s. 307.

2.1.1 Roma Zirvesi (1991)

1991 Roma Zirvesi, hem SSCB'nin yıkılışı ardından ilk zirve olması, hem de NATO'nun "Yeni Stratejik Konseptinin (New Strategic Concept)" açıklanması dolayısıyla önemlidir. NATO'nun Kasım 1991'de gerçekleşen Roma Zirvesi Sonuç Bildirgesine göre:¹⁷⁰

- İttifak topraklarına karşı hesap edilebilir saldırıdan kaynaklanabilecek risklerden ziyade, Merkezi ve Doğu Avrupa'da bazı ülkelerin karşı karşıya olduğu, toprak anlaşmazlıkları ve etnik çatışmaları içeren ciddi ekonomik, siyasi ve sosyal farklılıklardan kaynaklanan istikrarsızlığın sonucu riskler vardır.
- İttifak güvenliği global şartları da hesaba katmalıdır. İttifak güvenliği, kitle imha silahlarının yayılması, yaşamsal kaynak akışının engellenmesi, terör ve sabotaj gibi daha geniş risklerden de etkilenebilir.
- Avrupa'da dengenin korunması, herhangi bir NATO üyesi devletin topraklarına karşı saldırı tehdidine karşı savunma ve caydırıcılık sağlanması, transatlantik bağının korunması gibi alanlarda, AT, BAB ve AGİK gibi diğer Avrupa kurumlarının da önemli rolü vardır.
- Avrupa'nın yeni güvenlik ve siyasi çevresinde, İttifakın barışı koruma ve savaşı önleme başarısı, üyelerin güvenliğini etkileyen başarılı kriz yönetimi ve önleyici diplomasinin etkinliğine, eskisinden daha fazla bağlıdır.

Görüldüğü gibi Roma Zirvesi, kesin olarak 1999 Washington Zirvesi'nde kabul edilen "Stratejik Konsept" için bir ön hazırlık niteliğindedir. Soğuk savaş sonrası ortamında bir tehdidin varlığından çok "risk ve genişleyen güvenlik kavramı üzerinde durulmuştur. Roma Zirvesi'nde alınan kararlar, bir bakıma geçiş dönemi stratejisi olarak tanımlanmaktadır.

Roma Zirvesi Sonuç Bildirgesi, NATO'nun ortak güvenlik amacının devam ettiğini de vurgulamıştır. Ancak temel olarak, Yeni Stratejik Konsept ile beraber, yeni dönemde yeni tehditlere karşı izlenecek yol belirlenmiştir. Bu nedenle, güvenliğin

¹⁷⁰ The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council, www.nato.int/docu/basic/txt/b911108a.htm, (10 Nisan 2005)

ekonomik, sosyal, çevresel boyutlarının da olduğu vurgulanmış, bu konuda Avrupa'daki diğer güvenlik kurumlarıyla işbirliği yapılması da kabul edilmiştir. Yeni stratejik konseptin kabul edilmesi, NATO'nun SSCB'nin yıkılışı sonrası, meşruiyet sorununu da gidermiştir.

2.1.2. Brüksel Zirvesi (1994)

1994 Brüksel Zirvesi'nin NATO'nun yeni dönem stratejisi için en önemli özelliği, İttifakın belirlenen hedeflere ulaşılması için somut girişimleri başlatmasıdır. Bu kapsamda en önemli gelişim, İttifaka katılım çağrısı yapılan ülkelerle “Barış İçin Ortaklık” girişiminin başlatılmasıdır. Bu arada, yine bu zirvede “Birleşik Müşterek Görev Gücü” kavramı da onaylanmıştır.

Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi; “Londra’ ve Roma’da alınan kararları ve Yeni Stratejik Kavramımızı esas alarak, İttifak’ımızın her zamanki temel amacı olan kalıcı barışa, istikrara ve tüm Avrupa’da refaha katkıda bulunmaya yönelik yeni girişimleri başlatıyoruz ve şu noktalarda anlaşmaya varmış bulunuyoruz”¹⁷¹ ifadesini kullanmıştır. Bunlar;

- İttifak’ın politik ve askeri yapılarını, hem İttifak’ın üstlendiği her türlü rolü, hem doğmakta bulunan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği’ni yansıtacak şekilde uyarlamalara tabi tutmak ve Birleşik Müşterek Görev Gücü (Combined Joint Task Force) kavramını onaylamak,
- İttifakın diğer Avrupa ülkelerinin katılımına açık olduğunu teyit etmek
- Büyük bir girişim olan “Barış İçin Ortaklık” başlatarak bu yolla Ortakları, İttifak ile birlikte yeni politik ve askeri çabalar sarfetmeye davet etmek,
- Kitle imha silahlarının ve bunları atma vasıtalarının yayılmasına karşın çabalarımızı yoğunlaştırmak olarak ifade edilmiştir.

NATO'nun iki kutuplu sistem sonrası yeni konseptine uygun olarak, hava, deniz ve kara güçlerinin birlikte hareket etmesine dayalı olarak Birleşik Müşterek Görev Gücü

¹⁷¹ Esra ÇAYHAN, N.Ateşoğlu GÜNEY, *Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, İstanbul, 1996, s.153.

kavramını kabul etmesi, ülke topraklarına değil de daha çok kriz yönetimine karşı önlemler alması üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca, Birleşik Müşterek Gücü şu olasılıkları içermektedir.¹⁷²

- Diğer uluslararası kişiliklerle askeri faaliyette bulunma ve
- Üyelerin onaylamadığı askeri faaliyetlere, NATO üyelerinin katılmaması sözü vermektedir.

Barış için ortaklık girişimi ise; genişlemenin daha sorunsuz bir şekilde ilerlemesi için, genişleme kapsamına alınacak ülkelerle işbirliğine gidilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Böylece, İttifakın yeni üyelere kapılarının açık olmasının vurgulanması gibi, Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen bu girişim, genişleme yolunda da önemli bir adım olmuştur.

2.1.3. Washington Zirvesi (1999)

İttifakın 50. yılında sürdürdüğü zirve, hem NATO'nun tarihinde ilk kez bir ülkeye müdahalesi sırasında gerçekleşmiş olması, hem de İttifak'ın "Yeni Stratejik Konseptinin" kabul edilişi bakımından çok önemlidir. Bu zirvede ayrıca, NATO'nun Doğu'ya doğru genişleme politikasının bir sonucu olarak, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin de üyeliği onaylanmıştır.

24 Nisan 1999'da Washington'da Kuzey Atlantik Konseyi Toplantısına katılan devlet ve hükümet başkanlarınca yayınlanan ve yeni stratejik konseptin anlatıldığı sonuç bildirgesi 2. maddesine göre; İttifak, ortak savunmaya dayalı olarak daha büyük, daha kabiliyetli ve esnek olacak, kriz müdahale operasyonlarını içerecek, çatışmaları önlemeye yardımcı olacak, kriz yönetimini kapsayan yeni görevler yüklenebilecektir.¹⁷³ Ayrıca; NATO'nun ana güvenlik görevlerini yerine getirmesi konusu altında kriz yönetimi "her durum için ve oybirliği ile, uyuşmazlıkların etkin bir şekilde önlenmesine katkı sağlamak ve kriz durumundaki operasyonlar da dâhil olmak üzere kriz

¹⁷² GÜRKAYNAK, a.g.e., s. 125.

¹⁷³ Washington Summit Communiqué: An Alliance for the 21st Century
<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>, (15 Nisan 2005)

yönetiminde aktif şekilde yer almak” olarak ifade edilmiştir. ¹⁷⁴ Böylece, alan dışı kavramı da resmi olarak NATO tarafından kesin olarak kabul edilmiştir.

Sonuç Belgesi'nin 2. bölümünde “NATO, Avrupa-Atlantik bölgesinin barış ve istikrarına katkıda bulunmak üzere kabiliyetlerini artırmada başarılı olmuştur. Yeni komuta yapısını da kapsayan içteki reform, Birleşik Müşterek Görev Kuvveti kavramı, İttifak'ın tüm görevleri çerçevesinde kuvvetlerin en kısa sürede konuşlandırılmasını sağlayacak şekilde düzenlemelerin yapılması yeni bir komuta yapısı oluşturmaktadır. ¹⁷⁵ denilmektedir. Böylece, yeni stratejide NATO'nun askeri gücünün de değişime uğradığı ifade edilmektedir.

Washington Zirvesi'nde vurgu yapılan konulardan biri de; Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği olmuştur. Transatlantik bağı koruma taahhüdümüzü ve İttifak'ın Avrupa ayağını güçlendirme sürecini koruma konusunda niyetimizi yineleriz denilen belgeye göre; en fazla önem, AB yönetimli kriz müdahale operasyonlarında AB üyesi olmayan Avrupalı Müttefiklerimizin, BAB ile aramızda bulunan müzakere düzenlemelerine dayanarak, konuya dahil olmalarını sağlanmasına ¹⁷⁶ verilecektir.

Bu bildirmede; “devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit eden terörizm, barış, güvenlik ve istikrar için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır ve taahhütlerimiz ile ulusal yasalarımız çerçevesinde terörizmle mücadele edeceğimizi teyit ediyoruz.” ¹⁷⁷ ifadesi ile, NATO'nun teröre karşı da bir misyonu olduğunu da belirtmektedir. Bunun yanı sıra, NATO'nun yeni stratejisinin kitle imha silahları konusunda önlemler alınması, BİÖ ülkeleriyle ilişkilerin arttırılması, diğer uluslararası örgütlerle de ilişkilerin arttırılması gibi diğer zirvelerde de ayrıntılı açıklanmayan ifadelere de yer verilmiştir.

¹⁷⁴ Y.a.g.e.

¹⁷⁵ Y.a.g.e.

¹⁷⁶ Y.a.g.e.

¹⁷⁷ Y.a.g.e.

2.1.4 Prag Zirvesi (2002)

Kasım 2002’de İkiz kule saldırıları sonrası gerçekleştirilen ilk zirve olan Prag Zirvesi, İttifak tarihinde hem en büyük genişleme kararı alınması, hem de stratejik konsepti açısından önemli bir zirvedir.

Prag Zirvesi öncesinde, İttifakın en önemli politikası, 11 Eylül saldırıları sonrası NATO’nun 5. maddesinin uygulanması için ABD’ye verilen destektir. Bu aynı zamanda, İttifak tarihinde, 5. maddenin işletildiği ilk karardır. Bununla beraber, ABD’nin saldırılar sonrası Afganistan’a müdahalesi de NATO tarafından desteklenmiştir. Bir NATO büyükelçisinin saldırılar sonrası, “ Dünya Ticaret Merkezi yıkıldığında, bölge dışı fikri de onunla beraber yıkılmıştır. Biz artık sadece coğrafi tehditlere bakamayız. Aynı zamanda fonksiyonel tehditlere de bakmamız gerekir.” ifadesi de NATO’nun günümüz tehditlerine karşı NATO’nun politikalarının ne türde olacağını ispatlamıştır. İttifak’ın Prag Zirvesi de bu gelişmelerle birlikte şekillenmiştir.

Prag Zirvesi’nde komuta yapısını modernleştirmeye yönelik kararlar da alınmıştır. Haziran 2003’te onaylanan bu yapıya göre; dokuz ana karargâhın dağılarak, NATO operasyonlarının kumanda ve denetiminin dünyanın herhangi bir yerinden gerçekleştirilmesi olanağı sağlanmıştır.¹⁷⁸ Bunun yanı sıra, 7 ülke üyeliğe davet edilerek, NATO tarihinin en büyük genişleme süreci başlamıştır.

Prag Zirvesi’nde yeniden gündeme geldiği gibi, NATO’nun alan dışı görevleri için temel araç NATO Tepki Gücü (NATO Reaction Force-NRF) olacaktır. NATO Tepki Gücü, ilk kez ABD Savunma Bakan Donald Rumsfeld tarafından NATO Genel Sekreteri Lord Robertson’a Varşova’da 2002 Eylülündeki bir toplantıda önerilmiştir. Prag Yetenekler Taahhüdünde, İttifak NATO Tepki Gücü oluşturulması ve İttifakın yeteneklerinin geliştirilmesine odaklanacağı kabul edilmiştir. İttifak tarafından oluşturulan kavram, NATO Tepki Gücü’nün teknolojik olarak üstün, Kuzey Atlantik Konseyi’nin kararıyla hızla harekete geçebilecek ve kara, hava, deniz ekipmanlarına

¹⁷⁸ Ian BRZEZINSKI, “ NATO: Bir Dönüşüm İttifakı”, **eJOURNAL USA**, Haziran 2004, Cilt:9, Sayı: 2, s.11.

sahip olması kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra, bu gücün Ekim 2006'dan önce operasyonel olmayacağı da belirtilmiştir.¹⁷⁹

2.1.5. İstanbul Zirvesi

28-29 Haziran 2004'te İstanbul'da gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi, NATO'nun 21. yüzyılda yapılanmasının ne şekilde olacağına dair kararların alındığı önemli bir zirve olmuştur. Zirve ile Washington'da alınan kararların artık tamamen son halini aldığını ve NATO'nun bambaşka bir görev yelpazesıyla 21. yüzyılı karşıladığını söyleyebiliriz. Zirve'nin bir diğer önemli yanı da, NATO'ya yeni katılan Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın da dâhil olmasıyla en geniş katılımlı zirve olmasıdır.

İstanbul Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne göre;¹⁸⁰

- Afganistan'da ISAF'ın görev alanı ve çalışmalarının genişletilmesi,
- Bosna Hersek'teki SFOR gücünün görevini tamamlamasından ve AB'ye devredilmesinden memnuniyet duyulduğu ve Kosova'daki KFOR ile Aktif Girişim Operasyonu'nun başarılı faaliyetlerini sürdürecekleri,
- NATO'nun kapılarının yeni üyelere açık olduğu" ve "Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya'nın" NATO üyeliği yolundaki reformları sürdürmeleri için teşvik edilmeleri
- Irak'da güvenlik kuvvetlerinin eğitimi konusunda
- Terörizmle savaşın süreceği konuları karara bağlanmıştır.

Zirve Sonuç Bildirisi'nde de görüldüğü gibi, NATO faaliyetlerini gittikçe doğuya kaydıran bir tutum benimsemiştir. NATO'nun Doğu'ya doğru genişleme politikasının dışında, özellikle Ortadoğu'da NATO'nun sorunlara müdahil olması, ileride açıklayacağımız gibi, İttifak'ın eski dönemden çok farklı bir görev anlayışını benimseyeceğini göstermektedir.

¹⁷⁹ The Prague Summit: One Year On: NRF, NATO's Transformation and Decision Making Process", <http://terrorism.pronato.com/NATO.NRF.terrorism.htm>, (27.05.2005).

¹⁸⁰ İstanbul Summit Communique, <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>, (02.09.2005)

2.2. NATO'nun Doğu'ya Doğru Genişleme Politikası

Gerçekte iki kutuplu sistemin bir ürünü olan NATO, bu sürecin ardından varlığını ortadan kaldırmak bir yana, soğuk savaş sürecinde dūřman olarak kabul edilen Orta ve Dođu Avrupa ülkelerini de bünyesine katma politikası benimsemiştir. 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te Federal Almanya ve 1982'de İşpanya'yı bünyesine katarak daha önceden de genişleme deneyimi yaşayan NATO, 1999'da NATO'nun 50. yıl zirvesinde, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyetini bünyesine katmış, bunun ardından 2002'de Prag'da soğuk savaş sonrası ikinci genişlemeye karar verilmesinin ardından Mart 2003'te Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğinin onaylanmasıyla 26 üyeye ulaşmıştır.

Soğuk savaş sonrası ortamında, NATO'nun eski Sovyet bloğu ülkelerinin de bünyesine katma girişimlerinin temelinde yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkması gösterilmektedir. Soğuk savaş sonrası döneminde eski Varşova Paktı ülkelerinin karşılaşmış oldukları yeni iç ve dış güvenlik sorunları nedeniyle, bu ülkelerinin bölge istikrarını bozma olasılığı ortaya çıkmıştır. Bu da soğuk savaş, sonrası yapılandırılmaya çalışılan yeni Avrupa güvenlik mimarisini olumsuz bir biçimde etkileyebilecek bir genişme olmuştur.¹⁸¹ Bu nedenle, Avrupa'nın doğusunda yer alan ülkelerin demokrasiye geçiş sürecinde yaşayabileceği sorunların Batı Avrupa'nın güvenliğine tehdit olarak ortaya çıkmaması için NATO genişleme yolunu izlemiştir.

NATO'nun doğuya doğru genişlemesi düşünceinde, Rusya faktörüne yönelik, Batı'da fazla onay görmemiş, iki marjinal görüşün yanında, biri Almanların, diğer de Amerikalıların desteklediği iki olası genişleme modeli tartışılmıştır. Marjinal görüşlerden birincisine göre, Rusya Federasyonu'nun dış politikası giderek yayılmacı bir özellik arz etmektedir. Bunu engellemek için NATO, Rusya'ya karşı yeni bir çevreleme politikası geliştirmeli ve uygulanmalıdır. Diğer görüşe göre ise, NATO, AGİT benzeri bir yapılanmaya kavuşturulmalı ve Rusya Federasyonu ile Orta ve Doğu

¹⁸¹ ÇAYHAN ve GÜNEY, a.g.e. s. 25.

Avrupa ülkeleri, aynı anda NATO'ya tam üye kabul edilmelidir. Bu iki görüş de, NATO tarafından olumlu karşılanmamıştır.¹⁸²

NATO'nun genişlemesi tartışmalarında, genişlemeye karşı olanların temel argümanı, genişlemenin "Rusya'ya karşı yapıyor algısının" bu ülkenin Batı karşıtı politikalarını olumsuz etkileyebileceği görüşüdür. Örneğin Richard Ullman'ın, NATO'nun birinci genişleme dalgası öncesinde, "NATO genişlemesinin ne Batı Avrupa'nın, ne de İttifaka alınacak üç yeni üyenin güvenliğini arttıracığını düşünüyorum. NATO genişlemesi Rusya ve Batı arasındaki ilişkinin hasmane niteliğini vurgulamaktan başka bir anlam ifade etmiyor." görüşü de bunu yansıtmaktadır.¹⁸³

CATO Enstitüsü tarafından NATO'nun genişlemesi konusunda Amerikan Kongresi'ne sunulan rapora göre ise,¹⁸⁴

- NATO, basit bir siyasi işbirliği teşkilatı değil, amacı savaştan caydırmak ve savaşmak olan bir askeri ittifaktır.
- NATO'nun genişletilmesi, büyük ölçüde, İttifak'a üyelik için can atan ülkelerde varolan Rusya korkusu tarafından motive edilmektedir. Bu ülkeler, sadece kağıt üzerinde garantiler değil, güvenilir koruma istiyorlar.
- Rusya'da hatırı sayılır hiçbir siyasi şahsiyet, NATO'nun genişlemesine sıcak bakmamakta, hatta Batı'nın bu yöndeki tezlerini ciddiye bile almamaktadır.
- Zayıf konvansiyonel güçlerine rağmen Rusya, hala dünyadaki en büyük nükleer arsenallerden birine sahiptir. Bu da, Doğu Avrupa üzerinde muhtemel bir NATO- Rusya çatışmasını özellikle tehlikeli kılacaktır.
- Birleşik Amerika, ittifakın diğer tüm üyelerini korumak için gerektiğinde nükleer silah kullanmaya mecburdur. Üyeliği istenen ülkelere pek çoğu, konvansiyonel araçlarla savunulamazlar.
- NATO'nun genişlemesi, Avrupa'yı bölme ve Avrupa'da büyük bir savaş tehlikesini arttırma riski taşımaktadır.

¹⁸² GÜRKAYNAK, a.g.e., sf.128.

¹⁸³ "NATO Genişlemesi Gereksiz", **Milliyet**, 19 Haziran 1997.

¹⁸⁴ CATO Enstitüsü Tarafından NATO'nun Genişlemesi Konusunda Amerikan Kongresi'ne 1997. Yılında Sunulan Rapor, içinde Musa Ceylan (haz.), **Yeni NATO Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, 1999, s.137.

Görüldüğü gibi, NATO'nun genişlemesi tartışmalarında genişlemenin Avrupa güvenliğine hiçbir katkısının olmayacağını savunanlar, özellikle Rusya faktörüne dikkati çekmektedir. Rusya, her ne kadar soğuk savaşın ardından, uluslararası sistemde etkinliğini kaybetse de, birçok yorumcu, bunun geçici bir süreç olduğunu ve Rusya'nın tekrar güçlenerek Avrupa'ya karşı bir tehdit olabileceğini savunmaktadır.

Genişleme meselesinde ABD'den sonra en fazla kararlı olan ülke Almanya olmuştur. Almanya'nın, doğu sınırlarını güvenlik altına almak istemesi ve yine doğusunda yer alan Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde istikrarın hakim olması yönündeki çabası anlaşılır bir şeydir. Orta ve Doğu Avrupa'da Almanya ile Rusya arasında güvenlikle ilgili bir rekabetin yaşanması, tüm Avrupa'yı güvensizliğe sevk edecektir. NATO'nun genişlemesini hararetle desteklemekle birlikte bu sürecin hızlı gerçekleşmesinin Rusya'da doğurabileceği sert tepkileri hep dikkate almış olan Almanya, genişlemenin ihtiyatlı yapılmasına çalışmıştır.¹⁸⁵

Genişleme konusunda merak edilen bir konu da Rusya'nın NATO üyeliğidir. NATO genişleme dalgasının Rusya'yı da kapsayıp kapsamayacağı şu anda belli değildir. Ancak, birçok nedenden dolayı Rusya'nın NATO ittifakı içerisine alınması pek mümkün görünmemektedir. Bunun temel sebepleri, Rusya'nın son yıllarda uluslar arası politikada yeniden bir güç olarak sivrilmeye başlaması ve Avrupa'nın Rusya'yı geleneksel olarak kendisine rakip olarak görmesi, NATO'nun Rusya'yı da bünyesine katmasının kolektif güvenliğin etkinliğini azaltacak olması gösterilmektedir.

Bir kısım gözlemci, ittifakın (özellikle ABD'nin) bir yandan kolektif savunmayı ve Rus gücüne karşı önlem almaya devam etmeyi önemli sayıp, diğer yandan da kolektif savunma önemli değilmişçesine Rusya'nın işbirliğine dayalı müphem bir Euro-Atlantik güvenlik teşebbüsünde bir ortak olacağı gerekçesiyle bu ülke ile ortaklık arayışına girdiğini (ve hatta potansiyel Rus üyeliğine kapıyı açık bıraktığını) ve

¹⁸⁵ Musa CEYLAN, " Soğuk Savaşın Sonu Yeni NATO ve Türkiye", içinde Musa Ceylan (haz.), **Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, 1999, sf. 14.

NATO'yu bu iki yönetime göre yeniden dizayn ederek ikili oynadığını iddia etmektedir.
186

Genişleme konusunda NATO içerisinde ve dışında, olumsuz görüşlerin varlığına rağmen, özellikle Rusya'nın bu genişleme dalgasına karşı koyabilecek siyasal gücünün olmaması nedeniyle, bu süreç sorunsuz bir şekilde ilerlemiştir.

2.2.1. Genişleyen NATO – Rusya Federasyonu İlişkileri

Soğuk savaş sonrası, Rusya'nın dünya siyaset sahnesindeki rolü, değişken olmuştur. Bu nedenle, NATO'nun bu ülkeyle olan ilişkileri zaman zaman ihtiyatlı olması rağmen, genellikle, soğuk savaşın galibi olmasının verdiği rahatlıkla, isteklerini bu ülkeye kabul ettirme tarzında olmuştur.

Soğuk savaş sonrası, NATO ve Rusya'nın karşı karşıya kaldığı ilk anlaşmazlık NATO'nun genişleme kararı ile olmuştur. Rusya Federasyonu'nda NATO'nun genişlemesine sert tepki gösterilmeye başlanan yıl 1993'tür. Bunun en önemli nedeni de, 1993 yılından sonra Moskova hükümetindekilerin Batı'ya dönük bir dış politika izlemekten artık vazgeçmiş olmalarıdır.¹⁸⁷ Bu tarihten sonra Rus dış politikasını yürütenler, daha iddialı ve daha Avrasyacı bir tutum içerisine girdiğinden, NATO'nun genişlemesi kararı Rusya tarafından sıcak karşılanmamıştır.

NATO'nun genişlemesini kuşkuyla karşılayan bir başka kesim de, Rus ordusu olmuştur. Ordudaki yaygın görüşe göre, NATO'nun bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak genişlemesi sonucu, İttifakın Rusya Federasyonu sınırlarına yalnızca 1000 km kadar yaklaşmış olması gerçeği, doğal olarak Moskova için yeni bir güvenlik endişesi olarak algılanmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ David S. YOST, “ Yeni NATO ve Kolektif Güvenlik”, Musa Ceylan (haz.), **Yeni NATO: Soğuk Savaşın Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, 1999, s. 45.

¹⁸⁷ ÇAYHAN ve GÜNEY, a.g.e., s. 17.

¹⁸⁸ Y.a.g.e., s. 19.

Rusya'nın, NATO genişleme kararı sonrası ortaya atılan, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Rusya önderliğinde NATO'ya karşı bir askeri örgüte dönüşebileceği, Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'nde engelleyici politikalar uygulayabileceği, AKKA ve diğer silahsızlanma anlaşmalarına uymayacağı ya da NATO'yla ilişkilerini dondurabileceği varsayımlarının hiçbiri gerçekleşmemiştir. Rusya'nın gerçekte bu tarz politikalar uygulama yeteneği, uluslararası sistemde kendi çıkarları doğrultusunda başka ülkeleri etkileme gücünün azalmasıyla beraber, fazla hayalci bir yaklaşıma dayanmaktadır. Son yıllarda Rusya'nın uluslararası siyasette etkinliği artsa da, NATO'nun genişleme kararını aldığı yıllarda, Batı'dan genişleme karşılığında bazı tavizler elde edebilecek olmasına rağmen, bunu gerçekleştirememiş olması, tamamen sistemdeki güçsüzlüğüne dayanmaktadır.

Bu gelişmelerle beraber, NATO da Rusya ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Rusya ile bir anlaşma yapma fikri, büyük ve potansiyel olarak istikrarsız bir güç olan Rusya'nın sürekli dışlanması halinde NATO'nun planlanan genişlemesinin son derece güçleşeceği düşüncesinden doğmuştur.¹⁸⁹ Bu nedenle ilk olarak, Mart 1997'deki AGİT Helsinki Zirvesi'nde, ABD Başkanı B. Clinton ile Rusya Federasyonu Başkanı B. Yeltsin bir araya gelerek, NATO İle Rusya arasındaki işbirliğinin genel yönlerini konuşarak şu konular üzerinde anlaşmışlardır.¹⁹⁰

- NATO genişlemesi sürecektir
- Hiçbir Avrupa ülkesi bu konunun dışında tutulmayacaktır
- İkinci sınıf üyelik söz konusu olmayacaktır, NATO'nun yeni üyeleri de eski üyelerin hakları ve sorumluluklarından yararlandırılacaktır.
- Aralarında işbirliği ve danışma mekanizmaları kuran yeni bir forum oluşturulacaktır, mümkün olan her alanda NATO ve Rusya arasında ortak hareket edilecektir
- NATO genişlemesine devam edecektir, ancak çekirdeğini oluşturan kolektif savunma işlevi, sürdürülüp arttırılmayacaktır.

¹⁸⁹ Karl Heinz KAMP, " NATO ile Rusya Arasında İmzalanan Kurucu Senet: Truva Atı Mı, Önemli Bir Uzlaşma Mı?", **Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Musa Ceylan (haz.), Ülke Kitapları, 1999, s. 75.

¹⁹⁰ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.136.

Rusya ve NATO arasında yakınlaşmanın bir sonucu olarak, NATO Genel Sekreteri j. Solana ile Rusya Dışişleri Bakanı Y. Primakov arasında, Ocak 1997’de başlayan görüşmeler zinciri sonrasında 14 Mayıs 1997’de Moskova’da tamamlanan NATO Rusya Kurucu Senedi (Founding Act) 27 Mayıs 1997’de Paris’te imzalanmıştır.¹⁹¹ Böylece resmi olarak, işbirliğine odaklanan ilişkilerin geliştirmesi amaçlanmıştır.

Senet’in hükümleri, Rusya ya da NATO’ya diğer tarafın eylemleri konusunda hiçbir şekilde veto hakkı tanımamaktadır. Rusya veya NATO’nun bağımsız karar alma ve uygulama hakkına da bir kısıtlama getirilmemektedir. Resmi kullanımdaki “Kurucu Senet” kavramının da açıkça gösterdiği gibi bu bağlayıcı bir uluslararası antlaşma değil, siyasi bir deklarasyondur.¹⁹²

2.2.2. Barış İçin Ortaklık Programı

Barış için ortaklık girişimi, NATO’nun genişleme kararı alınması sonrasında, 1994 Brüksel Zirvesi’nde kabul edilen, üyeliğe kabul edilecek ülkelerle özellikle savunma alanında işbirliği yapılması amacıyla oluşturulan bir hazırlık programıdır. BİO, ortak planlama, eğitim ve tatbikat aracılığıyla Ortakların askeri yeteneklerini artırmayı, silahlı kuvvetlerinin modernizasyonuna destek sağlamayı, böylece ortak ülkelerin NATO’yla müşterek çalışma yeteneklerini geliştirmeyi, askeri ve savunma irtibatlı alanlarda işbirliğini hedeflemektedir.¹⁹³

NATO Genel Sekreteri Willy Claes, 18 Kasım 1994 tarihinde Kuzey Atlantik Asamblesi’nde, BİO’nun NATO’nun genişlemesine yönelik dizayn edilmediğini, buna karşılık, NATO üyesi olmak isteyen ülkelerin en iyi biçimde buna hazırlanmalarının sağlanmasının hedeflendiğini belirtmiştir.¹⁹⁴ Bunun yanı sıra, birçoğu eski Varşova Paktı üyesi olan genişleme kapsamındaki bu ülkelerin askeri bakımdan istenilen modernleştirme çalışmaları konusunda, BİO’nun önemli etkileri olmuş, bu ülkeler

¹⁹¹ Y.a.g.e. s.137.

¹⁹² KAMP, a.g.e., s. 77-78.

¹⁹³ ERDOĞDU, a.g.e., s. 214.

¹⁹⁴ GÜRKAYNAK; a.g.e., s. 132.

NATO'yla ortak tatbikatlar düzenleyerek, NATO'ya dâhil olurken, askeri yeteneklerini geliştirmişlerdir.

2.2.3 NATO'ya Yeni Üyelerin Kabulü

NATO içerisinde genişleme konusunda en fazla tartışma doğuran konu, hangi ülkelerin NATO'ya dâhil edileceği olmuştur. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin üyeliğe kabulünde çok fazla tartışma yaşanmamasına rağmen, özellikle Baltık ülkelerinin durumu, NATO içinde ihtilafa neden olmuştur. Bunun temel nedenleri arasında, Rusya'nın eski SSCB ülkelerinin üyeliğine daha sert tepki göstermesi ve NATO üyelerinin her birinin farklı çıkarlar nedeniyle farklı ülkelerin üyeliğini desteklemesi gösterilebilir.

1997 Madrid Zirvesi'nde Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın İttifakla üyelik görüşmelerine başlamaları için resmen davet edilmelerinin ardından, 1999 Washington Zirvesi'nde bu ülkelerin resmen üye olmasının ardından, ikinci genişleme dalgasının hangi ülkeleri kapsayacağı tartışmaları başlamıştır.

Rusya, NATO'nun, eski Sovyet topraklarına doğru genişlemesi, bu ülkede tepkiyle karşılanmıştır. Üç Baltık ülkesi- Estonya, Letonya ve Litvanya'nın NATO'nun Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin kurucu üyesi olması, BİO programında yer almaları ve NATO'ya katılmak istemelerini her fırsatta dile getirmeleri, bu ülkelerin ilk genişleme dalgası içinde yer almalarını sağlayamamıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin Mart 1997'de, Helsinki'de, Başkan Clinton ile üç Baltık devletinin -Letonya, Litvanya ve Estonya- hiçbir zaman NATO üyesi olamayacağına dair bir "centilmenlik anlaşması"na varmak için uğraşmış ama başarılı olamamıştır. O günden itibaren Rusya, bu ülkelerin İttifak üyesi olmalarını engelleyemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁵

Washington Zirvesi'nde üç ülkenin-Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin- üyeliğe kabulüyle beraber, dokuz ülkenin NATO'ya üyeliği için çabalarının takdirle

¹⁹⁵ James M. GOLDGEIER, Ne Zaman Değil, Kim?", **NATO Dergisi**, İlkbahar 2002, <http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/art2.html>, (12 Mayıs 2005)

karşılandığı belirtilmiştir. Bu ülkelerin NATO'ya dahil edilmesi, özellikle ABD tarafından desteklenmiştir. Bu ülke yönetimlerinin ABD yanlısı olmasının yanı sıra, güvenlik konusunda da bu ülkelerin İngiltere, Portekiz ve Hollanda gibi Atlantikçi yaklaşımı benimsemesi de, bu konuda etkili olmuştur.

İkinci genişlemede özellikle Slovenya'nın yer alacağı kesinleşmesi ardından, diğer ülkelerin neler olacağı tartışmaları yaşanmıştır. Romanya'nın özellikle Fransa, üç Baltık ülkesinin de Danimarka ve Almanya tarafından desteklenmesi, ABD'nin uygun tüm ülkeleri ittifaka dâhil etme görüşleri sonrasında Romanya, Bulgaristan, Slovenya, Litvanya, Letonya ve Estonya'nın 2002 Prag Zirvesi'nde üyeliğe davet edilmeleri ve 2004 Mart'ında resmen İttifak'a dâhil olmalarının ardından, 2004 İstanbul Zirvesi NATO'ya üye 26 üyenin hükümet ve devlet başkanlarını bir araya getiren ilk toplantı olmuştur.

İki kutuplu sistem sonrası 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesini bünyesine katan NATO'nun, Avrupa'da tüm ülkelere kapısının açık olduğunu belirten “açık kapı politikası”nı sürdüreceğini belirtmesi ile beraber, ileride hangi ülkeleri bünyesine katacağı şu an için belirsizliğini korumaktadır. Olası bir genişlemenin, Balkan ülkelerini kapsayacağı vurgulanmaktaysa da, gerçekte, Arnavutluk, Ermenistan yahut Bosna-Hersek'in kısa sürede NATO'ya katılmaları ihtimal dışıdır. Bu ülkeler çoğunun üyeliğin koşullarını yerine getirebilmekten hala uzak olmaları gerçeği bir yana, hiçbir NATO üyesi, bu ülkelere ciddi bir güvenlik taahhüdü vermeye hazır değildir.¹⁹⁶

2.3. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti'ne Göre Uyguladığı Politikalar

NATO, iki kutuplu sistem sonrasında eskiye oranla daha fazla faaliyet göstermeye başlayan bir örgüt halini almıştır. Bunun en temel göstergesi de özellikle Balkanlar olmak üzere, askeri güç kullanımı ve diğer yürüttüğü operasyonlardır.

¹⁹⁶ Karl Heinz KAMP, “NATO'nun Çıkmazı: İkinci Genişlemeyi Tartışmak”, **Yeni NATO: Soğuk Savaşın Sıcak Savaşı**, Musa Ceylan (haz.), Ülke Kitapları, 1999, s. 120.

2.3.1. Balkanlarda Gelişmeler

90'lar boyunca, Avrupa'da güvenliği tehdit eden en önemli gelişmeler, Balkanlar'da yaşanmıştır. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan etnik temelli çatışmaların Avrupa istikrarını bozucu düzeye gelmesi, her iki olayda da uluslararası kuruluşların soruna barışçıl çözüm sağlayamaması ile beraber NATO operasyonları başlamıştır. Hem Bosna Hersek'te, hem de Kosova'da etnik temizliğe varan çatışmalara müdahale edilmesinin dışında, İttifak'ın açıkladığı stratejik konseptine uygun olarak, Bosna'da SFOR ve Kosova'da KFOR ile yürüttüğü barış koruma faaliyetleri de yürütülmüştür.

Şu an için Balkanlarda sorunlar, tam anlamıyla giderilebilmiş değildir. Bölgenin hala hassas dengelere dayanması ve mülteci sorunlarının giderilememesi nedeniyle, hem SFOR hem de KFOR'un görevleri devam etmektedir.

2.3.1.1. Bosna Hersek Müdahalesi

Yugoslavya'nın dağılması ertesinde Avrupa'nın ortasında trajediye dönüşen Bosna Hersek olaylarına yıllarca Avrupalı ülkelerin somut bir çözüm getirememesi, BM öncülüğünde NATO tarafından Sırbistan'a müdahale ile sonuçlanmıştır.

Savaş boyunca, İttifak Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgede gözetimi ile BM yaptırımlarının Adriyatik'teki uygulamasının denetiminde sorumluluk sahibi olmuştur. NATO ayrıca karadaki BM Koruma Gücüne (UNPROFOR) yakın hava desteği de sağlamış ve NATO güçleri Saraybosna kuşatmasını kaldırmak için hava saldırıları gerçekleştirmiştir. İttifakın ilk askeri çarpışması 28 Şubat 1994 tarihinde meydana gelmiş ve NATO uçakları Bosna-Hersek üzerinde BM tarafından ilan edilen uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden dört savaş uçağını düşürmüştür.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Balkanlarda NATO, <http://www.natoistanbul2004.org.tr/tur/n1415.asp>, (11 Mayıs 2005)

İttifakın Bosna olaylarına müdahalesi, yeni stratejik konsept ile açıklanan etnik, dinsel, bölgesel çatışmalar, terörizm gibi, sorunun yeni güvenlik tehditlerinden biri olduğu gerekçesiyle alan dışı bir müdahalenin ilk örneği olması açısından önemlidir.

2.3.1.2. Kosova Müdahalesi

Kosova'ya 1999 yılında müdahale edilmesi birçok nedenden ötürü çok önemlidir. İlk kez BM kararı olmaksızın bir uluslararası askeri güç, barışı sağlamak amacıyla harekete geçmiştir ve etnik ayrımcılığa yönelik iç politikaları nedeniyle egemen bir devlete müdahale edilmiştir. Bu operasyonun bir diğer önemli yanı da, NATO'nun alan dışı müdahale örneklerinden birisi ve müdahalenin BM'den onay almadan gerçekleştirilmiş olmasıdır. Kosova sorununa müdahale edilmesi, ayrıca ABD için Avrupa'nın öneminin sürdüğüne de işaret etmektedir.

Kosova sorunu, 1974 Anayasası ile özerklik verilen Kosova'nın özerkliğinin 1989'da kaldırılması, Kosovalı Arnavutların da bu nedenle direnişe başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Eylül 1991'de Bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin ilanı ile beraber Kosova Kurtuluş Ordusu'nun Yugoslav hükümetine karşı direnişinin, sivil halka baskıyla beraber bir iç savaşa dönüşmesi, kısa sürede uluslararası gündemi işgal etmeye başlamıştır.

Sorunun uluslararası örgütlerin gündemine yerleşmesi ise 1998'i bulmuştur. Bunda ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'dan oluşan "Eski Yugoslavya için Temas Grubu"nun Kosova konusundaki aktif tutumu da etkili olmuştur. Kosova sorunu AGİT'in yanı sıra AB ve Avrupa Konseyi'nin gündemine girmiş, ilgili kararlarda sorunun siyasal yollarla ve Kosova'ya daha geniş bir özerklik verilmesi çerçevesinde çözülmesi görüşü ağırlık kazanmıştır. Bununla birlikte soruna uluslararası sorun niteliği kazandıran Güvenlik Konseyi'nin konuyu gündemine alması olmuştur.¹⁹⁸

GK'nin 1998 boyunca konuyla ilgili aldığı üç karar da, bölgede çatışmaların durmasını sağlayamamıştır. Bundan sonraki bütün gelişmeler NATO tehdidi altında

¹⁹⁸ Gökşen ALPKAYA, NATO Müdahalesi Üzerine, <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm>, (15 Mart 2005).

gerçekleşmiştir. Bu süreçte Yugoslavya iki kez Güvenli Konseyi'ne başvurarak egemenliğine yönelik NATO tehdidine karşı önlem alınmasını istemiştir. İlki 1 Şubat, ikincisi ise 17 Mart 1999'da yapılan bu başvurular herhangi bir sonuca ulaşmamış, 24 Mart'ta da Yugoslavya'ya NATO müdahalesi başlamıştır.¹⁹⁹ NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi hava harekâtı şeklinde yürütülmüştür. Bu durum, Bunda kara harekâtının maliyetinin yüksekliği ve böyle bir harekâtın fazla can kaybına neden olabileceği gibi, NATO'nun Kosova'ya girmesinin Yugoslavya'nın işgali anlamına gelecek olmasının da rolü olmuştur.

Kosova'ya müdahalenin sadece insani gerekçelerle yapıldığını söylemek, gerçekçi değildir. ABD Başkanı Clinton bir konuşmasında Kosova'daki bir çatışma kendi haline bırakıldığında buna Arnavutluk ve Makedonya'nın da bulaşacağını, kısa sürede bu ülkeleri Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin de izleyebileceğini söyleyerek, “bana inanın, bu şeyin doğal sınırları yok.” demiştir.²⁰⁰ Balkanlarda istikrarsızlığın, dünya ekonomisine getireceği zararın ortadan kaldırılması da müdahalenin temel sebepleri arasındadır.

Kosova'da halen 17 bine yakın KFOR askeri vardır ve bu bölgenin nihai statüsü halen tam olarak belirlenmemiştir. Bu nedenle bölgede istikrarın tamamıyla sağlandığını söylemek mümkün değildir.

2.3.2. Diğer Faaliyetler

Yeni konsept ile, NATO'nun özellikle Balkanlarda yürütülen operasyonlar dışında, özellikle Prag Zirvesi ile kesin olarak alan-dışı kavramının kabul edilmesi ile beraber, Avrupa dışında da aktif görevler almıştır. Bu nedenle, 2004 İstanbul Zirvesi bir dönüm noktası olmuş, bu kapsamda NATO'nun Afganistan'da ISAF'ın görev alanı genişletilmiştir. İttifak'ın Avrupa dışında giriştiği ilk operasyon olması bakımından da ISAF'ın komutasının üstlenilmesi önemlidir. NATO, 11 Eylül sonrası ABD'nin

¹⁹⁹ Y.a.g.e.

²⁰⁰ Murat TAŞAR, Altay ÜNALTAY, “Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem”, **Yeni NATO: Soğuk Savaşın Sıcak Savaşa**, Musa Ceylan (haz.), Ülke Kitapları, 1999, s. 31.

gerçekleştirdiği Afganistan müdahalesi sonrası, bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla BM Uluslar arası Güvenlik Yardım Gücü'nü (ISAF) yönetmeyi üstlenmiştir. Bu kapsamda 6 bin kişilik bir kuvvet Afganistan'a konuşlandırılmıştır. Bunun dışında, NATO'nun Afganistan'ın güneyini de kontrol etmesi ve 2006'da 6000 kişilik bir kuvvetin daha konuşlandırılması planları yapılmaktadır.

ABD'nin Irak'a müdahale sırasında NATO'nun da katkısının sağlanması girişimine, özellikle Almanya ve Fransa karşı çıkmıştır. Ancak İstanbul Zirvesi'nde kabul edildiği gibi, Irak güvenlik kuvvetlerinin eğitilmesine resmen Eylül 2005'te başlanmıştır.

3. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) VE AVRUPA GÜVENLİĞİNDEKİ YERİ

3.1 AGİK'ten AGİT'e Dönüşüm Süreci

İki kutuplu sistem süresince Avrupa'da yumuşamanın önemli bir adımı olarak sunulan AGİK inisiyatifi, 90'larla beraber kurumsallaşma sürecine girmiş ve Avrupa'da güvenliğe dair örgütlerden biri konumuna yükselmiştir. Helsinki Nihai Senedi'nin yanı sıra 1990 Paris Şartı ve 1999'da İstanbul'da kabul edilen Avrupa Güvenlik Şartı, şu an için bu kurumun üç temel belgesi niteliğindedir. 1994'te AGİT'e dönüşen konferanslar süreci, güvenlik konusunda yaptırım gücüne sahip olamamakla birlikte, çok büyük bir katılımıla gerçekleşen bir siyasi platform özelliği taşımaktadır.

3.1.1. 1990 Paris Zirvesi ve Paris Şartı

1990'da Paris'te gerçekleştirilen toplantıda, bir "Parlamenteler Asamblesi" kurulması karara bağlanmış ve bu AGİK'in kurumsallaşması yönünde atılan en önemli adım olmuştur. Bu zirvede kabul edilen, "Demokrasi, Barış ve Birlik için Yeni Bir Çağ" başlığını taşıyan ve kısaca Paris Şartı olarak isimlendirilen belgeyle, Avrupa'da sınırların değişmez olduğu, insan hakları ve güvenliğin önemi, demokrasi gibi konulara vurgu yapılmıştır.

Paris Şartı, “ Güven ve güvenliği güçlendirmek ve silahsızlanmayı ve silahların kontrolünü gerçekleştirmek için işbirliği yapacağımızı taahhüt ediyoruz.” ve “Yirmi iki taraf devlet arasında silahlı kuvvetlerde indirime gidilmesini sağlayacak Avrupa’da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasının (AKKA) imzalanmasını memnuniyetle karşılıyoruz”²⁰¹ ifadesiyle, silahsızlanma çabaları konusuna da yer vermiştir. Burada imzalanan AKKA, daha sonra üye ülke parlamentolarında imzalanarak Temmuz 1992’de yürürlüğe girmiştir.

NATO ve Eski Varşova Paktı ülkeleri arasında bloklar bazında konvansiyonel kuvvetlerde sayısal eşitliğin sağlanmasına yönelik olan bu antlaşmanın amacı;

- a. Konvansiyonel kuvvetlerin alt seviyelerinde güvenli bir denge yaratmak,
- b. Genel ve bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak,
- c. Öncelikle ülkelerin baskın tarzında ve geniş çaplı taarruzları başlatma imkân kabiliyetlerini bertaraf etmektir.²⁰²

AKKA ile, her iki blokta da karşılıklı olarak 20 bin tank, 20 bin top sistemi, 30 bin zırhlı araç, 6800 savaş uçağı, 2000 saldırı helikopteri bırakılmıştır. Kıta çapındaki bu genel sınırlamanın yanı sıra, belli bir bölgeye yığılmayı önlemek için alt bölgesel ve ulusal tavanlar da konulmuştur. AKKA hükümlerine göre, ulusal tavanı aşan devletler, bu silahları ya imha edecek ya da tavanı aşmayan ülkelere satacak veya verecekti.²⁰³ AKKA, her ne kadar nükleer silahları kapsam dışında bıraksa da, silahsızlanma çalışmaları için önemli bir gelişme olmuştur.

Paris Şartı ile beraber, kuruluş yılından bu yana insan hakları ve Avrupa güvenliği konularına vurgu yapılan örgütün, kriz yönetiminde de rolü olduğu açıklanmıştır. Ancak, Paris Zirvesi’nde kabul edilen belge, AGİK (AGİT) in sadece bir siyasi platform olduğunun ve üye ülkeleri bağlayıcı herhangi bir nitelik taşımadığını da kanıtlanmıştır. Önemli ifadelere yer veren bu belgeye rağmen, Avrupa’da sınır anlaşmazlıkları devam etmiş, bu belgenin onaylanması sonrasında da sınır değişimleri

²⁰¹ Paris Şartı, www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html - 56k, (16 Mayıs 2005).

²⁰² Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması, <http://www.tsk.mil.tr/uluslararası/avrupakonvansiyonel.htm>, (10 Mayıs 2005).

²⁰³ ORAN, a.g.e., s. 207.

olmuş ve belki de daha önemlisi AKKA bazı ülkeler tarafından delinmiştir ve bunların karşısında üye ülkelerin ciddi yaptırımlar gösteremediği ortaya çıkmıştır.

3.1.2 1999 İstanbul Zirvesi ve Avrupa Güvenlik Şartı

Yüzyılın son zirvesi olarak sunulan İstanbul Zirvesinde kabul edilen “Avrupa Güvenlik Şartı”, Avrupa’nın güvenliğinde AGİT’in rolleri üzerine odaklanmıştır. Avrupa Güvenlik Şartı, Paris Şartı’nı teyit eden bir belge niteliğindedir. Bunun yanı sıra, İstanbul Zirvesi’nde, AGİT bünyesinde Güvenlik İşbirliği Platformu, Acil Uzman ve Yardım İşbirliği Timleri ve Operasyon Merkezi kurulması kararı da verilmiştir.

Zirvede alınan bir diğer önemli karar da AKKA’nın yeniden ele alınması olmuştur. AKKA’nın yeni şeklindeki en önemli değişiklik blok tavanlarından ülke tavanlarına geçilmesi olmuştur. Başından bu yana anlaşmaya uymayan ve Kafkasya’da bulundurabileceği silah miktarının sürekli üzerine çıkan Rusya, Çeçenistan operasyonu nedeniyle silah miktarını geçici olarak yükseltmek zorunda kaldığını, yeni belgede anlaşmaya uyacağı sözü vermiştir.²⁰⁴

3.2. AGİT’in Avrupa Güvenliğindeki Yeri

AGİK’in gevşek yapılı konferans sürecinin 1994 Budapeşte Zirvesi ile beraber bir teşkilata dönüşmesinin ardından, AGİT de Avrupa güvenliği konusunda faaliyet gösteren örgütlerden biri olmuştur. AGİT halen, Avrupa güvenliği konusunda yaptırımları olmamasına rağmen, belli konularda denetleme organlarıyla faaliyet gösteren, üye sayısı bakımından Avrupa’nın en geniş kuruluşudur. AGİK’in kurumsallaşmasıyla beraber Rusya, Avrupa güvenliğinden tamamen AGİT’in sorumlu olması gerektiğini savunmuş, ancak NATO’nun Avrupalı üyeleri bu görüşe sıcak yaklaşmamıştır. Rusya’nın bu görüşünün temel sebebi NATO’nun özellikle doğuya doğru genişlemesini kendisine bir tehdit olarak kabul etmesi ve bu nedenle Avrupa güvenliği konusunda AGİT gibi daha gevşek yapılı bir örgütü tercih etmesidir.

²⁰⁴ “Sabaha Kadar Pazarlık”, **Milliyet**, 20 Kasım 1999.

AGİT'in güvenlik kavramının özünde insan haklarına, demokrasiye ve hukuk devletine saygı vardır. Çeçenistan, Kosova ve Karabağ'da AGİT'in önemli çalışmaları olmuştur ve ulusal azınlıklar Komiserliği de bu alanda çalışmalar yapmaktadır.²⁰⁵ Ancak, Avrupa'da soğuk savaş sonrası güvenlik sorunlarında bu kuruluşun etkinliği de, NATO dışındaki kuruluşlar gibi çok sınırlı olmuştur. Ancak tüm Avrupalı ülkeleri bünyesinde barındırması, sınırlı bir bütçeyle insani yardım faaliyetleri yürütmesi bakımından Avrupa güvenliği açısından önemli bir kuruluştur.

Temel belgeleri itibariyle azınlık hakları ve etnik mücadelelerle ilgili güvenlik ve barış problemlerine müdahale etmeye daha çok uygun olmasına rağmen (etnik konularda bir ülkedeki anlaşmazlığa müdahale AGİT kurallarına göre bir devletin içişlerine müdahale sayılmazdı), elliyi aşkın üyeye sahip bu kurum, Kosova'daki olaylarda gözlemciler bulundurmak ve raporlar yayınlamaktan öte etkin olamamıştır.²⁰⁶

²⁰⁵ Tahsin FENDOĞLU, “ Güvenlik Boyutu Bağlamında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, www.egm.gov.tr/opk/dergi/36/web/anayasa_hukuku_insan_haklari/doc_dr_h_fendoolu.htm, (11 Mayıs 2005).

²⁰⁶ Murat TAŞAR ve Altay ÜNALTAY, a.g.e., s. 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ OLUŞUMU VE AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ OLUŞUMU

Şüphesiz dünya tarihinin en önemli ve başarılı ekonomik entegrasyonu olan Avrupa Birliği, ikinci sütununu oluşturan Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını uygulamaya koyarak, uluslararası sistemde yükselen bir siyasi güç olmayı amaçlamakta mıdır? Bu sorunun yanıtı, özellikle dış politikanın ayrılmaz bir ögesi olan savunma ve güvenlik konularıyla da yakından bağlantılı olarak ekonomik dev, siyasal cüce olarak ifade edilen Birliğin siyasi geleceği açısından da çok önemlidir. Bu nedenle Avrupa güvenliği açısından, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını anlamak için, Avrupa Birliği'nin Tek Senet ile başlayan ve Maastricht Anlaşması ile hukuki nitelik kazanan ortak dış politikasının incelenmesi gereklidir.

1.1. ODGP ve Teorik Boyutları

Ortak dış politika, Avrupa Topluluklarından bu yana, pratikte olduğu kadar, teoride de geri planda kalmış bir konudur. Bunun en temel sebebi, Avrupa Birliği'nin uluslararası sistemde, tam olarak ne tür bir aktör olduğunun tanımlanamamasından kaynaklanmaktadır.

AB'ne bir devlet olarak bakanlar, AB'nin para ve ticaret politikası gibi mutlak egemenliğinin olduğu alanlara işaret edebilirler. Fakat üye ülkeler Avrupa parasal birliğinden de ayrılabilirler. Bu nedenle AB, en iyi şekilde hem dış ilişkilerde ortak çıkarlar, hem de üyelerin ulusal çıkarlarını koruduğu melez bir kurum olarak tanımlanabilir.²⁰⁷ Bu noktada, Avrupa Birliği'nin, özellikle dış politikasında öncelikli teorik karmaşası egemenlik boyutunda yaşanmaktadır.

²⁰⁷ James SPERLING, “European Union Foreign Policy: Still An Oxymoron?”, Steven W. HOOK (ed.), **Comperative Foreign Policy**, Prentice Hall, New Jersey, 2002, 119

AB entegrasyonunu anlamada, birkaç teori ön plana çıkarılmıştır. Avrupa Birliği entegrasyonunun kuruluş ve evrimini açıklamada ön plana çıkarılan ilk teori fonksiyonalist teoridir. Fonksiyonalist teoriye göre dış politika konusu, siyasal entegrasyon sürecinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada fonksiyonalist teorinin özellikle entegrasyon kavramı üzerinde durduğunu belirtebiliriz. Fonksiyonalist teorinin entegrasyon ile ilgili düzenlemeleri ise şu şekildedir:²⁰⁸

- Politikleştirme: Problemlerin çözüldüğü ve birbirleriyle çatışan menfaatlerin uzlaştırıldığı araçlar bütünü
- Yeniden dağıtım: Ekonomik güç ve stratejiye dayalı çıkar ve menfaatlerdeki değişim aşaması
- Alternatif olanakların yeniden dağıtımı: Entegrasyon süreci ilerlerken karar veren kişilerin entegrasyonunun seviyesini ve ölçeğini arttırmak için baskıyla karşılaşmaları ve entegrasyon için var olan alternatiflerin daha az yeterli oldukları noktada kanaat getirmeleri.
- Dışa vurma: Bir entegrasyon ünitesinin üyelerinin üye olmayanlarla ilgilenmek için meseleler zerinde genel ve ortak bir duruş geliştirmeyi gerekli bulmaları

Fonksiyonalist teorinin bu dört temel varsayımının AB entegrasyon sürecinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ancak siyasal bütünleşmenin ekonomik bütünleşme kadar hızlı olmadığı bu süreçte, bu teorinin de sorgulanmasına neden olmuştur.

AB'nin dış politikasını anlamada en önemli teorilerden bir diğeri de Ernest B. Haas tarafından oluşturulan "Neo-Fonksiyonalist teoridir." Fonksiyonalist teoriden esinlenen, neo-fonksiyonalist teorinin temel argümanı yayılma (spill-over) etkisidir. Bütünleşme sürecinde etkili olan aktörler, belirli bir sektörde sağladıkları bütünleşmeyi diğer sektörlerde de yayma eğilimi taşımaktadır. Yayılmanın sınırları, ekonominin alt sektörlerinden siyasi bütünleşmeye kadar uzanabilecektir.²⁰⁹ Bu nedenle teoriye karşı ilk tepkiler olumlu olmuş, AKÇT Ve Euratom'un kurulması ardından imzalanan 1957 Roma Antlaşması da yayılma etkisine önemli bir örnek olarak sunulmuştur.

²⁰⁸ Kadir EFELER, "Avrupa Birliği'nin Dış Politika Yapılanması ve Orta Doğu Dış Politikası", **Stratejik Öngörü**, Sayı.3, Sonbahar 2004, s. 92.

²⁰⁹ ÜLGER, a.g.e., 35.

AB'nin kömür ve çelik sektöründe işbirliği ile başlayan entegrasyonunun, ekonomik ve parasal birliğe kadar ulaşması, neo-fonksiyonalist teorinin temel savlarını doğrulamıştır. Ancak, Haas, güvenlik ve savunma alanlarının bu teori ile izah edilemeyeceğini öne sürmektedir. Gerçekten de Eurogroup tecrübesi ve çeşitli Avrupa şirketlerinin ortak silah üretimi projesindeki başarısızlık, bu görüşü doğrulamıştır.²¹⁰ Bu nedenle neo-fonksiyonalist teori, AB'nin ODGP'nı tam olarak açıklamaktan uzaktır. Çünkü teorinin özünde, ulus devletin geri planda kalacağı varsayılmışken, AB'nde dış politika konusunda bundan bahsetmek şu an için oldukça zordur.

AB'nde oluşturulmaya çalışılan ODGP'nı, uluslararası ilişkilerin klasik teorisi olan realizm ile açıklama yönünde çabalar da olmuştur. Buna göre, sistemin anarşik olduğu düzende, merkezi bir otoritenin olmaması, devletleri önplana çıkarmaktadır. Bu nedenle her devletin birincil önceliği, kendi güvenliklerini sağlamak olacaktır.

Belirli bir amacı gerçekleştirmek, devletlerin işbirliği ile kimi alanlarda uluslar arası kuruluşlar oluşturulması, bu devletlerin bu alandaki hükümlerlik yetkisini ortadan kaldırmamıştır. Nitekim AB örneğinde bunu somut biçimde görmek mümkündür. İşbirliğinin boyutları ne derece ilerlemiş olursa olsun, devletler kimi alanlarda karar alma yetkisini tekellerinde tutmaktadır. Bunların başında da savunma, güvenlik ve dış politika gelmektedir.²¹¹ Kısacası, realizmin temel savları, AB dış politikasında temel belirleyiciliğini korumaktadır.

AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasını açıklamaya çalışılırken öne sürülen bir diğer teori de "Modern Dünya Sistemi Yaklaşımı"dır. Immanuel Wallerstein'in kavramsallaştırdığı bu yaklaşımın temel argümanları şu şekildedir:²¹²

- Bu yaklaşım, siyasal, ekonomik ve sosyal olayları global düzeyde açıklamayı amaçlamaktadır.
- Dünya sistemi ile kastedilen tek bir kapitalist sistemdir ve bu sistemin içinde örgütlenme yapısı birbirinden farklı devletler yer almaktadır.

²¹⁰ Y.a.g.e., s.36.

²¹¹ Y.a.g.e., s.36.

²¹² Y.a.g.e.,s. 36-37.

- Sistemde merkez ve çevre arasında güç bakımından eşitsizlik vardır. Güç merkezleri dünyanın belirli bölgelerinde toplanmıştır ve buna karşın çevre dağılmıştır.
- Bu sistemde merkezde yer alan ülkeler arasındaki rekabet her zaman çatışma riski taşımaktadır.
- Bu sistemin devamı için bazı dengelerin istikrarlı şekilde korunması gereklidir.

Bu teori çevre ülkelerin durağanlık, köylü ekonomileri, sömürülen kırsal emek, gelenekselcilik ve otoriter devlet yapısı gibi azgelişmişlik niteliklerinin sanıldığı gibi bu ülkelerin içsel özellikleri olmadığını öne sürmektedir.²¹³ Bu noktada sistemin bütününe önemi ortaya çıkmaktadır. Wallerstein, dünya sistemini tekil kapitalist dünya ekonomisi olarak tanımlamış ve bu mekanizmanın öteki dünya ekonomileriyle karşılaştırılamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca, bu sistemi 16. asırdan itibaren başlatmış ve bu sistemin sürecine de “Modern Dünya Sistemi” adını vermiştir. Modern dünya sisteminde- yani kapitalist sistem içerisinde merkez, çevre ve yarı çevre biçiminde bir işbölümü oluşmuştur.²¹⁴

Dünya sistemi yaklaşımına göre, merkez ülke sayısının birkaçı geçmesi olağan bir durumdur. Örneğin günümüzde ABD, AB, Çin, Japonya gibi bölgesel güçler kendi çevrelerinde ekonomik etkinliklerini geliştirme amacı taşımaktadırlar. Wallerstein’e göre kapitalist dünya üzerindeki tüm devletler birbiriyle etkileşim halinde bulunmaktadır. Bu nedenle AB’nde oluşturulmaya çalışılan siyasal entegrasyonu, modern dünya sistemi ile açıklamaya çalışanlar için, iki kutuplu sistem sonrası tek hegemonya haline gelen ABD’ye karşı AB ülkelerinin izledikleri politikalar, bu ülkeye karşı bir tepki niteliği de taşımaktadır. Bu bakış açısıyla, AB’nin siyasal entegrasyonu, dış çevreden oldukça çok etkilenmektedir.

²¹³ Yakup AKKUŞ, “ Çağdaş İktisadi Düşüncede Sol Perspektifler: Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc>, s. 18, (31 Mayıs 2005).

²¹⁴ Y.a.g.e., s.19-21.

Bu yaklaşım, sistemi sadece ekonomik temelli açıklamaya çalıştığı için eleştirilmektedir. Bu nedenle, kültürel, dini, devletsel ilişkiler gibi parametrelerin dikkate alınmadığını öne sürenler tarafından kusurlu kabul edilmektedir.

1.2. ODGP ve Tarihsel Gelişimi

AB'nde üye ülkelerin dış politika önceliklerinin, iki kutuplu sistem sonrası tamamıyla ortak bir şekilde politika yürütülmesini engellediği doğrudur. Soğuk savaş sonrası Avrupa'nın daha yakın işbirliği oluşturması için uygun bir ortam sağlansa da, özellikle üç üye ülke- İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Avrupa dış ve güvenlik politikasında farklı görüşlere sahip olmaları ODGP'nin yavaş ilerlemesine yol açmıştır.

AT'nu kuran 1957 Roma Antlaşması dış politika konusunda somut ifadeler kullanmamıştır. Bu durum 80'lere dek sürmüş, dış politika üye ülkelerin bağımsız tercihlerine bırakılmıştır. Üye ülkelerin bu yaklaşımı soğuk savaş bitimine dek sürmüş ve diğer ülkelerle farklı ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Bu durum ASİ'nin oluşturulması aşamasında da bu şekilde devam etmiştir.

İlk bölümde incelediğimiz gibi, ASİ'nin hukuksal temelini hükümetlerin zirveler sırasında yapmış oldukları deklarasyonlar oluşturmuştur. Fakat üye ülkelerin egemenlik anlayışının ASİ'nin resmîyetini daraltması ile zarar göreceği görüşü nedeniyle ASİ, dış politika adına aktif bir rol oynamamıştır.²¹⁵

Avrupa siyasal işbirliğinden daha ileri düzeyde işbirliği öngören ODGP, Maastricht Anlaşmasıyla, AB'ni oluşturan üç sütundan birisi olmuştur. Bu anlaşmayı takip eden diğer anlaşma ve zirve kararlarında da ODGP'nin içeriğinin genişletildiği görülmüştür. Bu bakımdan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını da içine alan ODGP'nin nasıl bir gelişim gösterdiğini incelemek gerekmektedir.

²¹⁵ EFELER, a.g.e., s.95.

1.2.1. Maastricht Anlaşması

İlk bölümde incelediğimiz gibi, 1987’de ATS’nin yürürlüğe girmesi ile Avrupa Siyasal İşbirliği ilk kez resmi bir anlaşmaya dahil edilmiştir. Avrupa Tek Senedi’yle ekonomik ve parasal birlik yönünde çalışmaların hız kazanmasıyla beraber, bu alanlarda ve dış politika alanında daha sıkı ilişkilerin oluşturulması için 11 Aralık 1991’de Maastricht’te kabul edilen anlaşma, 1 Kasım 1993’te yürürlüğe girmiş, bu tarihten itibaren de Topluluğun ismi Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. Maastricht Antlaşmasına göre Birliği oluşturan üç temel sütun vardır. Sütunlardan ilki, Avrupa Toplulukları, ikincisi ODGP ve üçüncüsü adalet ve içişleri alanlarıdır.

AB Antlaşması olarak da isimlendirilen Maastricht Antlaşması, radikal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Avrupa Tek Senedi ile gelen “ siyasal işbirliği” kavramı metinden çıkarılmış ve yerine “siyasal birlik” kavramı konulmuştur. Siyasal birlik kavramı ile ortak dış politika ve ortak savunma politikası hedeflenmiştir.²¹⁶

Maastricht Anlaşmasına göre ODGP’nin hedefleri şu şekilde belirtilmiştir:²¹⁷

- Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak
- Birliğin ve üye ülkelerin güvenliklerini her bakımdan güçlendirmek
- Barışı korumak ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek
- Uluslararası işbirliğini güçlendirmek
- Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına ve temel hak özgürlüklere saygıyı geliştirmek.

Maastricht Antlaşması J.4,1. maddesine göre ODGP zamanla, ortak savunmayı da içine alacak şekilde AB güvenliğine ilişkin tüm konuları kapsayacaktır. Bunun yanı sıra J.4,2. maddede de BAB’ın Birlik tarafından savunma konularında yetkilendirildiği açıklanmıştır.²¹⁸ Böylece, Maastricht Antlaşmasında Batı Avrupa

²¹⁶ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.172.

²¹⁷ Treaty on European Union, <http://www.europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entr2f.htm#16>, (06.08.2005)

²¹⁸ Treaty on European Union, http://www.europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entr2f.htm#Article_J.4, (06.08.2005)

Birliği'nin Avrupa Birliği'nin savunma kanadında faaliyet göstermesi kararı alınmıştır. Böylece, ortak dış politikaya savunma boyutu da eklenmiştir.

1.2.2. Amsterdam Antlaşması

Maastricht Antlaşması'nda eksik kalan bazı yanların tamamlanması için, Haziran 1997'de kabul edilen ve Ekim 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması'nın 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmesiyle, ODGP alanında bazı kurumsal değişiklikler yapılmıştır.

Amsterdam Antlaşması'nın Avrupa güvenliğine 12. madde ile getirdiği 2 yeni önemli nokta vardır. Bunlar ortak strateji ve ortak eylem kararıdır. Ayrıca Amsterdam antlaşması'nın 18. maddesi Avrupa'da güvenlik ve savunma konularını yürütmeyi AB Başkanlığına vermiştir. Ayrıca AB ortak dışışleri ve güvenlik politikası yüksek temsilciliği makamı da resmen kurulmuştur. Amsterdam Antlaşması'nın 17. maddesinde, BAB'ın AB Konseyi kararı ile AB'ye entegre edileceği kabul edilmiştir.²¹⁹ Ayrıca ODGP'ni etkileme çerçevesinde ağırlık üye ülkelerin dışışleri bakanlarından alınarak, Brüksel'deki Daimi Temsilciler Komitesine verilmiştir. Böylece Amsterdam Antlaşması'nın, ağırlığın birlik doğrultusunda kullanılmasını hedeflediği görülmektedir. Yani ODGP'nin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında Siyasi Komite değil Konsey Genel Sekreterliği yetkilidir. Tüm bunların yanı sıra, Amsterdam Antlaşmasının bir özelliği de güvenlik ve dış politikayı yakın ilişki içine sokmasıdır.

Amsterdam Antlaşması Madde 13'te dış politikanın yapısına "Ortak strateji" kavramı ile bir mekanizma daha getirmiştir. Ortak strateji üye ülkeler arasında dış politikada ortak payda da buluşmak amacıyla, devlet ve Birlik tarafından belirlenen, fakat nitelikli çoğunluk sistemiyle Konsey tarafından idare edilecek amaçların, sürenin ve araçların, ortak pozisyon ve ortak eylem aracılığıyla uygulanmasıdır.²²⁰

²¹⁹ ÇAKMAK, a.g.e., s. 231.

²²⁰ EFELER, a.g.e., s.97

1.3. AB’nde ODGP Oluşturulma Sebepleri

ODGP’nin oluşumunda, soğuk savaş sonrası koşulları önemli bir rol oynamıştır. Doğu Avrupa’nın Topluluk için bir tehdit olarak ortadan kalkması, NATO’nun ilk aşamada geleceğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle SSCB’nin yıkılmasının hemen ertesinde böyle bir oluşuma gidilmesinde, NATO’nun nasıl bir dönüşüm yaşayacağını belirsizliği etkili olmuştur.

Maastricht Antlaşması öncesinde AT’nin izlediği politikalarda bir bütünlük gerçekleşmemiştir.. Afganistan’ın SSCB tarafından işgalinin kınanması ve buna yönelik kararların alınması bir yana, birçok uluslararası gelişmede AT ülkeleri beraber hareket edememiştir. Örneğin 1981 Polonya olaylarında Yunanistan AT kararlarına katılmamış, Irak krizi sırasında üye ülkeler tek başlarına hareket etmişler ve Falkland bunalımında üye ülkeler arası bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu durum AT ülkelerinin dış politikasında, Avrupa siyasal işbirliğinin yerine daha etkili bir dış politika izlenmesi tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan, AT kuruluşundan itibaren dünya çapında bir ekonomik gelişme göstererek gelişmiştir. Soğuk savaş sonrası ortamında ABD’nin askeri ve siyasal olarak tek güç olarak yükselmesi karşısında, ekonomik olarak ABD’ye en büyük rakip olarak yükselen topluluğun siyasal entegrasyon ve özellikle dış politikasında da ABD’ye karşı bir rakip olabilmesi için dış politikasında işbirliğine gidilmesi gerektiği düşüncesi de özellikle soğuk savaş ertesinde çok artmıştır. ABD’nin en önemli askeri güç olarak tek kutuplu sistemde istediğini yapmasının önlenmesi de, ABD ile rekabet etmek isteyen bir AB için bir zorunluluk haline gelmiştir.

Öte yandan AT’nin Avrupa içerisinde ve global düzeyde imaj sorunu yaşaması, yeniden yapılanma tartışmalarını alevlendirmiştir. Özellikle başta Balkanlar olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde meydana gelen etnik çatışmalara, sınır anlaşmazlıklarına, bağımsızlık hareketleri ve tedriş eylemlerine karşı, AT’nin tavrının beklentilerin gerisinde kalması, ekonomik dev siyasal cüce algılamasının

yaygınlaşmasına neden olmuştur.²²¹ Bu nedenle ekonomik başarıların, siyasal açıdan da sağlanması ve ODGP'nin oluşturulması hedeflenmiştir.

Maastricht Antlaşması öncesinde Topluluk içerisinde tartışma yaratan konulardan biri de ODGP olmuştur. İngiltere, Portekiz ve Hollanda gibi topluluğun Atlantikçi ülkeleri ODGP'nin Topluluk karar mekanizması içine alınmamasını isterken, başını Fransa ve Almanya'nın çektiği bir grup ise, AB'nin dünya çapında bir güç olabilmesi için bunun bir zorunluluk olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ODGP, üye ülkelerin bir noktada uzlaşısı görünümündedir.

1.4. AB'nde ODGP'nin Temel Özellikleri

AB'nin dış politikası en genel özellikleriyle Maastricht Antlaşması ile belirlenmiştir. Ancak, öncesinde siyasi işbirliği adı altında işlev gören dış politikanın bazı temel özellikleriyle bu anlaşmada da korunmuştur. Örneğin dış politikanın hükümetler arası özelliği, korunmuştur. Bu noktada AB'nde ODGP'nin temel özelliklerini, üç temel madde ile açıklayabiliriz. Bu üç madde tamamıyla ODGP sürecinde oluşturulan politikanın özelliklerini yansıtmaktadır.

1.4.1. Hükümetler Arası Yapı

Avrupa Birliği içerisinde, geçmişten günümüze ve özellikle anayasa oluşturulması çabaları ile birlikte en fazla tartışılan konu gelecek perspektifinde, Birlik'in uluslar üstü mü, hükümetler arası bir yapı mı göstereceğidir. ODGP'nin oluşturulması öncesinde, üye ülkelerin üzerinde uzlaşamadığı konuların başında bu politikanın temel yapısının nasıl olacağı üzerine olmuştur. Fransa ve Almanya'nın başını çektiği ülkeler, dış politikanın ileride oluşturulabilecek ortak savunma politikası için bir temel olacağını ve bu nedenle dış politika konusunda daha etkin bir bütünleşme oluşturulmasını öngörmüşlerdir. Ancak İngiltere ve diğer Atlantikçi ülkeler, bu durumun ABD'nin Avrupa savunmasında yerinin korunması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu nedenle oluşturulan ODGP, ASİ'nin hükümetler arası yapısını sürdürmüştür.

²²¹ ÜLGER, a.g.e., s.82.

Maastricht Anlaşması, ODGP'nin işleyişini AB'nin uluslararası yapısının dışında bırakmıştır. Bu nedenle, Kararların alınması ve uygulanması üye ülkelere bağlı olmakta ve karar alma sürecinde hükümetler arası konferanslar etkin olmaktadır.

1.4.2. ODGP ve Güvenlik Boyutu

ASİ ile temelleri atılan ODGP'nin Maastricht Antlaşması sonrası bir boyutu da savunma ve güvenlik konuları olmuştur. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) olarak isimlendirilen ODGP'nin savunma ve güvenlik boyutu, soğuk savaş sonrası NATO belgelerine giren, NATO'nun Avrupa kanadı anlamına gelen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nden (AGSK) bütünüyle farklıdır. Bu nedenle konumuz gereği Avrupa Birliği üyelerinin Avrupa'da NATO dışında, kendi savunma ve güvenliklerini kendilerinin sağlamasını öngören AGSP, son bölümde ayrıntılarıyla incelenecektir. Burada belirttiğimiz, kuruluşunda itibaren ilk kez ortak savunma boyutunun vurgulanmasıdır. Güvenlik konusu, ODGP ile beraber ilk kez yazılı metinlere girmiştir.

1.4.3. Amsterdam ve Nice Anlaşmalarıyla Getirilen Yenilikler

Amsterdam Anlaşması, ODGP uygulanış tarzını radikal bir şekilde değiştirmemiştir. Toplum kurumlarından Parlamento'nun politika belirlemede ve karar almada bir etkisinin olmaması, ODGP kapsamında alınan kararların Adalet Divanı'nın yargı yetkisine tabi olmaması, Konsey'in ODGP'de temel belirleyici kurum olmaya devam etmesi gibi yaşamsal öneme sahip değişikliklerin yapılmadığı görülmektedir.²²² Böylece ODGP'nin hükümetler arası yapısı korunmuştur.

Amsterdam Antlaşması ile “yapıcı çekimserlik” uygulamasına geçilmiştir. Buna göre kararların alınması yine oybirliğine dayanmakta, ancak çekimser kalmak isteyen üyelerin kararda yer almamaları, kararı etkilemeyecektir.

²²² Mehmet ÖZCAN, AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18>, (11 Haziran 2005)

Amsterdam Antlaşması ile ODGP Yüksek Temsilciliği makamı da kurulmuştur. Ekim 1999'da Konsey kararıyla yüksek temsilcilik görevine 5 yıl için Javier Solana getirilmiş ve görev süresi 2004 sonunda bir dönem daha uzatılmıştır. Bu makamın temel görevi, ODGP alanında AB'yi temsil etmek olarak açıklanmıştır.

ODGP işleyişinde yenilik getiren bir diğer antlaşmada Nice Antlaşmasıdır. Daha çok genişlemiş AB'de kararların alınmasında etkinliğin artırılmasıdır. Nice Antlaşması ile "güçlendirilmiş işbirliği" kavramı kabul edilmiştir. Ancak ODGP alanında öngörülen güçlendirilmiş işbirliği yönteminin kapsamı çok sınırlı tutulmuştur. Buna göre, ODGP alanında, AB'nin alandaki ortak eylem ve veya tutumlarının uygulamaya konulmasına yönelik olacağı, askeri ve savunma alanlarını doğrudan etkileyebilecek konulara uygulanmayacağı belirtilmiştir.²²³ Burada güçlendirilmiş işbirliği, AB içerisinde 8'den fazla üye ülkenin ülke kendi aralarında işbirliğine vardığı takdirde diğer üye ülkeleri beklemeksizin daha yakın ilişkiye girmelerini ifade etmektedir.

1.5. Avrupa Birliği'nin ODGP Uygulamaları

Avrupa Birliği'nin ODGP oluşturulması sonrası uyguladığı politikalar, ASİ'den tam anlamıyla bir değişiklik göstermemiştir. Bunun nedeni ODGP'nin tam olarak ASİ'den farklı bir yapılanmaya sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle AB'nin eski Yugoslavya, Ortadoğu ve son olarak Irak krizinde yürüttüğü politikalar, bir bütünlük gösterememektedir. AB'nin Ortadoğu politikasını bir yana koyarsak, çeşitli olaylara üye ülkelerin birbirlerinden farklı tepkiler gösterdiği görülecektir. Özellikle II. Irak krizinde Birliğin tam anlamıyla anlaşmazlığa düşmesi, bu konuda sorunların devam ettiğini kanıtlayan en önemli olay olmuştur.

1.5.1. Balkanlar

Avrupa'nın ortasında Balkanlar'da 90'ların başında yaşanan gelişmeler Avrupa güvenliğini daha doğrudan etkilemiştir ve AT üye ülkelerinin çatışmaların başlangıcındaki politikaları, tutarlılıktan uzak bir görünüm sergilemiştir.

²²³ "Nice Zirvesi Sonuçları ve Türkiye", Türkiye- AB Karma Parlamento Komisyonu, Ekim 2003, Ankara.

1991 yılı Haziran ayında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilan etmesinin ardından Federal ordunun müdahalesi ile çatışmalar başladığında AT bir açıklama yaparak Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü desteklediğini bildirmiştir.²²⁴

Yugoslavya krizinde AT için dönüm noktası Vukovar kentinin düşmesi olmuştur. Kentin Sırpların eline geçmesinden sonra 16 Aralık'ta AT tarafından yapılan açıklamada“ koşulların oluşması halinde, Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin 15 Ocak 1992'den itibaren tanınabileceği” ifade edilmiştir.²²⁵ Badinter Raporu olarak isimlendirilen bu kararın öncesinde de, Almanya'nın tek başına Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıması, AT dış politikasının zayıflığını bir kere daha göstermiştir. Bu karardan sonra da AB, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü desteklediğini açıklamasından kısa bir süre sonra, dağılan cumhuriyetleri tanımaya başlamıştır.

Savaş boyunca AB soruna yönelik çeşitli girişimlerde bulunduysa da etkinlikten uzak bir politika izlemiştir. Ağustos 1992'de “Eski Yugoslavya üzerine Uluslararası Konferans Londra'da toplanmış ve soruna Batı odaklı bir askeri müdahalenin söz konusu olmadığı ve çatışmaların diplomatik yollardan çözülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Nisan 1993'te de Bosna Hersek'in 10 kanton bölgeye ayrılarak bir federasyon olması öneren, BM arabulucusu ve AB temsilcisinin hazırladığı Vance-Owen Planı da Sırp tarafınca kabul görmemiştir.²²⁶

Bosna Hersek iç savaşında BM Koruma Gücü (UNPROFOR) içerisinde AB üye ülkeleri de yer almıştır. Bunun yanı sıra Bosna Hersek içerisindeki “güvenli bölgelerin korunması da İtalya'daki NATO hava üssünden yapılmıştır. Ancak tüm bunlar AB'nin kriz sırasındaki etkisizliğini değiştirmemiştir. Özellikle bir AB ülkesi olan Hollanda'nın güvenli bölge olan Srebrenica'da katliama göz yumması, AB'nin uluslararası alanda prestijini sarsan bir durum olmuştur. Üç yıldan fazla süren Bosna Hersek savaşı, AB'nin kendisi ya da Avrupalı güçlerin müdahalesi ile değil, Avrupa dışından güç olan ABD öncülüğünde NATO tarafından sona erdirilmiştir.

²²⁴ İrfan Kaya ÜLGER, “ Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi”, www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_04.html, (5 Ocak 2005).

²²⁵ ÜLGER, a.g.e., s.163.

²²⁶ “Bosna Savaşı Kronolojisi”, <http://www.avsam.org/dosyalar/BOSNASAVASIKRONOLOJISI.doc>, 19. 06.2005.

90'lı yılların sonunda Balkanlar'da patlak veren ikinci büyük kriz olan Kosova sorunu sırasında da AB, etkin bir eylem gösterememiştir. Sorunun uluslararası kamuoyuna taşındığı 1998'den itibaren AB çeşitli temas gruplarıyla bölgede çatışmaların sona erdirilmesi çağrısında bulunsa da, savaş ancak 1999 Mart'ın da ABD öncülüğünde NATO müdahalesi ile sona erdirilmiştir.

Halen AB, Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi için çaba harcanması gerektiğini ve Kosova'nın başka bir ülkeyle birleşmesi ya da bölünmesine karşı olduğunu belirtmektedir.

1.5.2. Ortadoğu

Günümüz uluslararası gündeminde en çok yer işgal eden Ortadoğu'daki çatışma, sadece İsrail-Filistin çatışması temelinde yerel bir sorun değil, bölge ülkelerinin ve dünya güçlerinin de farklı tutumları nedeniyle birçok ülke ve bölgeyi de etkileyen, hala somut bir çözüme kavuşturulamamış bir sorundur. Avrupa Birliği'nin Ortadoğu'ya ilgisinin birçok boyutu bulunmaktadır. Ancak özellikle ilk Körfez krizi sonrası bölgede etkinliğini arttıran ABD'nin dengelenmesi ve AB ülkelerinin enerji konusunda dışa bağımlı olmasının, uygulanan politikalarda etkili olduğu kabul edilmektedir. Somut ifadelerle, AB kullandığı petrolün yaklaşık % 76'sını, doğal gazın % 40'ını kıta dışından ithal etmektedir. Yaklaşık rakamlarla 2020 itibariyle petrolde % 90, doğal gazda ise %70'e varan bir bağımlılığın ortaya çıkacağı tahmin edilmektedir.²²⁷

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu politikası genelde üye devletlerin tarihsel süreç içerisinde Ortadoğu ülkeleri ile sahip oldukları ilişkilerin devamı şeklinde oluşmuştur. AT'nun kuruluş yıllarında bireysel olarak üye ülkelerin girişimiyle yürütülen dış politika, daha sonra Topluluklar adına ortak girişimlere de dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, Topluluk içerisinde önemli konumda bulunan İngiltere ve Fransa'nın bölge ile daha çok ilgilenmesi de temel sebepler arasındadır.

²²⁷ Zeynep SÜTALAN, "AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye", **Stratejik Öngörü**, Sayı.3, Sonbahar 2004, s.111.

İngiltere, İsrail-Filistin konusunda Fransa'dan çok daha temkinli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. İngiltere'nin bölgede Fransa'ya göre daha temkinli bir politika izlemesinin sebebi, Süveyş Kanalı'na bağlılık, bölgedeki kazanılmış ekonomik çıkarlar ve Körfez bölgesinin güvenliği ile yakından ilgilenen bir devlet olmasıdır.²²⁸

İkinci Dünya Savaşı ertesinde kurulan İsrail devletine karşı Arap ülkelerinin, özellikle İngiltere'ye karşı olan sert tutumları, ancak uluslararası kamuoyunun da tepkisini çeken, 1967 Savaşı'nda İsrail'in sınırlarını genişletmesine İngiltere ve Fransa'nın da tepki göstermesi ile beraber yumuşama sürecine girmiştir. 70'lerde uygulamaya konulan ASİ belgelerinde de, Arap- İsrail çatışmasına karşı bir tutum belirlenmiştir. Ancak bunun öncesinde üye ülkeler beraber hareket etmemişlerdir.

1973 petrol krizi öncesinde, Almanya ve Hollanda'nın Arap-İsrail çatışmasındaki tutumu Fransa'dan farklı olmuştur. Almanya Nazi geçmişinden uzaklaşmak amacıyla İsrail ile yakın ilişki içine girerken, Hollanda Arap-İsrail çatışmasını bir mülteci sorunu olarak değerlendirmiştir. İki ülke, 1967 savaşında, Arapları destekleyen Fransa'dan farklı olarak tarafsız kalmıştır. Ancak Almanya ve Hollanda Batı Avrupa'nın Ortadoğu petrolüne olan bağımlılıklarının farkına vararak bir süre sonra tutum değiştirmişlerdir.²²⁹

AB'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında belirleyici bir değişik 1980 Venedik Deklarasyonu ile sağlanmıştır. 11 maddeden oluşan bu deklarasyonun 2. maddesi ile AT'nin dokuz ülkesinin geleneksel bağlar ve ortak ilgi alanları nedeniyle bölgede özel bir rol oynaması gerektiği açıklanmış, 7. maddede ise taraflara açıkça barış görüşmesi çağrısı yapılmış ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin halkının temsilcisi olduğu vurgulanmıştır. Deklarasyonun en önemli maddesi kabul edebileceğimiz 9. madde ise İsrail'in 1967 çatışması sonrası sürdürdüğü politikalara son vermesi gerektiğini belirtmiştir.²³⁰. Böylece AT üye ülkeleri sorunda, Arap ülkelerinin görüşlerini

²²⁸ EFELER, a.g.e., s.101.

²²⁹ ÜLGER, a.g.e.,s.149-150

²³⁰ Venice Declaration on the Middle East,

<http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/0/fef015e8b1a1e5a685256d810059d922?OpenDocument>,
(08.06.2005)

desteklemeye başlamışlardır. ABD'den farklı olarak AB 1980 yılındaki bu deklarasyonla FKÖ'nü Filistin halkının yasal temsilcisi olduğunu kabul etmiştir.

Haziran 1996'da Floransa'da toplanan Avrupa Konseyi bir kez daha Ortadoğu Barış Sürecini desteklediğini yinelemiş ve 1980 Venedik Bildirgesi'nde ifade edilen temel ilkelere atıfta bulunmuş, uzun süreli ve adil bir barışın kurulmasını amaçlamıştır; özel olarak Filistinliler için self-determinasyon ve barış için toprak ilkeleri Barselona Bildirgesi'nde tekrarlamıştır.²³¹

Venedik Deklarasyonu sonrasında AB'nin bölgeye yönelik politikalarda da önemli bir değişiklik ve somut bir adım gerçekleşmemiştir. 1991 Madrid Barış Konferansı, 1999 Berlin Deklarasyonu, 2002 Sevilla Deklarasyonunda da, Venedik Deklarasyonundakine benzer görüşlere yer verilmiştir.

Halen AB, 2002 yılından beri, ABD, Rusya ve BM öncülünde oluşturulan “Yol Haritası” na destek vermektedir. Üç aşamadan oluşan yol haritası öncelikle şiddetin durdurulması, daha sonra geçici sınırlara sahip bir Filistin devleti kurulması ve son olarak da Kudüs ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü gibi meseleleri öngörmektedir.²³²

AB'nin OBS'nde ekonomik bakımdan oynadığı rol daha belirgindir. Bu sağlamda AB, OBS'ye askeri olmayan yardımın en büyük bağışlayıcısıdır. Şöyle ki, AB Filistin yönetimine, mültecilere ve bölgesel barış süreci projelerine 1994–2000 arasında yılda ortalama 179 milyon Euro tutarında doğrudan destek vermiştir.²³³

Görüldüğü gibi AB Filistinlilere ciddi maddi destek sağlasa da, işgal edilmiş topraklarda İsrail'e yaptırım uygulayamamış, bir uluslararası güç olarak arabulucu rolü üstlenememiştir.

²³¹ Burak TANGÖR, “Orta Doğu Barış Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin İsrail'e Yaklaşımı (1991-2001)”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1,2004, s. 249.

²³² Filistin- İsrail Barış Süreci, http://www.haberaliz.com/israil_filistin_baris_2_yol.php, (08.06.2005)

²³³ TANGÖR, a.g.e., s. 249.

Bunun yanı sıra AB'nin Ortadoğu'da ilişkide olduğu diğer bir diğer önemli ülke İran'dır. İran'ın AB'nin en büyük petrol ihracatçılarından biri olmasının yanı sıra, AB'nin İran ile yürüttüğü nükleer görüşmeler de bu ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. ABD'nin İran'ın Haziran 2005'te seçilen yeni cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'a temkinli yaklaşmasının tersine, AB nükleer enerji görüşmelerinin süreceğini açıklamıştır.

1.5.3. Irak Krizi

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan ilk Körfez krizi, AB üyelerinin ABD'ye tam desteği ile sürmüştür. 1990 yılında Kuveyt'in işgal edilmesi ile başlayan krizde, AT saldırıyı hemen kınamış ve iki ülkeye de petrol ithalatı ambargosu uygulamıştır. Bunun dışında AT ülkeleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya ABD koalisyonuna da katılmışlardır. Ancak ABD'nin BM kararı olmadan kitlesel silah denetimine izin verilmediği gerekçesiyle gerçekleştirdiği 2003 yılındaki müdahale, AB ülkelerinin ODGP konusunda en derin görüş ayrılığına düştükleri olay olmuştur.

AB içerisinde Fransa ve Almanya, savaşa başından beri karşı olduklarını açıkça beyan etmelerine rağmen, 20 Mart 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesi İngiltere'nin de desteği ile resmen başlamıştır. Savaş öncesinde Fransa ve Almanya'ya karşı, başını İngiltere'nin çektiği AB'ne 2004 Mayıs'ın da üye olan Doğu Avrupa ülkeleri, Danimarka, Portekiz ve İspanya tamamen ABD yanında yer almışlardır.

Avrupa Birliği için Irak krizinde dönüm noktası, İngiltere, İtalya, İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan, Danimarka ve Çek Cumhuriyetinin yayınladıkları ortak bildiriyle ABD yanında yer aldıklarını açıklamaları olmuştur. Bu kriz konusunda üye ülkelerin tam bir fikir çatışması yaşadıklarının kanıtı olmuştur.

Almanya 1991 Körfez Savaşı'na destek olmuş olmasına rağmen Schröder, Ağustos 2002'de Almanya'nın çek defteri diplomasisinin sonsuza kadar bittiğini ve kendi liderliği döneminde Almanya'nın herhangi bir maceraya katılmayacağını ifade

etmiştir.²³⁴ Fransa Başbakanı Chirac da Irak Savaşının başlamasıyla beraber, AB'nin ortak dış ve savunma politikasının geliştirilmesi konusunda daha etkili olması gerektiğini belirterek, AB'nin dünya sorunlarına karşı görüşünü kesin ve açık bir biçimde ortaya koyabilmesi için itibarlı bir ortak savunma politikasına ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.²³⁵

Irak krizi sonrasında Belçika'nın önerdiği daha dar bir Avrupa savunma birliği Fransa ve Almanya tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak böyle bir oluşumun İngiltere'yi dışlaması durumunda ne kadar başarılı olacağı tartışılmaya başlanmıştır.²³⁶ Bunun dışında Fransa ve Almanya arasında bir uzlaşmazlık durumunda, sonucun ne olacağına dair de belirsizlik vardır.

AB'nin tarihindeki en büyük anlaşmazlığı sonrasında ODGP'nin gerçek anlamda etkin olabilmesi için tartışmalar hız kazanmıştır. Örneğin Avrupa Parlamentosu 2005 Nisan ayı içerisinde, BM Güvenlik Konseyi'nde AB'nin bir sandalyeye sahip olmasını ve 25 üyeli birliğin dünya örgütünde daha önemli rol oynaması gerektiğini vurgulamışlardır.²³⁷

2. AVRUPA'DA BAĞIMSIZ SAVUNMA DÜŞÜNCESİ

2.1. Temelleri

Batı Avrupa'da ortak bir güvenlik sistemi kurma çabaları II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlamıştır. Bu amaçla daha önceki bölümlerde de incelediğimiz İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un katıldığı Brüksel Antlaşması Örgütü bu konuda bir ilk özelliği taşımaktadır. Sadece Avrupa güvenliğini temel alan bu örgüt 1954 yılında Federal Almanya ve İtalya'nın da katılması ile Batı Avrupa Birliği adını almış; ancak 1949'dan itibaren güvenliklerini NATO şemsiyesi altında sağlamaya çalışan Avrupa ülkelerinin işlevsiz bir örgütü olarak varlığını sürdürmüştür. Soğuk

²³⁴ EFELER, a.g.e., s. 104.

²³⁵ "Prodi'den Savaşa Karşı Dua Çağrısı", **Hürriyet**, 20.03.2003.

²³⁶ Sevilay KAHRAMAN, "AB ve Irak Krizi: Bölünmeden Yeniden Birleşmeye Uzun İnce Bir Yol" **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, AÜ Basımevi, C.2, Sayı: 4, Bahar 2003, s.157-158.

²³⁷ "AB BM'de Koltuk İstiyor", **Radikal**, 15.04.2005.

savaş ertesinde BAB'ni canlandırma yönünde girişimler olduysa da, NATO'nun yeni misyonlarla kendini tanımladığı ve Avrupa güvenliği için öncelik olduğu bir ortamda, bunlar başarılı olamamıştır.

Savunma konusunda Batı Avrupa ülkelerinin bir başka girişimi de Avrupa Savunma Topluluğu girişimi olmuştur. Fransa, Federal Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg önderliğinde bir Avrupa savunma gücü yaratılmasına dair çaba, Fransa Ulusal Meclisi engeline takılmış, yine bu girişimden de somut bir sonuç elde edilememiştir

Daha önce de incelediğimiz, soğuk savaş süreci Avrupa güvenliğine yönelik ABD'den bağımsız savunma ve güvenliğe yönelik girişimlerin başarısız olmasının temel nedeni NATO'nun varlığı olmuştur. Avrupa ülkelerinin II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmalarına öncelik vermeleri sonucu, tehdit olarak algılanan Sovyet Rusya'ya karşı savunma konusunda ABD ile işbirliğine gitmelerine yol açmıştır.

Avrupa güvenliği ve savunmasına dair soğuk savaş ertesi ortaya çıkan temel kavram “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği” (AGSK) olmuştur. Avrupa Birliği içerisinde ODGP kapsamında gelişen AGSP kavramından farklı olarak AGSK; NATO içerisinde gelişen bir kavramdır ve NATO içerisinde Avrupa ülkelerinin kendi savunmaları gerçekleştirilmesi üzerine odaklanmaktadır. AB üyesi ülkelerin farklı algıladıkları AGSK, ODGP'nin içerisinde AGSP'nin oluşturulması ile beraber tartışmalarda ağırlığını kaybetmiştir.

2.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği

NATO'nun Avrupa ülkelerinin değişen güvenlik şartları nedeniyle İttifak içerisindeki rollerinin artırılmasına dayalı bir kavram olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK/ESDI), özellikle soğuk savaş sonrası Balkanlar'da yaşanan çatışmalara Avrupa ülkelerinin somut bir şekilde engel olamaması üzerine gündeme gelmiştir. Bu amaçla, soğuk savaş sürecinde işlevsiz bir örgüt konumunda olan

BAB'nin bu amaç için canlandırılması gündeme gelmiş, ancak BAB'ın yetersizliğinden dolayı NATO imkân ve yeteneklerine gönderme yapılması kaçınılmaz olmuştur.

AGSK, ABD tarafından özellikle savunma harcamalarını azaltmak amacıyla finansman yükünün paylaşımı ve Doğu Avrupa'da istikrarın sağlanabilmesi açısından desteklenmiştir. Bu nedenle BAB, NATO'nun Avrupa ayağını oluşturan örgüt haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda AB Maastricht Antlaşması, BAB Petersberg Deklarasyonu, NATO Brüksel Zirvesi ve 1996 Berlin Bakanlar Toplantısı, Amsterdam Antlaşması ve NATO Washington Zirveleri'nde AGSK'ye ilişkin kararlar ve öneriler yer almıştır.

AGSK ilk kez 10 Aralık 1991 tarihinde Maastricht'teki "AB üyesi ülkelerin BAB'ın rolü ve AB ile ve Atlantik İttifakı ile olan ilişkileri hakkındaki" deklarasyon ile resmen kabul edilmiştir.²³⁸ Bunun sonrasındaki tartışmalar AGSK'nin NATO içerisinde ya da dışında oluşturulması üzerine odaklanmıştır. Bunun yanı sıra, bu yeni yapılanmanın kesinlikle NATO'ya rakip olmayacağı, tam tersine BAB'ın üstleneceği işlevlerle, Atlantik ittifakının Avrupa ayağını güçlendireceği sürekli vurgulanmıştır. Bu anlayışla, AGSK teriminin hiçbir zaman tek başına kullanılmamasına özen gösterilmiş ve hep, "NATO içindeki AGSK" den söz edilmiştir.²³⁹

BAB'ın 1992 Haziranında Petersberg Zirvesi'nde yayınlanan bildiri de, Batı Avrupa güvenliğinde BAB, BAB'ın operasyonel rolünün güçlendirilmesi ve Avrupa güvenliğinde diğer örgütlerle işbirliği gibi konular üzerinde durulmuştur. Deklarasyon'un ikinci bölümünde, operasyonel görevler için komuta, kontrol, muhaberat düzenlemeleri yapacak bir Planlama Hücresi kurulması karara bağlanmıştır. Bunun yanı sıra ASGK' nin transatlantik ittifakının Avrupa ayağı olacağı dile getirilmiş ve en önemlisi de "Petersberg Görevleri" olarak isimlendirilen insani yardım, kurtarma operasyonları ve tahliye, barış koruma (peace keeping) operasyonları, kriz yönetimi (crisis management) BAB'ın görevleri arasına katılmıştır.²⁴⁰ AGSK bünyesinde

²³⁸ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.181.

²³⁹ B. Esra ÇAYHAN, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.2, Y. 2002, s.47.

²⁴⁰ Petersberg Declaration, www.weu.int/documents/920619peten.pdf, (08.08.2005)

NATO'nun doğrudan katılmadığı operasyonlarda, İttifak'ın imkanlarının BAB tarafından kullanılabilmesi imkanı yaratılmıştır. NATO'nun kullandıracağı bu imkan ve yeteneklerin de, "ayrılabilir fakat ayrı olmayan" bir nitelikte olacağı da vurgulanmıştır.

AGSK konusunda NATO Brüksel Zirvesi bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirvenin sonuç bildirisine göre; "Maastricht Antlaşması'nın öngördüğü üzere, uzun vadede AB içerisinde ortak savunma politikası oluşturulması perspektifi dahilinde zamanla Atlantik İttifakı'yla bağdaşabilen bir ortak savunmayı gerçekleştirmeyi öngören AGSK' nin geliştirilmesine tam destek veriyoruz.." ²⁴¹ denilerek, AGSK konusunda AB'ne destek verilmiş, ancak NATO'ya da vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra Kuzey Atlantik Konseyi'nin 1996 Berlin Bakanlar Toplantısı'nda da AGSK' nin NATO içerisinde geliştirileceği karara bağlanmıştır. NATO Kuzey Atlantik Konseyi'nin 3 Haziran 1996'da Berlin'de gerçekleştirilen Bakanlar Toplantısı'nda NATO içerisinde AGSK' nin oluşturulması ve transatlantik bağın geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.

Nisan 1999'da Washington Zirvesi'nde onaylanan NATO'nun yeni stratejik konseptinde de: " İttifak'ın 1996 yılında Berlin'de ve sonrasında aldığı kararlar doğrultusunda, AGSK' nin NATO içinde geliştirilmesi sürecektir." ²⁴² ifadesine yer verilmiştir.

AGSK, görüldüğü gibi AB'nin Avrupa savunması konusunda, BAB aracılığıyla daha fazla yetkilendirilmesi üzerine odaklanmış, ancak bunun her zaman NATO bünyesinde olacağı vurgulanmıştır. AB'nin ve NATO'nun bu yaklaşımı, zamanla AB'nin Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ODGP'nin bir parçası olacak bir ortak savunma ve güvenlik politikasına dönüşecek bir yöne kayıştır. Bunda NATO dışında bir yapılanmaya karşı çıkan İngiltere'nin 1998 Aralık ayında Fransa ile gerçekleştirdiği ve AB'nin savunma ve güvenlik boyutunun ele alındığı Saint Malo Toplantısı'nın büyük etkisi olmuştur. Toplantı sonunda yayınlanan bildiriye taraflar ²⁴³

²⁴¹ ÇAYHAN ve GÜNEY, a.g.e., s.154.

²⁴² Washington Summit Communiqué: An Alliance for the 21st Century
<http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>, (15 Nisan 2005)

²⁴³ ÜLGER, a.g.e., 102.

- Amsterdam Antlaşması'nda yer alan ODGP'nin süratle uygulamaya aktarılması
- AB'nin uluslararası krizlere müdahale edebilecek müstakil hareket yapabilecek kapasiteye sahip olması ve bunun için yeterli askeri gücün desteklenmesi
- NATO'nun bir bütün olarak olmadığı yerlerde AB'nin karar alması için, AB'nin uygun bir yapıya ve askeri kapasiteye kavuşturulması
- Avrupa'nın güçlendirilmiş silahlı kuvvetlere ihtiyacı bulunduğu ve bunun da rekabetçi bir Avrupa savunma sanayi ile desteklenmesi gerektiği konularında görüş birliği sağlanmıştır.

İngiltere'nin Saint-Malo Zirvesi'yle Avrupa güvenliğinde Avrupalı devletlerin daha fazla söz sahibi olmalarını desteklemesi, Atlantikçi çizgiden tamamen ayrıldığı anlamına gelmemelidir. Bu zirve sonrasında da İngiltere, Fransa ve Almanya'dan farklı politikalar izlemeyi sürdürmüştür. Ayrıca İngiltere'nin Euro'ya katılmama kararı sonrasında, Avrupa'da sorunların kaynağı olmak istememesi de, bu zirvenin yapılışında etkili olmuştur. ABD ise bu zirveye, artan güvenlik maliyetlerini azaltabilmek için, olumsuz yaklaşmamıştır.

3. AVRUPA GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASININ GELİŞİMİNİ ŞEKİLLENDİREN ZİRVELER

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), özellikle Saint Malo Toplantısı sonrası Avrupa'nın gündemine gelmiştir. Dönemin güvenlik açısında soğuk savaş dönemiyle farklı bir yapıda olması, özellikle Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar, AB'nin bu gibi sorunlara müdahalesini gündeme getirmiş, bu nedenle 90'ların sonunda AB zirve kararlarında, sıkça AGSP'ye vurgu yapılmıştır.

AGSP'nin AB'nin geleceği açısından önemi büyüktür. Birlik entegrasyonunun dış politikayı ve en önemli boyutu olarak ortak güvenliği de içine alarak genişlemesi, şüphesiz AB'nin dış ilişkilerde etkinliğini arttıracaktır.

AB'nin inceleyeceğimiz zirvelerinde öne çıkan bir gelişme, önceleri hep NATO içindeki AGSP'den söz edilirken, onun yerine artık bir ortak AGSP hakkında

açıklamalar yapılmasıdır. Gözlemlenen tüm farklılığı, yani kimlikten politikaya geçiş ortak güvenlik ve savunma konusunun sadece kavramsal düzeyde tartışılır olmaktan öte, uygulamaya da konulacağına habercisi olmuştur.²⁴⁴

AB'nin ODGP'nin güvenlik ve savunma boyutuyla ilgili kararlar ilk kez ODGP'nin oluşturulduğu Maastricht Antlaşması ile başlamıştır. Bunun ardından toplanan hemen hemen tüm zirvelerde AGSP konusunda yeni düzenlemelere gidildiği görülmektedir.

3.1. Maastricht Antlaşması ve Ortak Savunma

Avrupa Birliği'nin kuruluş Antlaşması olan Maastricht Antlaşması ile, ilk kez Topluluk bünyesinde güvenliğin savunma boyutu dile getirilmiştir. Bunun öncesinde Avrupa Tek Senedi'nde siyasal işbirliği gündeme getirilmiş, ancak AT tarihinde ilk defa ortak savunma konusu bir antlaşmada yer almıştır.

Maastricht Antlaşmasında dile getirilen ODGP'nin zamanla, ortak savunmayı da içine alacak şekilde AB güvenliğine ilişkin tüm konuları kapsayacağı belirtilerek, dış politika ve savunma konusu ilk kez bir arada kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, Antlaşmanın J4 (2) 141. maddesinde AB'nin savunma alanında etki doğuracak kararların hazırlanması ve uygulamaya konulmasını BAB'dan isteyeceği belirtilmiştir. J4 (4) maddesi ise AB izlenecek olan bu politikanın, bazı üye ülkelerin güvenlik ve savunma politikalarının özgün karakterini etkilemeyeceği, bazı üye ülkeler için NATO çerçevesinde belirlenen ortak güvenlik ve savunma politikasıyla bağdaşması gerektiği vurgulanmıştır.²⁴⁵

3.2. Amsterdam Antlaşması ve ODGP'nin Savunma Boyutu

Haziran 1997'de tamamlanan ve 1 Aralık 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'nda, ODGP'nin güvenlik ve savunma boyutu da ele alınmıştır.

²⁴⁴ ÇAYHAN, a.g.e., 49.

²⁴⁵ Mehmet ÖZCAN, "AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18>, (11 Haziran 2005)

Antlaşmanın J.7. maddesine göre Birliğin ortak dış ve güvenlik politikası, Birliğin güvenliğine bağlı konuları da kapsayacaktır. Yine aynı maddede BAB'nin Birlik içine entegre edilebileceği de belirtilmiştir. Ayrıca bu maddede ele alınacak konuların, insani ve kurtarma çalışmaları, barış koruma görevleri, kriz yönetimi olarak açıklanmıştır. Ayrıca, Birlik politikası, bazı üye devletlerin güvenlik ve savunma politikalarının belirli özelliklerine zarar vermez ve ortak savunmalarını NATO ile sağlayan ve bu çerçevede kurulan ortak güvenlik ve savunma politikası ile uyumlu şekilde gerçekleştiren belirli üye devletlerin sorumluluklarına saygı gösterir ifadesi ile ²⁴⁶ AB üyesi olmayan NATO ülkelerinin haklarının korunacağı belirtilmiştir.

3.3. Köln Zirvesi

Köln Avrupa Konseyi'nin Haziran 1999 tarihli toplantısında, Avrupa güvenlik ve savunma politikası oluşturma sürecinde kararlılık vurgulanmış ve Petersberg görevlerinin temel rolüne vurgu yapılmıştır. Bu zirvenin en önemli özelliği, askeri bir gücün oluşturulmasının karara bağlanması ve AGSP sözcüğünün ilk kez AB'nin hukuki metinlerinden birine girmesidir.

AB Köln Zirvesi'nde NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılmasına ilişkin Washington NATO Zirve Kararları tekrar edilmiş, AB operasyonlarına katılım meselesinde ise AB üyesi olmayan Avrupalı müttefikler üçüncü ülkelerle aynı kategoride değerlendirilmiştir.²⁴⁷ Böylece, NATO üyesi olup AB üyesi olmayan Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkelerle ilgili, daha sonra ayrıntılarıyla inceleyeceğimiz sorunlar, 2001 ortalarında, AGSP bünyesinde tartışılan gündemin en önemli konusu olmuştur.

3.4. Helsinki Zirvesi ve Avrupa Ordusu Tartışmaları

AGSP alanında, 1999 Aralık Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi ile önemli gelişmeler kaydedilmiş ve AGSP'nin hukuki statüsü bu zirvede kabul edilen kararlarla

²⁴⁶ The Treaty of Amsterdam, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>, (25 Temmuz 2005)

²⁴⁷ Hasret ÇOMAK, "Yeni Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde, AGSP'de Meydana Gelen Gelişmeler ve Türkiye'nin Uyumunu", <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=67>, (11 Aralık 2004)

netlik kazanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nda bahsedilen "BAB"ın AB içerisine dahil edilmesi, bu zirvede karara bağlanmış ve BAB, AB'nin bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca AB bünyesinde AGSP'ye yönelik yeni birimler oluşturulmuştur. Zirve sonucunda öne çıkan en önemli gelişme de "Temel Hedef (Headline Goal)" olarak adlandırılan ve askeri bir gücün oluşturulmasının amaçlanmasıdır. Helsinki Zirvesi Sonuç Belgesi sonunda ilki AGSP' nin güçlendirilmesi ve diğeri AB'nde askeri olmayan kriz yönetimlerini içeren iki rapor yayınlanmıştır.

Zirve sonuç belgesine göre AGSP' nin otonom olarak kendi başına karar verebilme kapasitesinin, NATO'nun bir bütün olarak bulunmadığı uluslararası krizlere müdahale edebilme konusunda geliştirileceğinin ve bunun bir Avrupa ordusu anlamına gelmeyeceği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, Temel Hedefler olarak açıklanan, 2003 yılında faaliyete geçecek şekilde, 60 gün içinde toplanabilecek ve görev bölgesinde en az bir yıl kalabilecek bir gücün oluşturulması karara bağlanmıştır. Petersberg görevlerini yerine getirmek üzere oluşturulacak bu güç, komuta, haber alma, lojistik gibi hizmetleri yerine getirecektir. Ayrıca sonuç bildirisinde, yeni politik ve askeri yapıların kurulacağı da belirtilmiştir.²⁴⁸

3.5. Nice Zirvesi

7-9 Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi, AGSP alanında Köln ve Helsinki'de kabul edilen, NATO'nun bir bütünüyle dahil olmadığı durumlarda uluslararası krizlere müdahale ve Petersberg görevlerini yerine getirmek için gereken özerk karar alma kapasitesinin geliştirilmesi esası tekrarlanmıştır. Bunun yanı sıra, NATO'nun temel rolünün korunduğunun yanı sıra, AGSP'ye operasyonel bir yapı kazandırılmasının da önemine dikkat çekilmiştir.

Nice Zirvesi'nde Helsinki Sonuç Belgesi'nde de değinildiği gibi, yeni bir siyasi ve askeri yapı oluşturulmuştur. Bu yeni yapıya göre;

- Politik ve Askeri Komite (The Politics and Security Committee)

²⁴⁸ Helsinki European Union Presidency Conclusion, http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm#intro, (08.08.2005)

- AB Askeri Komitesi (The EU Military Committee)
- AB Genelkurmayı (The EU Military Staff) oluşturulmuştur.

3.6. Feira Zirvesi

19-20 Haziran 2000 tarihleri arasında Portekiz'in Feira kentinde yapılan zirvede, AB aday 10 ülke ve AB üyesi olmayan NATO üyesi ülkelerin AGSP'deki yerleri tartışılmıştır. Ayrıca, zirvede üye devletlerin kriz yönetiminde kullanılabilecek 5000 kişilik bir polis gücünü oluşturmaları da öngörülmüştür.

Zirvede, AGSP bağlamında AB-NATO ilişkileri ve katılım konularında AB'nin öngördüğü iki rapor kabul edilmiştir. AB danışmalar için AB+15 (10) ve 15+6(11) forumunu kabul etmiştir. AB, oluşturduğu AB+15 ve AB+6 (12) karma forumlar ile bu katılımcı yapısını daha da zenginleştirmiştir. Bu uygulama ile AB, AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyesi ülkeler ile AB aday (NATO üyeleri hariç) ülkeleri aynı kategoride değerlendirmiştir.²⁴⁹ Bu durum, özellikle, AB üyesi olmayan ve NATO üyesi Türkiye'nin tepkisini çekmiştir.

3.7. Leaken Zirvesi

11 Eylül ertesinde toplanan Aralık 2001'deki zirvede, AB'nin kriz yönetimi konusunda kendine yeterli hale geldiği ilan edilmiş ve acil müdahale gücünün 2003'te oluşturulmasının önemine dikkat çekilmiştir. Ancak, AGSP'nin askeri yeteneklerinin Helsinki Temel Hedefi'ndeki amaçlara ulaşmak için yetersiz kaldığı da kabul edilmiştir.

Leaken Zirvesi'nde kabul edilen AGSP'nin operasyonel yeteneği ile ilgili bildiriye daha önce alınan Zirve kararları doğrultusunda AGSP'nin geliştirilmesine ilişkin çalışmaların sürdürülmesiyle, sivil ve askeri yeteneklerin güçlendirilmesi ve buna uygun AB yapılarının oluşturulması çerçevesinde AB'nin kriz yönetim operasyonlarında daha fazla söz sahibi olması sağlanmıştır. Bu çerçevede, imkan ve yeteneklerin geliştirilmesiyle AB'nin daha zorlu görevlerde yer alması mümkün olacağı

²⁴⁹ ÖZCAN, a.g.e.

belirtmiştir. Ayrıca bildiride, askeri imkân ve yeteneklerin geliştirilmesinin Avrupa ordusunun oluşturulması anlamına gelmediği de vurgulanmıştır.²⁵⁰

3.8. Sevilla Zirvesi ve Terör

21-22 Haziran 2002 tarihli Sevilla Avrupa Konseyi Zirvesi'nde terör konusu ön plana çıkmış, AB'nin terörle mücadelesinde AGSP'nin ne gibi bir işlev oynayacağı tartışılmıştır. Sevilla Zirvesi'nde AB kriz yönetimi operasyonu düzenlenmesini kararlaştırmıştır. Terörle mücadelede AGSP ve ODGP'nin nasıl bir rol oynayacağı tartışılmış ve AB'nin terör konusunda ABD ile işbirliği yapacağı vurgulanmıştır.

Sevilla Zirvesi'nde Avrupa Birliği, kriz yönetimi operasyonlarında yetki alabilecek bir durumda olduğunu tekrar vurgulamış ve bu kapsamda Bosna-Hersek'teki BM polis gücünü 1 Ocak 2003 tarihi itibarıyla devralmayı kararlaştırmıştır. Bunun yanı sıra Makedonya'daki NATO görev gücünü devralma yönündeki niyet de açıklanmıştır.²⁵¹

Sevilla Zirvesi'nde "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası dahil Olmak Üzere Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Terörizmle Mücadeleye Katkıları Hakkındaki Avrupa Konseyi Taslak Bildirisi" de kabul edilmiştir. Burada alınan kararda, "AGSP, üye ülkeler kendi askeri ve sivil kriz yönetimi kapasitelerini geliştirdikçe daha fazla güçlenecektir. Bu kapsamda, AGSP'nin gelişimi, terörizmle mücadele için ihtiyaç duyulabilecek tüm gereklilikleri, Petersberg görevleri ve Antlaşma hükümleri çerçevesinde yerine getirmelidir."²⁵² ifadesine yer verilmiştir.

²⁵⁰ ÇOMAK, a.g.e.

²⁵¹ Sevilla Zirvesi Sonuç Bildirgesi Özeti, <http://www.ikv.org.tr/ikv/arsiv/sevilla.htm>, (09.08.2005)

²⁵² Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Dahil Olmak Üzere Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Terörizmle Mücadeleye Katkıları Hakkındaki Avrupa Konseyi Taslak Bildirisi, <http://www.ikv.org.tr/ikv/arsiv/sevilla.htm#baslik3>, (09.08.2005)

3.9. Kopenhag Zirvesi

12–13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi’nde AGSP’ye yönelik kararlar da alınmıştır ve AB üyesi olmayan NATO üyesi Türkiye’nin AB’nin NATO imkân ve yeteneklerini kullanması üzerindeki vetosunu kaldırması önem taşımaktadır. Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirisiyle, NATO imkân ve yeteneklerine erişim konusunda sorun çözülmüş, NATO’nun imkân ve yeteneklerinin kullanılacağı askeri operasyonlara Kıbrıs ve Malta’nın katılmayacağı, NATO bilgilerinin gizliliğinin korunacağı kararına varılmıştır. Zirve Sonuç Bildirgesi Ek–2 Protokolüne göre:²⁵³

1. Berlin Zirvesi’nde oluşan düzenlemeler hem NATO üyesi olan AB ülkeleri hem de NATO ile ikili güvenlik anlaşmalarını tamamlamış olan “Barış için Ortaklık” sürecine taraf AB ülkeleri için geçerli olacaktır.
2. İlk paragrafta yer alan hüküm, AB devletlerinin üye ülke olarak haklarını ya da yükümlülüklerini etkilemeyecektir. Sonuç olarak, Antlaşmada ya da ekli Protokol’de özel bir hükmün bulunmaması halinde, AB üyesi tüm ülkeler ortak bir savunma politikasının şekillendirilmesini de kapsayacak şekilde, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nın belirlenmesi ve uygulanması sürecine katılacaktır.
3. Halihazırda Kıbrıs ve Malta’nın NATO üslerinin kullanıldığı AB askeri operasyonlarında yer almıyor olması, söz konusu operasyonların uygulanması dışındaki konularda bu ülke temsilcilerinin COPS dahil olmak üzere AB organlarındaki katılım ve oy kullanma haklarına hanel getirmeyecektir. Üyelik sonrasında gerçekleşecek bu sürecin çerçevesini AB Güvenlik Düzenlemeleri belirleyecektir. AB kaynaklı bilginin NATO kaynaklı bilgileri içermemesi ya da bu bilgilere atıfta bulunmaması kaydıyla, söz konusu ülkelerin AB’den bilgi alma hakları da etkilenmeyecektir.

3.10. Selanik Zirvesi ve Avrupa Güvenlik Stratejisi

19-20 Haziran 2005 tarihleri arasında Selanik’te gerçekleşen zirve kararlarında da AGSP’ye yer verilmiş ve zirveye Solana’nın belgesi damgasını vurmuştur. Zirve Sonuç

²⁵³ 2002 Kopenhag Zirvesi Sonuçları, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/belgeler.htm, (09.08.2005)

Bildirisinde “Avrupa Konseyi, ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın dış ve güvenlik politikası alanında sunmuş olduğu öneriler çerçevesinde 2003 yılının Aralık ayında gerçekleştirilecek Konsey Toplantısı'nda bir AB Güvenlik Stratejisi oluşturulmasını öngörmektedir. Konsey, 2004 yılında bir Savunma Ajansı oluşturulması için çalışmalara başlanmasını istemiştir.” ifadesi ile Avrupa Birliği tarihinin ilk güvenlik strateji belgesi oluşturulması yönünde adımını atmıştır.²⁵⁴

3.11. Brüksel Zirvesi

17-18 Haziran 2004 Brüksel Zirvesi'nde terör konusu bir kez daha en önemli gündem maddesi olmuştur. Terörle mücadelede uluslararası işbirliğine vurgu yapılan zirve sonuç bildirisinde, üye devletler, Europol ve Eurojust arasındaki bilgi alışverişinin, kayıp ve çalınmış pasaportlara ilişkin Interpol ile veri değişiminin geliştirilmesi ve terörle mücadele yöntemleri üzerinde durulmuştur.

Zirve sonuç bildirisi AGSP başlığına göre; Avrupa Konseyi, en geç Ocak 2006 tarihine dek tamamlanacak bir operasyon merkezi kurulmasını da içeren ve sivil/askeri birimin öngörülen şekilde göreve başlamasına olanak tanıyan, “Avrupa Savunması: NATO/AB istişare, planlama ve operasyon” başlıklı belgenin uygulanmasına ilişkin detaylı önerileri uygun bulmaktadır. Bu öneriler ayrıca, NATO ile, önceden SHAPE ve Avrupa Birliği Askeri Birliği (EUMS) ile NATO arasındaki irtibat antlaşmalarında öngörüldüğü şekilde, küçük AB birimi kurulmasına dair yapılacak olan antlaşmaya dayanak oluşturacaktır.²⁵⁵ Bu daha sonra Aralık ayında AB acil müdahale birliği kurulması kararı ile netlik kazanmıştır. Helsinki temel hedefi olan 60 bin kişilik gücün dışında olması planlanan 18 bin kişilik bir gücün, 15 gün içerisinde kriz bölgesine intikal etmesi ve her birliğin 1500 kişiden oluşması planlanmıştır. Ayrıca bu gücün, 2007'ye kadar operasyonel olması da kabul edilmiştir.²⁵⁶

²⁵⁴ Selanik Zirvesi Sonuç Bildirgesi Özeti, <http://www.ikv.org.tr/turkiye-ab/guncel/selanikzirvesi.htm>, (10.08.2005)

²⁵⁵ Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirisi, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/brukselzirve_122004.html, (11.08.2002)

²⁵⁶ “AB Acil Müdahale Birlikleri Kuruyor”, **Vatan**, (16.11.2004)

4. AGSP’NİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

AGSP’nin beş temel özelliği bulunmaktadır. Öncelikle AGSP Petersberg görevleri ile sınırlandırılmıştır. Petersberg görevleri olarak adlandırılan; insani görevler, arama kurtarma faaliyetleri, barış koruma operasyonları ve barış inşası faaliyetleri dahilinde kriz yönetimi ve güç kullanımı görevleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu çerçevede, AB’nin kolektif savunma ve otomatik müdahaleyi düzenleyen Washington Antlaşması’nın 5. Maddesi ile Brüksel Anlaşması’nın 5. maddesi konusunda hiçbir fonksiyon üstlenmemiştir. Söz konusu fonksiyon NATO bünyesinde ve BAB bünyesinde tutulmuştur.²⁵⁷ AGSP’nin Petersberg görevleriyle sınırlı tutulmasının en temel nedeni de soğuk savaş sonrası değişen güvenlik ortamı nedeniyle, risklerin artık belli bir tehditte kaynaklanmamasıdır. Soğuk savaşın askeri tehdidi içeren özelliği yerini, çatışmaların önceden önlenmesini de içeren kriz yönetimine bırakmıştır. Bu nedenle klasik tehdit ile kriz yönetiminin etkin şekilde sürdürülebilmesi olanaksızdır.

AGSP’nin ikinci temel özelliği de, BAB’ın operasyonel faaliyetlerinin AB içine alınmasıdır. Nice Zirvesi, BAB’nin operasyonel faaliyetlerinin AB içine alınmasını karara bağlamıştır. Bu bağlamda, 1994’ten beri NATO içerisinde geliştirilen ve esas itibarıyla BAB’ın varlığına dayanan “AGSK” büyük yara almıştır.²⁵⁸ AB, AGSK’nin temel unsuru ve NATO ittifakının Avrupa ayağını oluşturmuştur. Ancak AGSP’nin en önemli getirilerinden biri, AGSK’nin bir hükmünün kalmaması olmuştur.

AGSP’nin öne çıkan diğer bir unsuru da AB’nin karar verme otonomisi ve örgütsel çerçevesinin korunmasıdır. Buna göre, AB’nin güvenlik ve savunma konularında karar alırken otonomi prensibine saygı gösterilmesi gereği ilk olarak Saint-Malo Deklarasyonu’nda belirtilmiştir. Daha sonraki AB Zirveleri’nde de bu yönde kararlar alınmıştır. Burada ifade edilmek istenen, AB’nin NATO’dan bağımsız olarak kararlarını alacak ve uygulayacak olmasıdır.²⁵⁹

²⁵⁷ Çınar ÖZEN, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Temel Özellikleri”, **ATAUM Bülteni**,

Yıl:1, Sayı:1, Kış 200-01, s.2.

²⁵⁸ Y.a.g.e., s.2

²⁵⁹ Y.a.g.e., s.3.

AGSP'nin dördüncü özelliği "Acil Müdahale Gücü"nin oluşturulmasıdır. AB, Helsinki Zirvesi'nde bir acil müdahale kuvvetinin kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu noktada, acil müdahale kuvvetinin "Avrupa Ordusu" olmadığına altını çizmekte de yarar vardır. Bu askeri gücün sadece operasyon zamanında toplanması planlanmıştır ve sadece Petersberg görevleri için kullanılması hedeflenmiştir. Brüksel'de 20 Kasım 2000'de yapılan "Askeri Taahhüt Konferansı" ve sonrasında ilan edilen bildiri ile bu kuvvet için 100 bin kişilik bir rezerv oluşturulması kararı kabul edilmiştir.²⁶⁰

AGSP'nin beşinci özelliği NATO imkân ve yeteneklerinden otomatik yararlanmadır. AM ülkelerinin büyük operasyonlar yürütebilecek planlama, komuta kontrol, lojistik, istihbarat, muhabere vb. imkân ve kabiliyetleri yoktur. Dolayısıyla, çok küçük ölçekli operasyonlar hariç olmak üzere, orta vadede AB'nin yapacağı bir operasyonda, NATO imkân ve yeteneklerine başvurması kaçınılmazdır.²⁶¹ Böylece, AB'nin müdahale etmek istediği bir krizde, Kuzey Atlantik Konseyi'nin onayıyla birlikte, NATO olanaklarının kullanılacağı esası belirlenmiştir.

Tüm bu genel maddeleştirmenin dışında, AGSP'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'ndan ayrı düşünülmemeyeceğini de ifade etmemiz gereklidir. Çünkü AGSP'nin geliştirilmesi, büyük oranda ortak dış politikanın geliştirilmesine de bağlıdır. Çünkü AGSP daha önce de belirttiğimiz gibi NATO içerisinde geliştirilmeye çalışılan AGSK kavramından tamamen farklı bir oluşumdur.

5. AGSP'DE YENİ DÜZENLEMELER

5.1. Avrupa Anayasası

Avrupa Birliği'nde tüm üye ülkelerde geçerli olacak bir AB Anayasası'nın hazırlanması için oluşturulan Konvansiyon, çalışmalarını Haziran 2003'te tamamlamıştır. Bu tarih sonrası tüm üye ülkelerin hazırlanan anayasayı ya referanduma götürerek ya da Meclis'lerinde onaylayarak kabul etmeleri gerekecektir. Şu ana kadar

²⁶⁰ Y.a.g.e., s.3.

²⁶¹ Y.a.g.e., s.3.

13 ülkede Anayasa onaylanmış, ancak Fransa ve Hollanda gibi iki önemli ülkede referandumla Anayasa'nın reddedilmesi, bu süreci sekteye uğratmıştır.

Konumuz gereği inceleyeceğimiz AB Anayasası'nda ODGP ve AGSP konusunda da önemli maddeler yer almıştır. Buna göre AB Anayasası, madde 1–41, I. fıkrada “üye devletler, askeri yeteneklerini düzenli olarak düzeltme yükümlülüğünü taşırlar” diyerek üye devletlere silahlanma yükümlülüğü getirmektedir. Yine aynı madde 3. fıkrada Avrupa Savunma Ajansı kurulacağı hükme bağlanmıştır. Bunun yanı sıra, aynı maddede savaş ve barış üzerine kararın yalnızca AB Bakanlar Konseyi'ne bırakılacağı ve Avrupa Adalet Divanı tarafından denetlenmesinin mümkün olmadığı da belirtilmiştir.²⁶² Tasarıda ODGP alanında temel aktörlerin yine Konsey ve üye devletler olacağı, Komisyon ve Parlamento'ya bilgi verilmesinin de sürdürüleceği de ifade edilmiştir.

Anayasanın en ihtilafli maddeleri “ üye devletlerden daha küçük olanların askeri konularda daha yakın işbirliğine izin veren maddeleri olmuştur. Şu anda Danimarka hariç tüm Birlik üyeleri askeri işbirliğinin tüm çeşitleri konusunda karara varmışlardır. (Örn: Karşılıklı Savunma Antlaşması gibi) Anayasa taslağına göre, üye ülkeler herhangi bir dış saldırı altında, diğer ülkelerden askeri yardım sağlayacak, karşılıklı savunma şartı imzalayabileceklerdir. Bu vaat NATO'nun 5. madde taahhüdüne benzemektedir.²⁶³

5.2. Avrupa Güvenlik Stratejisi

Solana Belgesi olarak da isimlendirilen ve 19–20 Haziran 2003'te Selanik Zirvesi'nde sunulan ve Brüksel Zirvesi'nde onaylanan “Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi” ile Avrupa Birliği tarihinde ilk defa, savunma ve güvenlik konularında bir strateji oluşturulmasını hedeflenmiştir.

²⁶² Tobias PFLÜGER, “Anayasa Buyruğıyla Militaristleşme”, **Özgürlük Dünyası**, Sayı:156, Nisan 2005, s.50-51.

²⁶³ Steven EVERTS and Daniel KEOHANE, “The European Convention And EU Foreign Policy: Learning From Failure”, **Survival**, Vol.45, No: 3, Autumn 2003, s.173.

Raporda, AB üyesi ülkelerin klasik anlamda bir saldırı tehdidiyle karşı karşıya olmadıkları belirtilmiştir. Buna rağmen Avrupa'nın güvenliğine tehdit olarak sırasıyla terörizm, kitle imha silahlarının yayılması bölgesel çatışmalar, kötü yönetilen devletler ve organize suçlar sayılmaktadır. Rapora göre 11 Eylül sonrası ortamında Avrupa güvenliğine en büyük tehdit terörizm görülmektedir. Ancak potansiyel olarak kitle imha silahlarının yayılması da Avrupa güvenliğine en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Bu yıkıcı silahların, terörist grupların eline geçmesinin yaratacağı çok olumsuz sonuç da ayrıca vurgulanmıştır. Raporda yer alan diğer bir tehdit de bölgesel çatışmalar konusudur. Eski Yugoslavya'nın dağılışıyla sınırlarında büyük bir istikrarsızlık yaşanan Avrupa'nın bu çatışmalardan dolayı ya da dolaysız etkilendiği belirtilmiştir. Ayrıca Somali, Liberya ve Afganistan gibi ülkelerde yaşanan kötü yönetimlerin, terörizm ya da organize suçlar için uygun ortam sağlamaktadır. Son olarak organize suçlar da Avrupa güvenliğine bir tehdit olarak vurgulanmıştır.²⁶⁴

Rapora göre günümüzün küreselleşen dünyasında, uzak tehditler bile ülkeleri etkileyebilmektedir. Bu nedenle Kuzey Kore'de nükleer aktiviteler, Güney Asya'daki nükleer riskler ve Ortadoğu'da silahlı çatışmaların yayılması gibi uzak tehditler bile Avrupa güvenliğinin konusunu oluşturabilmektedir. Terörizm ve organize suç dünya üzerine yayılmıştır. Bu nedenle bu tehditler dinamik özellik göstermekte, bu nedenle bunlarla savaş çok daha maliyetli olmaktadır.

Rapora göre Avrupa'nın enerji bağımlılığı çok önemli bir konudur. Avrupa bugün dünyanın en büyük petrol ithalatçısıdır ve günümüz enerji tüketiminin yarısına sahiptir. Bu 2030 yılında yaklaşık olarak %70 artacaktır.²⁶⁵ Bu bakımdan enerji hatlarının güvenliği de AB için hayati öneme sahiptir.

Avrupa güvenliğine karşı ifade edilen tüm bu riskler karşısında raporda bazı temel hedefler açıklanmıştır. Bunlardan ilki, AB sınırları dışında bir barış bölgesinin oluşturulmasıdır. Coğrafya günümüz dünyasında önemini korumaktadır ve bu nedenle bu gibi bölgelerde önlem alınmasının üzerinde durulmuştur. Buna göre, Güney

²⁶⁴ Tam metin için bkz "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy", Brussels, 12 December 2003.

²⁶⁵ Y.a.g.e., s.3.

Kafkasya ya da Arap- İsrail çatışmaları birer güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. Raporda yer alan ikinci hedef, çok taraflılık konusudur. Uluslararası hukukun geliştirilmesi ve BM'ye etkinlik kazandırılması kadar, diğer uluslararası organizasyonların da uluslararası barış açısından öneminin vurgulandığı rapor, uluslararası işbirliğinin önemine de dikkati çekmiştir.

Raporda yer alan bir önemli nokta da “25 üyeye sahip ve savunma için 160 milyar eurodan fazla para harcayan Avrupa Birliği'nin aynı anda birkaç operasyonu birlikte yürütmesi gerekmektedir.”²⁶⁶ ifadesidir. Bu nedenle AB'nin uluslararası sorunlarda daha etkin politika yürütmesi gerektiği de bu ifadeyle daha somut bir anlam kazanmıştır. Raporda yer alan diğer dikkat çekici bir nokta da tüm sayılan tehditlere karşı, önleyici savunma yerine etkisizleştirici angajman (preventive engagement) teriminin kullanılmasıdır. Resmi açıklamalar, bu diğer kavramla “önlem”in yani çatışmaların ortaya çıkmasını önlemenin kastedildiği izlenimini uyandırmaktadır. Neue Züricher Zeitung gazetesinin tahmini ise “preemptive kavramının kışkırtıcı bir kelime olduğundan kullanılmadığı şeklinde olmuştur.”²⁶⁷

5.3. Temel Hedef 2010

AGSP alanında Helsinki Zirvesi sonrasında ilerlemelerin yetersiz kalması üzerine Avrupa Birliği, Mayıs 2004'te özellikle Acil Müdahale Gücü'ne odaklanan Temel Hedef 2010 (Head Line Goal 2010) isimli yeni bir planı onaylamıştır.

Plan, 2010 yılına kadar AB'nin küresel çaptaki askeri müdahaleleri için silahlı gücün inşa edilmesini öngörmektedir. Bu görevi yerine birliklerin iki ayağı şu anda inşa edilmektedir. Birisi, Avrupa müdahale birlikleri, bu birliklere bağlı 60 bin kişilik güç ve diğeri ise “Battle Groups” adlı küçük savaş birlikleridir, her biri 1500 özel komandodan oluşan bu birlikler operasyon bölgesine öncü müfrezeler olarak gönderilecek ve müdahale birlikleri için yolu açacaktır.²⁶⁸ Planda yer alan hedeflere göre:

²⁶⁶ Y.a.g.e., s.11.

²⁶⁷ PFLÜGER, a.g.e., s.51.

²⁶⁸ Y.a.g.e., s.53-54.

- 2004'e kadar, Aralık 2003 Avrupa Konseyi Kararları'na uygun olarak, AB Askeri Komutanlığı içerisinde, bazı özel operasyonlarda kullanılmak üzere acil toplanabilecek sivil-askeri bir planlama dairesinin oluşturulması,
- 2004'te savunma yeteneklerinin geliştirilmesi, araştırma, satın alma ve teçhizat konularında faaliyet gösterecek "Avrupa Savunma Ajansı"nın kurulması,
- 2005 itibariyle AB stratejik taşımacılığı konusunda koordinasyon sağlanması ve 2010'da etkin olacak şekilde önceden beklenmeyen operasyonlarda destek sağlamak için stratejik taşımacılık alanında kapasitenin artırılması.
- Avrupa Havacılık Nakliye Koordinasyon Dairesi'nin, Avrupa Havacılık Nakliye Merkezi'ne dönüştürülmesi ve 2010 yılına kadar üye ülke desteği ile etkin kılınması.
- 2007 itibariyle Acil Muharebe gruplarının oluşturulması
- 2008 itibariyle bir uçak gemisinin oluşturulması
- 2010 yılına kadar her seviyede AB operasyonlarının etkinliğinin artırılması
- Üye ülkelerden sağlanan güçlerin hızlı konuşlandırılması ve çok uluslu eğitim kriterinin sağlanması²⁶⁹ belirtilmiştir.

Hedef 2010, özellikle AB'nin küresel bir aktör olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra hedeflenenler, AGSP alanında ciddi ilerlemeler anlamına gelmektedir. Hedeflenenlerden Savunma Ajansı, 2004 Sonbaharında çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca, Temel Hedef 2010'da hedeflenenler, AGSP sürecinde temele eksikliklerden olan "AGSP'nin askeri kapasitesinin artırılması yönünde ciddi bir adım olduğu da açıktır. Nitekim 22 Kasım 2004 tarihinde, AB Savunma Bakanları, Battle Groups'ların kurulmasını kararlaştırmış ve ardından bu kararların yaşama geçirilme sürecini hızlandırmışlardır. Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya'nın öngörülenden daha erken operasyonlara katılabilir birer savaş birliği hazırlamaları beklenmektedir.²⁷⁰

²⁶⁹ **Headline Goals 2010**, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf>, (25.09.2005).

²⁷⁰ PFLÜGER, a.g.e., s.54.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYILDA YENİ GÜVENLİK TEHDİTLERİ VE AGSP'NİN GELECEĞİ

1. 21. YÜZYIL GÜVENLİK TEHDİTLERİ

Soğuk savaşın ardından, özellikle de 11 Eylül'ün yarattığı bunalım döneminin sonrasında, uluslararası ilişkilerde yaşanan tehdit ve düşman algılaması tamamiyle değişmiştir. Bu nedenle 21. yüzyılda yaşanan güvenlik sorunları, geçen yüzyıldan farklılık göstermektedir. Bu nedenle burada genel olarak dünyayı etkileyen küresel ve daha Avrupa'ya özgü tehditler ayırımına giderek, yeni tehdit kaynaklarını inceleyeceğiz.

Soğuk savaşın hakim olduğu kırk yılı aşkın sürede, hakim olan geleneksel güvenlik düşüncesi, realizmin hegemonyasına dayalı askeri tehditler, statüko eğilimi ve devlet merkezli yaklaşımlar olarak karakterize edilmiştir. Eski güvenlik algısında bir komşu ülke ordusunun işgalinden duyulan korku yerini ekonomik kriz, politik baskı, kıtlık, nüfus sorunları, terör ve yasadışı tüm suçlara bırakmıştır. Bu nedenle dünyadaki milyonlarca insana yönelik öncelikli güvenlik tehdidi, dışsaldan çok içsel nedenlere dayanmaktadır.

Soğuk savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde, uluslararası ve ulusal tehditlerin niteliğinin değişmesi sonrasında güvenlik anlayışında ciddi dönüşümler ve gereksinimler ortaya çıkmıştır. Günümüzde, eskinin devlet yaklaşımı ele alınan güvenlik problemleri yerini farklı sorunlara bırakmıştır. Ülkeler arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlik, çevresel sorunlar, nükleer tehditler ve belki de en önemlisi terör, güvenliği sadece devlet yaklaşımı ele alan görüşlerin etkisini azaltmıştır. Bu nedenle, soğuk savaş sonrası diplomasinin nasıl yürütüleceği konusunda belirleyici olan, tehdit olarak görülen kavramlar farklılaşmıştır ve bu bölümde inceleyeceğimiz günümüzün tehditleri, küresel terör, göç ve mülteci sorunları ve nükleer problemler olmaktadır.

1.1. Küresel Tehditler

Soğuk savaş sonrası ortaya çıkan ve devletlerin mevcut güvenliklerini etkileyen en önemli gelişmelerin başında, tehdit kavramının değişmesi gelmektedir. Eski dönemin karşı bloğun saldırısından korunmayı hedefleyen ve nükleer caydırıcılığa dayalı tehdit algılaması yerini, daha belirsiz ve güvenliksiz bir ortama bırakmıştır. Bu nedenle başta küresel terör olmak üzere, tamamı asimetrik tehditler olarak tanımlanan yeni belirsizlikler hâkim olmaya başlamıştır. Gerçekte güvenliğin çok boyutlu bir kavram olduğu önceden de tartışılmış bir konudur. Ancak yeni dönemle beraber güvenliğin farklı boyutları ilk kez bu kadar ön plana çıkmıştır.

11 Eylül sonrası, uluslararası ilişkilerdeki aktör tanımlaması ciddi olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Uluslararası sistemde aktör olabilmek için sistem içi ilişkilerde tamamlayıcı değil, belirleyici bir güç kapasitesine sahip olmak gerektiği kabul edildiği için, El-Kaide gibi küresel terör örgütleri de artık sistem içerisinde aktörler kabul edilmektedir. Bu nedenle, sınır algılamaları da coğrafi sınırların ötesine geçmekte, kendi sınırları içinde ulus devlet modelinin de güvenliği sorgulanır olmaya başlamıştır. Öncelikli olarak 11 Eylül sonrası en dikkat çekici gelişme, soğuk savaş sürecinde komünizm olarak lanse edilen tehdidin, bu saldırılarla beraber, büyük oranda “İslam tehdidi” ni de içeren terör tehdidine dönüştürülmesidir. Radikal İslam, Fundamentalist İslam ya da İslami terör olarak isimlendirilen kavramların çok sık telaffuz edilmesi de bunu doğrulamaktadır. İnceden inceye işleyen bu İslam fobisi özellikle 90’lardan sonra hızla yayılmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD Başkanı George Bush’un 11 Eylül’deki saldırıların ardından kullandığı “Haçlı seferi” ifadesi, sadece basit bir dil sürçmesi olarak nitelendirilememektedir. Kısacası 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerikan hükümeti için dünya biz/dostlar ve onlar/düşmanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Saldırıları sonrasında, terörün küreselleştiği de birçok kişi tarafından dile getirilmiştir. Bu nedenle burada belirteceğimiz küresel tehditlerin başında; uluslararası terörizm, bir güvenlik problemi yarattığı düşünülen küreselleşme ve bunlara bağlı gelişmeler gelmektedir.

1.1.1. Uluslararası Terörizm

Günümüzün en önemli güvenlik problemi kabul edilen, 11 Eylül sonrası uluslar arası boyutu ile gündeme gelen terörizmin geçmişi, insanlık tarihi ve özellikle devlet inşası kadar gerilere gitse de, konumuz olan modern terörizm 19. yüzyılda siyaset sahnesine çıkmıştır. Bu dönemden sonra, terörizmin kapsamı, yöntemi ve ideolojisi ön plana çıkmış, ortak bir terörizm tanımı yapılamasa da, tüm ulusları etkileyen bir süreç başlamıştır.

Terör, siyasal bir amaca ulaşmak için her türlü suç yönteminin kullanıldığı eylemleri ifade etmektedir. Literatürde terörizmin genel bir tanımı olmamasına rağmen, birçok araştırmacı bir terör tanımı yapmıştır. Bir tanıma göre, terör “Birden çok kişinin bir ideolojinin şemsiyesi altına sığınıp var olan siyasal iktidarı ve rejimi hedef olarak giriştikleri şiddet eylemleri”²⁷¹ olarak ifade edilmektedir. Thornton’a göre, ise “terör politik davranışlara olağandışı yollarla etki yapmak amacıyla, tedriş veya tehdit kullanımını gerektiren sembolik bir harekettir.”²⁷² Noam Chomsky’nin tanımladığı terörizm “herhangi bir ülkenin hukuk kurallarına aykırı şekilde insan hayatını hedef alan ya da tehdit eden, belirgin ya da ürkütücü gizeme sahip, sindirici ve sivil topluma yönelik olan, bir hükümetin politikalarını etkileyecek her tür şiddet eylemidir.”²⁷³ Bu nedenle terörizmin bir iktidarın politikasını etkilemek amacıyla şiddet içeren eylemleri kapsadığını söyleyebiliriz.

Terörün tanımlanması konusu, uluslararası ilişkiler açısından çok önemlidir. Çünkü bir ülkenin terörist olarak kabul ettiği bu şiddet, başka bir ülke ya da ülke grupları tarafından özgürlük savaşı olarak destek görebilmektedir. Bu nedenle, terörle mücadele edilmesi konusunda uluslararası işbirliği, 11 Eylül saldırılarına kadar etkin olamamıştır. Bu tarihten sonra ise, terör konusunda mücadele edilmesi, devletlerarası ilişkilerde daha sık gündeme gelmeye başlamıştır.

²⁷¹ Tülin Günşen İÇLİ, “Terörün Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri”, **Dünyada ve Türkiye’de Terör**, TC Merkez Bankası Konferansı, 20-24 Mayıs 2002, Ed. Ali TARHAN, 1. baskı, Eylül 2002, s. 171.

²⁷² Metin TAMKOÇ, “Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı”, **Uluslararası Terörizm Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi, AÜ Rektörlük Yayınları No:88, AÜ Basımevi, Ankara,1983, s.51-52

²⁷³ Rengin Ö. GÜN, “Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşı’nın Yeni Boyutu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 2000, s.80

Terörün tanımının yanı sıra nedenleri konusunda da büyük bir anlaşmazlık vardır. Walter Laqueur'a göre terörizm; adaletsizliğe yanıt, ilgi çekmenin kolay yolu, zenginliğin eşitsiz dağılımı gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Paul Wilkonson ise bu nedenlere hedeflenen başarıya ulaşmanın ucuz ve kolay yolu olmayı eklemiştir.²⁷⁴ Terörün tanımı konusunda olduğu gibi genel geçer bir tipolojisinin olmadığını da söyleyebiliriz. Birçok araştırmacı, bu konuda da farklı sınıflandırmalara gitmişlerdir. En geniş sınıflandırmayla terörizm türleri “anarşizm, neo-nazizm ve neo-faşizm, dinsel fanatizm, ayrılıkçı terörizm, konu merkezli terörizm, ideolojik paralı terörizm, patolojik terörizm, anti-terör terörizmi”dir.

Yukarı sayılan türleri kısaca açıklamak istersek; kurulu her tür düzene karşı olan terör *anarşizm* olarak nitelendirilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Aryan ırkının üstünlüğünü savunan faşist terör örgütleri ise *neo-nazizm terörü* içerisinde değerlendirilmektedir. Genelde toplu intiharların görüldüğü ve Ortadoğu’da örneğine de çok sık rastladığımız terör *dinsel fanatizm*, mevcut devletten ayrılmayı hedefleyen ve etnik özellik barındıran terör ise ayrılıkçı terörizm kategorisine girmektedir. Diğerlerinden daha az şiddet unsuru içerse de, kürtaj karşıtı hareketler, çevreciler ve nükleer karşıtı grupların eylemleri *konu merkezli terörizm* olarak adlandırılmıştır. İdeolojik amaçlarla gerçekleştirilmek istenen hedeflerin profesyonel teröristlere havale edilmesi ideolojik *paralı terörizmdir* ve en önemli temsilcisi Çakal Carlos olarak bilinen R. Sanchez’dir. Seri cinayetler örneğinde olduğu gibi belirli bir ideoloji olmadan insanları öldüren kimselerin yaptığı terörizm *patolojik terörizm* kapsamındadır ve son olarak *anti terör terörizmi* olarak isimlendirilen terörizm ise; kendilerini tehdit altında gören siyasal sistemlerin yarı resmi uyguladıkları terörizmdir.²⁷⁵

Wardlaw’a göre ise üç tip terör vardır. (i) Şahsi amaçlar uğruna yapılan hareketler (ii) Savaş sırasında yapılan gerilla operasyonları (iii) Politik amaçlar doğrultusunda yapılan hareketler (psikolojik savaş).²⁷⁶ Ancak burada herkesin üzerinde birleşmediği gerilla savaşları konusu dikkati çekmektedir. Çünkü gerilla savaşı düzenli ordulara karşı

²⁷⁴ Y.a.g.e., s.86.

²⁷⁵ Hamit ERSOY, “Ulusal Çıkar Aracı Olarak Uluslararası Politikada Terörizm”, **Polis Bilimleri Dergisi**, C:4, S:3-4, s.16-17.

²⁷⁶ GÜN,a.g.e., s.51.

yapılırken, terör sivil asker ayrımı gözetmeksizin şiddet eylemlerini kullanmaktadır. Bu nedenle terörü bir savaş türü olarak adlandırmak olanaksızdır.

Ümit Özdağ ise terörizmi “düşük yoğunluklu çatışma (low intensity conflict)” kavramı içerisinde ele almaktadır. Buna göre düşük yoğunluklu çatışma, propagandadan yıkıcı faaliyetlere birbiriyle rekabet eden devletlerin konvansiyonel savaşın altında bir seviyede silah kullanımına kadar geniş bir alandaki çatışma türünü ifade etmektedir. Bu tür çatışmanın içerisinde sabotaj, yıkıcı faaliyet, gerilla savaşı, sınır ötesi harekât, bölgesel devletlerle çatışma ve terörizm vardır. Düşük yoğunluklu çatışmanın bir savaş türü olmamasının temel nedenleri, bu tarz çatışmaların doğasının konvansiyonel veya nükleer nitelikli olmaması ve askeri değil siyasi bir mücadele olmasıdır.²⁷⁷

11 Eylül saldırıları sonrasında 21. yüzyılın terör çağı olduğu konusunda geniş bir inanış ortaya çıkmıştır. Bu nedenle terör günümüzde artık tek başına değil, uluslararası boyutları ile ifade edilmektedir. “Uluslararası, küresel, sınır-ötesi” terörizm deyimlerinin kullanılması da bu tarihten sonra yaygınlaşmıştır. Çoğu yerde bu üç deyim, aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, bazı akademisyenler eğer devlet desteği varsa sınır ötesi terörizmin uluslararası terörizme dönüştüğünü belirtmekte, dolayısıyla kavramlar arasında bir ayırım yapmaktadırlar.

BM Uluslararası Terörizm Özel Komitesi 1973’te yaptığı toplantıda uluslararası terörü şu şekilde açıklamıştır:²⁷⁸ Uluslararası Terörizm bir yabancı tarafından üçüncü bir ülkenin topraklarında, failin milliyetinden olmayan diğer bir şahıs üzerinde tamamen bir iç mesele olduğu söylenmeyecek olan bir uyuşmazlıkla baskı yaratmak amacıyla girişilen iğrenç bir barbarlık eylemidir. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, günümüzde bir ülke içerisindeki terörün uluslararası boyutları da olduğundan, terörü iç ve uluslararası olarak ayırmak anlamsızlaşmıştır. Günümüz dünyasında, iç savaşlar bile sadece ilgili ülkeyi değil, uluslararası politikayı da etkilemektedir.

²⁷⁷ Ümit ÖZDAĞ, “Düşük Yoğunluklu Çatışma: Terörizm”, **Dünyada ve Türkiye’de Terör**, TC Merkez Bankası Konferansı, 20-24 Mayıs 2002, Ed. Ali TARHAN, 1. baskı, Eylül 2002, s.19-23.

²⁷⁸ Cem BAŞAR, **Terör Dosyası ve Yunanistan**, Uluslararası İlişkiler Ajansı Yayınları, 1993, İstanbul, s.9.

Uluslararası terörizmin boyutlarının bu denli artmasının şüphesiz birçok nedeni vardır. Birçok çevrede küreselleşmeye duyulan tepkiler, teknolojik gelişmelerin terör örgütlerinin işini kolaylaştırması, bazı devletlerin teröre destek olması ya da göz yumması gibi nedenler, terörizme destek veren kitlelerin sayısını arttırmıştır. Böylece yine yasadışı yollar olan uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yollarla beslenen terör örgütleri, hem eylemlerinin biçimlerini ve etkilerini arttırmış, hem de en ciddi tehdit unsuru olarak uluslararası siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır.

1.1.2. Küreselleşme

İçeriği ve kapsamı üzerinde genel bir mutabakat bulunmamakla birlikte, çoğunlukla, “Batının başta siyasal ve ekonomik olmak üzere tüm yapıları ve değerleriyle dünya çapında yayılması olarak tanımlanan küreselleşme, siyasal, ekonomik ve sosyokültürel alanlara ilişkin olarak 20. yüzyılın son on yılına kadar olan klasik tanımlamaların kökten değişmesine yol açmıştır.”²⁷⁹ Küreselleşme, başlı başına bir güvenlik tehdidi olmasa da, güvenlik algılamasına yaptığı etki çok büyük olmaktadır. Saldırmanın muhatabından göreceli olarak daha zayıf olmasına karşın muhatabının zafiyetlerinden yararlanmaya yönelerek oluşturduğu tehdit olarak tanımlansa da, “asimetrik tehdit” her ne kadar Batı tarafından güçsüzün güçlüye yönelttiği tehdit olarak tanımlansa da, ekonomik saldırı, etnik ayrımcılığın körüklenmesi gibi farklı şekillerde güçlüden güçsüze doğru da yöneltebilmekte ve ekonomik, politik ve sosyal sistemlerdeki huzursuzluğu tetiklemektedir.²⁸⁰ Bu nedenle, küreselleşmenin dünyada hakim güçlere karşı bir asimetrik tehdidin oluşmasına yol açtığı için güvenliğe karşı bir tehdit özelliği gösterdiği kabul edilmektedir.

Bazı durumlarda küreselleşme güvenlik tehdidini azaltan, bazı durumlardaysa arttıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 11 Eylül saldırıları bu nedenle terörün küreselleştiği şeklindeki yorumlar için iyi bir örnek oluşturmuştur. Bu nedenle

²⁷⁹ Çağrı ERHAN, “Çok Taraflı İşbirliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri”, içinde **Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 77.

²⁸⁰ Serkan TAŞGIN, “Terörün Küreselleşerek Yeni Bir Savaş Stratejisi Olması ve Siyasi Araç Olarak Kullanılması”, **Polis Bilimleri Dergisi**, C:5, Sayı: 3-4, 2003, s. 86.

küreselleşme ve güvenlik ilişkisi son dönemde ele alınan konulardan biri haline gelmiştir. Pek çok çalışma küreselleşmenin güvenlik gündemini daha karmaşık ve sorunlu hale getirdiğini iddia ederek bu kavramın olumsuz sonuçlarını kuvvetle vurgulamıştır. Küreselleşme olgusunu inceleyen Giddens, küreselleşmeyi dünya kapitalist ekonomisi, ulus devlet sistemi, dünya askeri düzeni ve uluslararası işbölümü bağlamında tartışmakta ve en önemli rolü küresel olarak kendini etkin kılan kapitalist ekonomiye vermektedir. Küreselleşme aslında kapitalizmin dünyayı etkisi altına alma çabasıdır. Ulus devlet sistemini her devletin küreselleşme olgusundaki yerini, o devletin sahip olduğu refah düzeyi ve askeri gücü ile sınırlar. Bu bir başka önemli noktanın altını çizmeye de olanak verir: Küresel gelişmeler, post modern söylemlerin ifade ettiği gibi, modernitenin karşıtı değil, onun bir devamı niteliğindedir. Başka bir ifade ile, günümüzdeki küresel gelişmeler aslında modernitenin kendisini küresel düzlemde yaratmasıdır.²⁸¹

Küreselleşme ve güvenlik kavramını beraber inceleyen çalışmalar genel olarak üç alt grupta incelenmektedir; bunlar politika üretimine yönelik olanlar, sosyoekonomik olanlar ve uluslar arası ilişkiler disiplini çalışmalarıdır. Bunlardan politika üretimine yönelik çalışmalar büyük oranda günümüz güvenlik/güvensizlik sorununa cevap olarak üretilmişlerdir ve genelde devlet destekli kuruluşlarca desteklenmektedirler. İkinci grubu oluşturan çalışmalar, küreselleşmeyi dünya politikasının iç sosyal ve uluslararası aktörleri için güvensizlik üreten sosyo ekonomik dönüşümlere sebep olarak göstermektedir. Son olarak uluslararası ilişkiler alt grubu ise, ekonomik küreselleşme ve güvenlik olgusuna odaklanmaktadır.²⁸²

1.1.3. Kitle İmha ve Nükleer Silahların Yayılışı

Nükleer çağda, silahsızlanma ve silahların denetimi konuları eski dönemlerde olduğundan daha farklı bir anlam kazanmıştır. Bu silahların tahrip gücünün büyüklüğü, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki silahsızlanma ve silahların denetimi

²⁸¹ Hatice Nur ERKIZAN, “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı:18, 2002, s.61.

²⁸² Ersel AYDINLI, “Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt.9, Sayı.2, Yaz 2003, s.40-42.

çalışmalarının çoğunun bu alana kayması sonucunu doğurmuştur. Bu durumda, silahsızlanma ve silahların denetimi çalışmalarının bir dış politika aracı olarak kullanılması, esas itibariyle ABD ve SSCB açısından söz konusu olmaya başlamış, zaman zaman ikinci derecede nükleer güçler olan İngiltere, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti ve kendi nükleer güçlerini geliştirmeye çalışan bazı ülkeler de benzer çabalara yönelmişlerdir.²⁸³ Ancak, bu çabalar bile nükleer silahların tüm ülkeler için tehdit oluşturmasını engelleyememiştir.

Uluslararası toplum, küresel silahsızlanmaya gereksinim olduğunu uzun süredir kabul etmektedir. 1970 yılında yürürlüğe sokulan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) hükümleri çerçevesinde, ABD ve nükleer silahlara sahip oldukları bilinen diğer dört devlet, nükleer silahsızlanma konusunda bağlayıcı taahhütlerde bulunmuşlardır. Buna karşılık nükleer silah sahibi olmayan ülkeler de nükleer silah yeteneğine kavuşmaya çalışmayacaklarını bu antlaşma ile tüm dünyaya karşı taahhüt etmişlerdir. Bugün, ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa nükleer santrallere sahiptir ve nükleer silahlara sahip olma hakkına da sadece bu beş ülkeye (Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri) sahiptir. Ancak son yıllarda nükleer güç sahibi oldukları kabul edilen, Arjantin, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, İsrail ve Pakistan gibi ülkelerin bu antlaşmaya uymayacaklarını belli etmeleri, sorunu karmaşıktırmaktadır. Bunun dışında, soğuk savaş sonrası ortamında bu tür silahların denetiminin tam olarak sağlanamaması, bu silahların terörist grupların ellerine geçme ihtimalleri, dünya çapında bir güvenlik tehdidi kabul edilmektedir.

Dünyada çatışmaların odak noktası durumunda bulunan Ortadoğu, silahlanma konusunda da öncü konumdadır. Kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlar gibi kitle imha silahları kadar orta menzilli balistik füzeler de Ortadoğu bölgesinde sürekli artış göstermektedir. Ortadoğu'nun dünya silahlanma ve silah kaçakçılığı merkezi olmasının çeşitli nedenleri de vardır. Öncelikli olarak 60'lı yılların başında ABD artan rekabet ortamı nedeniyle, bölgede İran ve Suudi Arabistan'a ciddi miktarda silah satışı gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra, bölgede ideolojik sorunların halen çözülememiş

²⁸³ SÖNMEZOĞLU, 2002, s.89.

olması ve yönetim boşluğu da, silahlanmanın artışına olanak veren diğer sebepleri oluşturmaktadır.

Günümüzde nükleer güce sahip olmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapan İran, özellikle ABD'nin tepkisini çekmektedir. ABD bu tehdit ülkenin bir haydut devlet olduğu gerekçesiyle nükleer güç sahibi olmasını uluslararası barışa tehdit olduğunu belirtmektedir. İran'a göre ise nükleer enerjiye sahip olmak bir haktır ve İran nükleer enerjiyi; teknolojik gelişmenin, özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçı amaçlarla kullanma hedefi doğrultusunda sahip olacağını açıklamaktadır. İslam devrimi ile ara verilen İran'ın nükleer çalışmaları 1986 yılında yeniden başlamış, bu konuda Arjantin ve Çin ile işbirliğine girmiştir. Her ne kadar İran, nükleer silah elde etmek istemediğini bildirirse de, dünya bu açıklamalara karşı temkinli yaklaşmaktadır. Özellikle yapılan çalışmaların şeffaf olmaması, İran'ın Uluslararası Atom Enerji Ajansı'na eksik bilgi verdiği iddiaları, İran'ın dış politikasında ABD ve İsrail karşıtı söylemleri, bu yaklaşımların şüpheli olması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle İran'ın nükleer çabaları önümüzdeki dönemde uluslararası gündemi daha fazla işgal edecektir.

İran'ın dışında dünyada nükleer çalışmaları ile kuşku yaratan bir diğer devlet de ABD'nin "haydut devlet" olarak nitelendirdiği Kuzey Kore'dir. Kuzey Kore'nin nükleer programıyla ilgili kriz, iki yıl önce, bu ülkenin gizli bir uranyum zenginleştirme programı yürüttüğünü kabul etmesi ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'ndan çekildiğini duyurmasıyla başlamasının ardından; Birleşmiş Milletlere bağlı Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) Başkanı Muhammed El Baradei, Kuzey Kore'nin dünyadaki nükleer silahları sınırlama çabalarına ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve kurum denetçilerinin Kuzey Kore'ye girişlerine izin verilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmektedir.

1.1.4. Göç, Mülteciler ve Irkçılık Tehlikeleri

Göç, uluslararası ilişkiler alanında çok incelenen bir olgu olmamasına rağmen, son yıllarda özellikle gelişmiş ülkeler açısından önemli bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilmektedir. Yoksul ülkelere, gelişmiş kuzey ülkelerine yaşanan bu göç, sosyal ve ekonomik problemler yaratması bakımından soğuk savaş sonrası gündeme gelen önemli diplomatik konulardan biri olmuştur. Örneğin Avrupa Birliği üye ülkeleri, özellikle son yıllarda artan bir şekilde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden yoğun bir göç almaya başlamıştır. Bu durumun üye ülkelerde işsizlik sorununu körüklemesi ve sorunun ırkçılığa yönelebilecek boyutlara ulaşma riski nedeniyle, konu özellikle Avrupa için bir güvenlik tehdididir.

Göç, 90'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler, sosyalist ülkelerdeki çöküş sonrası Yugoslavya ve diğer Balkan ülkelerinde yaşananlar, Körfez Savaşı ve Ortadoğu'da yaşananlar gibi, şimdilerde Afganistan ve Irak, önümüzde düşmanını arayan savaşlarla, yeni göç akımına yol açabilecektir. Bu oluşumlar pek çok durumda zorunlu göç yaratmakta ve dolayısıyla da günümüzün göç yılları olarak adlandırılmasına neden olacak düzeyde hızlı nüfus hareketlerine yol açmaktadır. Bu nedenle, günümüz Batı Avrupa ve gelişmiş ülkeleri için şimdilerde üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri göçmen sorunu olmuştur.

Günümüz göç olgusunun farklı boyutları da bulunmaktadır. Bu konuda en fazla öne çıkan ise, göçün daha çeşitlenmiş olmasıdır. Bununla beraber Uluslar arası Göç Organizasyonu'nun tahminine göre 1992'de göçmenlerin toplam sayısı 100 milyon olup, bunun 20 milyonunu sığınmacılar oluşturmaktadır. Yine verilere göre, dünya nüfusunun %1,7'si doğduğu ülkeden başka bir ülkede yaşamakta olup, bu oran yaklaşık olarak dünya nüfusunun yıllık artışı kadardır.²⁸⁴

Göç olgusunun ortaya çıkmasıyla uluslararası mültecilerin sorunları da gündeme gelmiştir. Sığınma ya da eski adıyla iltica (asylum) bir kişinin, uyuşukunda bulunduğu

²⁸⁴ Hayriye ERBAŞ, "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", **Doğu Batı**, Yıl. 5, Sayı: 18, 2002, s.190-191.

ya da ikamet ettiği devletin ülkesini çeşitli baskılar ya da ayırımçı yasal kovuşturmalar nedeniyle terk ederek, yabancı bir devletin ülkesine, diplomasi temsilciliği ya da konsolosluk binalarına, savaş gemilerine ya da devlet uçaklarına girmesini ve bu devletin korunmasını aramasını belirtmektedir. Sığınma olayı bir ülkedeki bir takım baskılardan ya da savaştan ve iç çatışmalardan kaçarak gerçekleştirilen topluca sığınma biçiminin de gerçekleşebileceği gibi, baskılar kovuşturmalar nedeniyle bireysel sığınma biçiminde de gerçekleşebilmektedir.²⁸⁵

Zorunlu göç, çok eskiye dayanan bir sorun olmakla birlikte, 20. yüzyılın son yıllarında önemli boyutlar kazanmıştır. Bölgesel çatışmaların artması bu sorunun ortaya çıkışında en önemli etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, Dünya üzerinde toplam olarak yaklaşık 50 milyon kişinin, hukuki açıdan, zorunlu göç mağduru olduğunu kabul etmektedir. Bu insanların çoğu, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve eski Sovyetler Birliği'nin diğer toprakları gibi, soğuk savaş yollarında önemli ölçüde mülteci sorunu yaşamamış bölgelerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, BM rakamlarına göre, dünyada göçe zorlanmış ama ya mecburiyetten ya da tercih nedeniyle kendi ülkesinin sınırları içinde kalmış 30 milyon kadar insan bulunmaktadır. Bu nedenle; mülteci hareketleri öteden beri siyasal ve askeri çatışmalarla çok yakından bağlantılı olmakla beraber zorunlu göç olayı son yıllarda, giderek artan bir biçimde ulusal ve bölgesel güvenliği etkilemektedir.

Göç ve güvenlik ilişkisi, 11 Eylül ile beraber yeniden gündeme gelmiştir. 11 Eylül saldırılarının yabancılar tarafından yapılması, sınır güvenliği ve kontrolü konusunun terörizmle mücadelede rolünü ön plana çıkarmıştır. Böylece sınır aşan boyutları nedeniyle uluslararası terör, uluslararası göç ile ilgili bir sorun olarak anılmaya başlamıştır.

Uluslararası göçün, hem göç gönderen hem de göç kabul eden ülkeler açısından tehdit unsuru oluşturduğu kabul edilen gerçeklerden biridir. Her iki taraf da politik ve ekonomik istikrarsızlık, kültürel sorunlar nedeniyle tedbirli olma zorunluluğundadır. Ancak İslami terörizm kavramının sık kullanılmaya başlaması ile birlikte, özellikle

²⁸⁵ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 4. baskı, Turan Kitabevi, Ankara, 1996, s.180–185.

Müslüman ve Ortadoğu kökenli insanlara karşı beslenen kuşkucu yaklaşımlar, güvenlik özgürlük ikilemini yeniden gündeme taşımıştır.

Göç ve mülteci sorunlarının yarattığı bir olgu da ırkçılık tehlikesidir. Özellikle son yıllarda Avrupa’da aşırı sağcı partilerin önemli oranda destek görmesi ve yabancılara karşı ırkçı saldırılardaki artışlar da bunu kanıtlamaktadır. Bu sorunun ortaya çıkmasındaki en büyük etmen, Batı Avrupa ülkelerine iltica etmek için başvuruların sayısında inanılmaz artış, Doğu Avrupa’dan yoğun göç ve ülkelerin kendi iç problemlerinden kaynaklanan işsizlik sorunun sebebi olarak yabancılara gelmesi gösterilmektedir.

1.2. Avrupa’ya Özgü Tehditler

Avrupa kıtasını ve özellikle temsil edildiği kurum olan Avrupa Birliği’ni tehdit eden küresel tehditler dışında, Avrupa’nın kendi iç yapısından kaynaklanan bazı sorunlar da bulunmaktadır. Soğuk savaşın bölünmüş Avrupa’sının sona erdirilmesi beraberinde yeni güvenlik risklerini de getirmiştir. Özellikle çevre sorunları, organize suçlar ve silahsızlanma konusu, bu dönemde öncelikli olarak gündeme getirilmiştir. Ancak bu dönemin bu ülkelerin NATO ve AB bünyesine, en az zararlar dahil edilmeleri sonucunda sorunsuz geçilmesi, Avrupa’ya yönelik en ciddi tehdidin eski Varşova Paktı bölgesinden kaynaklanmayacağını kanıtlamıştır.

1.2.1. Avrupa Birliği ve Terörizm

Uluslararası ilişkilerde terörizm²⁸⁶ olusunun ortaya çıkışı, 60’lı yıllara denk gelmektedir. Bu tarihlerde özellikle uçak kaçırma ve suikastlar şeklinde beliren eylemler, konunun devletlerarası ilişkilerin için girmesine yol açmıştır. Bu nedenle, bu tarihlerden itibaren de Avrupa Birliği, terör konusu üzerine çeşitli deklarasyonlar yayınlamaya başlamıştır. Ancak bu girimler, özellikle Avrupa merkezli terörizm

²⁸⁶ Avrupa Birliği Konseyi terörizm tanımına göre; bir terör suçunun bir ülkenin ya da uluslararası örgütün siyasal, ekonomik ya da sosyal yapısını ciddi şekilde etkilemeye ya da yıkmaya yönelik faaliyetleri içerdiği belirtilmiştir. Bu tanım hemen hemen tüm AB üyesi ülkelerin yasal metinlerine de yansımıştır. (Veli Fatih GÜVEN, “Uluslararası Terörizm ve Türkiye’ye Yansımaları”, **Stratejik Analiz**, C:4, Sayı:51, Temmuz 2004, s.59-60.)

üzerinde etkili olamamıştır. Avrupa’da tarihsel geçmişinin de olmasının etkisi ile Kuzey İrlanda’nın İngiltere’den bağımsızlığını isteyen IRA, 1969’da kurulmuş ve Avrupa’da en çok ses getiren eylemlere imza atmıştır. Bunun dışında İspanya’nın Bask bölgesinin ayrılması amaçlı ETA ve uzun yıllar hakkında hiçbir bilgi edinilemeyen Yunanistan’daki 17 Kasım örgütleri de Avrupa merkezli terör örgütleridir. Ancak gerek bu örgütlerin terör faaliyetlerini azaltması, gerekse IRA’nın silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklaması, günümüzde Avrupa merkezli terörün gündem dışına çıkmasına yol açmıştır.

AB 80’li yıllarda terörist eylemlerin artması üzerine çeşitli bildiri ve kararla bu tarz eylemleri kınadığını açıklamıştır. AB’nin 14 Nisan 1986’daki “ Uluslararası Terörizm ve Akdeniz’deki Krizlere İlişkin Bildirisi’ne göre; On ikiler diplomatik ve konsolosluk personelinin serbest dolaşımına getirilecek kısıtlamalar, diplomatik ve konsolosluk çalışanlarının sayılarının azaltılması, daha sıkı vize kuralları ve prosedürleri uygulanması gibi Libya’ya uygulanacak yaptırımların içeriğini belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra, diğer ülkelerle işbirliğinin öneminin de altı çizilmiştir.

287

11 Eylül ABD gibi bir süper gücün bile, tam anlamıyla güvende olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle ABD yönetimi hızla terörle mücadele politikasına başlamıştır. Bu durum, terörizmin uluslararası ilişkilerin temel sorunlarından birine dönüşmesine yol açmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları AB dış politikası için de şok olmuştur. Bir gün içerisinde, Genel İşler Konseyi olağanüstü toplanmış ve AB’nin ABD’ye tam destek verdiğini ve onunla tam bir dayanışma içinde olduğunu gösteren bir bildiri yayınlamıştır. AB, 24 Eylül 2001 tarihinde yine olağanüstü toplanarak yaptığı Konsey toplantısında yayınladığı bildiride de;²⁸⁸ “*Avrupa Birliği, bu tür barbarca eylemleri gerçekleştirenlerin, destekleyenlerin ve azmettirenlerin cezalandırılmasında ve adaletin tesisinde ABD ile işbirliği yapacaktır. 1368 sayılı GK Kararına dayalı olarak ABD’nin vereceği karşılık meşrudur. Birliğin üye devletleri de, bu tür eylemlere girişmeye hazırlıktır. Eylemlerin hedeflere ve teröristleri destekleyen ve yetiştiren ülkelere*

²⁸⁷ RUPP, Michael “ Avrupa Birliği’nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye’nin Uyumu,” **İKV Yayınları**, İstanbul, 2003, s. 46.

²⁸⁸ Y.a.g.e., s. 46.

yönelik olması gerekir. Tüm bunlar, AB üye devletleri arasında yakın işbirliği gerektirir.” ifadelerine yer verilmiştir.

AB Konseyi 27 Aralık 2001 tarihinde Brüksel’de Avrupa Topluluğu Resmi Bülteninde yayınlanan “Terörizmle Mücadelede Özel Tedbirlerin Uygulanmasına Dair Konsey’in Ortak Görüşü” başlıklı metinde yer alan terör örgütleri listesine 2 Mayıs 2002 tarihi itibarıyla PKK ve DHKP-C terör örgütlerini de dahil etmiştir. Konsey’de alınmış olan kararlar gereği iki örgütün mali varlık ve ekonomik kaynaklarının dondurulması (Md 1), AT kaynaklarının bu örgütlerin kullanımına sunulmamasını (Md 3), bu örgütlere karşı işbirliği (Md 4) konuları taahhüt altına alınmıştır.²⁸⁹

Kasım 2003 İstanbul ve 11 Mart 2004 İspanya Madrid saldırılarında 200’den fazla insanın ölümüne yol açan saldırıların ardından İngiltere’de de etkili olan eylemler, uluslararası terörizmin çapının ne denli genişlediğinin kanıtı olmuştur. AB içerisinde özellikle ABD’nin Irak müdahalesine destek veren ülkelerin El- Kaide tehdidiyle yüz yüze gelmeleri de, Birliğin terör politikalarında daha etkin kararlar alınmasını zorunlu kılmıştır.

1.2.2. Balkanlar

Avrupa tarihi açısından büyük öneme sahip olan Balkanlar, soğuk savaş sonrasında özellikle yaşanan etnik çatışmalarla gündeme gelmiştir. Her ne kadar 2000’li yıllarda Balkan ülkelerinin NATO’ya ve AB’ne üyelikleriyle beraber, bölgede istikrar sağlansa da, bölge ülkelerinin coğrafi konumları nedeniyle Avrupa güvenliği açısından hassas konumu korunmaktadır. Örneğin, Eski Yugoslavya’nın dağılmasından sonra Sırbistan ve Karadağ cumhuriyetleri arasında Sırbistan ve Karadağ devlet birliğini kuran Belgrat Anlaşmasına göre; 2006 yılında Karadağ, referanduma giderek vatandaşlarından Sırbistan ve Karadağ devlet birliğinden ayrılmayı isteyip istemediğini

²⁸⁹ Veli Fatih GÜVEN, “ Terörle Mücadelede Avrupa ile İşbirliği ve DHKP-C’ye Yönelik Operasyon”, **Stratejik Analiz**, C:5, Sayı: 49, Mayıs 2004, s.49.

sorabilecektir.²⁹⁰ Bu durum, bölgede dengeleri etkileyecek bir durum yaratabilecektir. Balkanların güvenliği konusunda bu nedenle Sırbistan'ın özel bir yeri vardır. Balkanlarda, Sırbistan'ın AB yönelimini kaybetmesi, bölgede istikrarsız bir görünümündeki bu ülkenin, diğer ülkelerdeki Sırplarla birleşmeye varabilecek uygulamalara girişmesine yol açabilecektir. Bu nedenle Avrupa güvenliği için bölge ülkelerinin AB ile ilişkilerinin önemi büyüktür. Bunun ötesinde Kosova'nın nihai statüsünün tam olarak belirlenememesi de Balkanların Avrupa güvenliği için güvenlik riski olarak görülmektedir.

2. AGSP VE TEMEL SORUNLAR

2.1. AGSP Oluşum Sürecinde AB Üyesi Olmayan Avrupalı NATO Üyeleri Sorunu

AGSP'nin oluşum sürecinde en temel sorun, AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyesi ülkeler ve AB'ye aday Avrupalı ülkelerin, AGSP içerisinde nasıl yer alacağı olmuştur. AB ülkelerinin birçoğunun askeri gücünün yeterli olmaması dolayısıyla AGSP bünyesinde NATO imkân ve yeteneklerinin kullanılmak istenmesiyle 2002 yılına kadar sürecek bir kriz başlamıştır.

AGSP'nin NATO imkânlarından yararlanmak istemesiyle, NATO üyesi, ancak AB üyesi olmayan İzlanda, Norveç, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Türkiye, bu süreçten etkilenmiştir. İzlanda ve Norveç'in AB üyesi olmayı kendilerinin istememesi, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'ın AB'ye tam üye olma yolunda önemli ilerlemeler kaydettikleri bir dönemde, AGSP ve NATO arasındaki bu sorunda en önemli ülke Türkiye olmuştur.

Sorunun temelinde AB'nin NATO imkânlarından otomatik yararlanma isteği yatmaktadır. Türkiye doğal olarak AB'nin NATO imkânlarını kullanacağı operasyonlarda karar sürecinde yer almayı istemiş, bunun aksi durumda da veto hakkını sonuna kadar kullanacağını açıklamıştır. Bu nedenle, Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye,

²⁹⁰ Mirzet MUJEZİNOVIĆ, "AB Anayasasının Reddi ve Balkanlarda Olası Etkileri", www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=30, (11.06.2005)

ABD ve AB adına İngiltere arasında görüşmeler başlamıştır ve ABD bu süreçte Türkiye'yi desteklemiştir.

21 Kasım 2001 tarihinde İngiltere, ABD ve Türkiye arasında “Ankara Mutabakatı” olarak isimlendirilen uzlaşmayla şu kararlar kabul edilmiştir.²⁹¹

- NATO'nun imkan ve yetenekleri stratejik ve stratejik olmayanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Ankara Mutabakatı'na kadar Türkiye Acil Müdahale Gücü'nün NATO imkân ve yeteneklerini otomatik olarak kullanılmasını istemiş ve her defasında her operasyon için ayrı ayrı NATO'dan karar alınmasını benimsemiştir. Mutabakat ile AB'nin stratejik olmayan askeri operasyonlar için NATO onayı alması zorunluluğu ortadan kalkmıştır.
- AB ordusunun düzenleyeceği operasyonlara Türkiye belirli miktar aşan bir güç ile katıldığı takdirde, karar mekanizmaları içinde AB üyeleri ile eşit statüde yer alacaktır.
- Oluşturulmakta olan AB ordusu bir AB üyesi ülke ile AB üyesi olmayan bir ülke arasındaki çatışmalara müdahale etmeyecektir. Burada Türkiye'nin Yunanistan ile yaşayacağı olası bir sorunda AB ile karşı karşıya gelmemesi amaçlanmıştır.

Ankara Mutabakatı Yunanistan dışında destek görmüştür. AB'nin iki NATO üyesi arasında ihtilaflara katılmama kararı, Yunanistan'ın bu uzlaşmaya destek vermemesi, böylece Yunanistan'ın AGSP'nin operasyonel olmasını engellemesi sonucunu doğurmuştur. Sorun, 24–25 Ekim 2002 Brüksel Zirvesi'nde Ankara Mutabakatı'na bir paragraf eklenmesiyle çözüme kavuşmuştur. Brüksel Zirvesi'nde Yunanistan'ın da kabul ettiği ilave paragraf “AGSP, NATO askeri kriz yönetiminin AB'ye ve üye ülkelere karşı eyleme geçmemesinden hareketle, karşılıklı olarak herhangi bir koşulda ne de herhangi bir krizde herhangi bir müttefike karşı kullanılmayacak” hükmüdür.²⁹² Böylece;

- AGSP çerçevesinde AB, NATO'nun AB üyesi olmayan tüm üyelerine mümkün olan en geniş katılım imkânı tanımıştır.

²⁹¹ ÇAKMAK, a.g.e.

²⁹² Y.a.g.e.

- NATO ise Washington Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde AB'nin planlama imkânlarına onay vermiştir.

2.2. AGSP'nin Operasyonel Olamama Sorunu

AGSP'nin bir askeri güce dayanması açıkladığımız gibi ilk kez Haziran'da Köln Zirvesi'nde kararlaştırılmış ve 1999 Aralık ayında yapılan Helsinki Zirvesi'nde de kesinlik kazanmıştır. Temel Hedef olarak adlandırılan amaçlar, henüz tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Bu durum, AB'nde AGSP'ye yönelik en büyük eksikliğin ve sorunun oluşmasına, AGSP'nin operasyonel olamamasına neden olmuştur.

Helsinki Zirvesi Temel Hedefleri'ne göre, askeri güç "Acil Müdahale Gücü" (Rapid Reaction Force) olarak nitelendirilmektedir ve sadece Petersberg görevlerini yerine getirmek üzere operasyonel olacak bir kuvvettir. Ancak günümüz itibariyle bu gücün tam olarak operasyonel olduğunu söylemek güçtür. Özellikle Acil Müdahale Gücü'nün belirlenen süre içerisinde görev bölgesinde olmasını sağlayacak lojistik destek konusunda birtakım engeller vardır. Bu nedenle Birlik, ileriki kısımlarda inceleyeceğimiz gibi Temel Hedef 2010 isimli belgeyle bunun olabilecek en kısa zaman içerisinde sağlanması amacıyla birtakım yeni kararlar almıştır. Şu an için, ekipmanların eski ve teknoloji kullanımının yetersiz olması nedeniyle, üye ülkelerin askeri yetenekleri AGSP'nin ilerlemesi önündeki en önemli nedenlerden birini oluşturmaktadır.

Şu an için AGSP'nin operasyonelliği üzerindeki en büyük engel, kaynak yetersizliği konusundadır. Her ne kadar AB, savunma harcamaları konusunda dünyada ikinci konumda olsa da, bu AGSP'nin tam olarak operasyonel olacak seviyede olmadığı belirtilmektedir. AB'nin 2003 sonuna kadar askeri güce kavuşturulmasının kararının alındığı Helsinki Zirvesi sonrasında, bu gücün operasyonel olması konusunda şüpheler dile getirilmiştir. Örneğin eski NATO Askeri Komitesi Başkanı Klaus Naumann'a göre; " Planlanan Avrupa gücü ancak 2010 yılında kurulabilecektir. Avrupa ordusunun kurulması için gerekli ekipmanların sağlanması ve Helsinki Zirvesi'nde belirtilen kapasiteye erişmesi için 50 milyar Euro gereklidir ve AB üyesi herhangi bir ülkenin bu

ekonomik yükümlülüğü kaldırabilmesinin zor olduğunu” ifade etmiştir. ²⁹³ Bu, AB üyesi ülkelerin savunma bütçelerini ciddi anlamda arttırmaları anlamına gelmektedir ve şu ana için bu konuda üye ülkelerin ciddi bir yükümlülük altına girmediğini söyleyebiliriz.

2.3. AGSP'nin Misyon Belirsizliği

AB'nin AGSP oluşturulurken temel dayanağı Petersberg görevleri olarak sunulan insani görevler, barış koruma ve kriz yönetimiyle başa çıkma gibi misyonlar olmuştur. Bu görevlerin tam olarak neleri kapsayacağı tartışmaları sonrasında Helsinki Zirvesi'nde bu konuda son noktayı koyarak, oluşturulacak gücün sadece bu görevler için toplanacağını ifade edilmiştir. Ancak 11 Eylül saldırıları bu konudaki tartışmaları yeniden başlatmıştır. Uluslararası terörle savaşın AGSP'nin misyonlarından biri olduğunun resmi anlaşmalarda yer almasını savunan ülkeler, 2002 Sevilla Zirvesi'nde Terörle Mücadele Bildirgesi'nin kabul edilmesini sağlamışlardır. Bu nedenle terör konusu da Petersberg görevleri gibi AGSP'nin işlerlik kazandırılacağı görevler içerisinde tanımlanmıştır.

AGSP'ye işlerlik kazandırılması ardından Bosna, Makedonya ve Kongo'da yürütülen operasyonlar, AB Antlaşmalarında sayılan misyonlara bağlı olan müdahalelerdir. Ancak, günümüzün güvenlik açısından belirsiz dünyasında AB'nin kendi üyelerinden birine ya da kendi güvenliğini tehdit eden bir durum karşısında AGSP'yi harekete geçirip geçirmeyeceği konusunda belirsizlikler vardır. Sayılan olayların dışında bir durum oluşması halinde AB'nin nasıl tepki göstereceği konusu, belirsizliğini korumaktadır. Çünkü yaşamsal çıkarlara yönelik bir güvenlik ihlali durumunda AB ülkelerinin beraber harekete geçip geçmeyeceği konusu herhangi bir yasal zemine oturtulmuş durumda değildir. Bu durum Avrupa'da NATO'nun 5. maddesinin önemini ortaya koymaktadır. Her ne kadar AB Anayasa taslağında bu maddeye benzer güvenlik yapılanmasından bahsedilse de, üye ülkelerin tek başlarına

²⁹³ Kamer KASIM, “ NATO'ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2002, s.89.

nasil hareket edeceği açık olarak tanımlanmamıştır. Bunun yanı sıra böyle bir saldırı durumunda da AB askeri gücünün rolü de tanımlanmış değildir.

2.4. AGSP'nin İşlerliği Konusundaki Sorunlar

AB'nde ileride önemli operasyon yürütürken sorun olabilecek en temel eksiklik, askeri yetenekler konusudur. Bu nedenle konuşlandırılabilirlik, hareket kabiliyeti, sürdürülebilirlik ve etkin müdahale için AGSP'nin askeri yönünün güçlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Üye devletler silah altında yaklaşık 1.8 milyon kişi buldurmalarına rağmen, bu kuvvetlerin sadece yüzde 10-15'ini yurtdışı görevler için konuşlandırabilmektedir. Çünkü üyelerin çoğu silahlı kuvvetleri zorunlu askerlik sistemine dayandırmakta ve devlet sınırlarının korunmasına öncelik vermektedir. Bununla beraber Avrupa, askeri birliklerini ve bu birliklerin teçhizatlarını uzak mesafelere taşıma imkanlarına da sahip değildir. Bunun da ötesinde konuşlandırılabilir kuvvetlerin sayısının sınırlı olması AB'nin Birlik sınırları dışındaki askeri operasyonları sürdürebilme becerisini azaltmaktadır.²⁹⁴

AGSP konusunda AB'nin önünde aşması gereken teknik yetersizliğinin yanı sıra siyasal sorunlar da mevcuttur. Özellikle AGSP konusunda AB tamamen üye ülkelerin oybirliğine dayalı hükümetler arası bir yapılanma içerisindedir. Bu nedenle ileride üye ülkelerin bir konuda anlaşamaması AGSP'nin işlerliğini olumsuz etkileyecektir.

3. AGSP'YE RUSYA VE ABD'NİN YAKLAŞIMLARI

AB AGSP konusunda her ne kadar kendi içsel sorunları nedeniyle yavaş bir gelişim izlese de, bu konuda ABD ve her ne kadar süper güç olarak uluslararası sistemde yerini kaybetse de hala önemli bir ülke olan Rusya'yı da dikkate almak zorunluluğundadır. Çünkü böyle bir oluşum sistem içerisinde AB'nin alan dışı

²⁹⁴ Burkard SCHMITT, "Avrupa'nın İmkanları: Kaç Tümen Sağlanabilir?", Nicole GNESOTT(ed.), **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.95-96.

bölgelerde müdahalesini de gerektirebileceğinden bu ülkelerin yaklaşımlarını incelemek yerinde olacaktır.

3.1. ABD'nin AGSP'ye Yaklaşımı

AB'nde NATO dışında oluşturulabilecek bir Avrupa Ordusuna karşılık ABD yönetiminin tepkisi olumsuz olmuştur. Gerçekte, ilk olarak NATO bünyesinde AGSK temelinde oluşturulmaya başlanan bu sürece, ABD destek vermiş, ancak sürecin NATO'dan bağımsız bir boyut kazanması ile ABD yönetiminden tepkiler yükselmeye başlamıştır. Örneğin Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott 1999'da Londra'da yaptığı bir konuşmada “ AGSK'nin önce NATO içinden çıkan, daha sonra NATO dışından gelişen ve nihayet NATO'dan ayrı olarak ona rakip bir organizasyona dönüşmesini, ABD'nin istemediğini” belirtmiştir.²⁹⁵ Bu nedenle, AGSP, AB ve ABD arasında ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır.

ABD ve AB arasında AGSP konusunda yaşanan tartışmalarda öne çıkan, AB'nin küresel olarak bir güç olmak istemesi ve buna göre politikalar izleme eğiliminde olması yatmaktadır. Özellikle Irak kriziyle Birlik ve ABD giderek birbirinden uzaklaşma eğilimine girmiştir. ABD'nin Birlik içersindeki en büyük karşıtı olan Fransa Devlet Başkanı J. Chirac ABD'nin tek küresel güç olmasını kabul etmeyeceklerini açıklaması ve “ister isteyelim ister istemeyelim dünya çok kutuplu olacaktır.” sözleri de bu eğilimi yansıtmaktadır.²⁹⁶

ABD yönetimi en genel ifadeyle, AGSP'nin tüm Avrupa çapında bir ordu kurulması boyutuna gelmemesini istemektedir. Soğuk savaş sürecinde Batı Avrupa karşısında NATO'nun kurulmasıyla olası böyle bir girişim engellenmiştir. Ancak geline süreçte, ABD ve AB arasında Irak krizinde görüldüğü gibi yaşananlar, Atlantik ötesi ilişkilerde yeni bir dönemin başladığını göstermiştir.

²⁹⁵ KASIM, a.g.e. s.93.

²⁹⁶ Rıza ARSLAN, Avrupa Birliği Savunma Politikası: Dünya Sahnesine Geri Dönüş Mü?’, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl.7, Sayı.1, 2005, s. 239.

Birlik gelecekte dünyada daha aktif rol alabilmek için II. Dünya Savaşı'ndan sonra savunduğu ilkelerden vazgeçerek uluslararası antlaşmalara uymayan ve Nükleer, Biyolojik ve Kimyasal silahlar geliştiren ülkelere karşı askeri güç kullanımını son çare olarak kabul etmiştir. Böylece Birlik dünya politikasında göz ardı edilemeyecek bir güç olacağını, askeri gücünü Avrupa dışındaki kriz bölgelerine ve çatışmalara gönderebileceği ve hukuki zeminini de hazırlamaya çalıştığını da göstermektedir.²⁹⁷

ABD'nin AGSP'ye bakış açısında kaygılarının olmasının nedenleri arasında AGSP'nin özellikle NATO'dan bağımsız bir Avrupa ordusunun, Avrupa'daki NATO varlığını zayıflatacak olması öne çıkmaktadır. Özellikle, AB'nin kendisinin askeri operasyon yürütecek kapasiteye ulaşması, AB-ABD ilişkileri açısından büyük bir değişim getirecektir. ABD'nin kuruluşundan bu yana Avrupa bütünleşmesine destek vermesi bir yana, askeri açıdan AB'nin desteklenmesi, ABD'nin bu alanda yükünü hafifletici olarak değerlendirilse dahi, ABD'nin NATO aracılığıyla Avrupa'daki varlığını şüphesiz etkileyecektir. Bu nedenle AGSP sürecinde ABD'nin yaklaşımı, genel olarak transatlantik ilişkilerinde NATO'nun önemini zayıflatıcı nitelikte olmamasının altının çizilmesi şeklinde olmuştur.

AB'nin kuruluşundan bu yana ABD, Avrupa ile ilgili güvenlik ve savunma konularını AB düzeyinde değil ikili ilişkiler şeklinde yürütmüştür. Ekonomik konularda AB'yi bir aktör olarak gören AB yönetimi, savunma konusunu ise İngiltere, Fransa ve Almanya ile ikili ilişkiler düzeyinde ele almıştır. AB içerisinde İngiltere'yi en önde gelen müttefiki gören ABD yönetimi için Almanya da savunma ve güvenlik konularında giderek önem kazanmaya başlamıştır. ABD Fransa'nın NATO'dan bağımsız bir savunma gücü kurma ve AGSP'yi NATO'dan tamamen ayrı bir yapılandırmaya dönüştürme çabası karşısında, Almanya'yı bir dengeleyici güç olarak görmektedir.²⁹⁸ Şüphesiz, AB'nin dış politikada tek ses oluşturamaması, ABD'nin güvenlik konularında üye ülkelerle birebir ilişki içerisine girmesine yol açmıştır.

²⁹⁷ Y.a.g.e., s. 243.

²⁹⁸ Y.a.g.e., s.96.

3.2. Rusya Federasyonu'nun AGSP'ye Yaklaşımı

Rusya'nın AGSP'ye yaklaşımı, sürecin başlangıç aşamasında ihtiyatlı olmuştur. Ekim 2000'de Paris'te yapılan AB-Rusya Zirvesi'nde, savunma ve güvenlik konularında tarafların birbirine danışacaklarının ilanından bir yıl sonra, Rusya AGSP'nin temel karar alma organı olan AB'nin Siyasal ve Güvenlik Komitesi ile aylık değerlendirmelere katılan ilk üye olmayan ülke durumuna gelmiştir.²⁹⁹

Mayıs 2002'deki Moskova Zirvesi, ikili savunma görüşmeleri ve kriz yönetimine karşı ortak bir yaklaşım geliştirilmesi açısından önemli olmuştur. İşbirliği için öncelikli alanlar; çatışmanın önlenmesi, AGSP operasyonları için Rusya hava sahasının kullanımı ve Rusya'nın Bosna'da AB Polis Gücü'ne katılımı gibi konulara öncelik verilmiştir. Bu nedenle Putin yönetiminin Avrupa güvenliğinde söz sahibi olabilmek için AB ile AGSP alanında işbirliğine gittiği görülmektedir. Ancak buna rağmen, AGSP sürecinde Rusya'yla ilişkileri güçleştirecek birkaç konu vardır.

Rus yetkililer, NATO ve AGSP'nin alan dışı müdahaleleri için BM Güvenlik Konseyi kararlarına saygı gösterilmesi konusunda ısrarcı davranmaktadırlar ve AGSP'nin muhtemel operasyonlarının coğrafi bir sınırlama içermemesi konusunda da kaygı duymaktadırlar.³⁰⁰ Görüldüğü gibi Rusya Federasyonu'nun AGSP yaklaşımı, ABD'den daha esnek ve pragmatist bir özellik göstermektedir. Bunun en temel nedeni de, AB'nin AGSP sayesinde ABD karşısında gücünün artacak olma ihtimalinin Rusya'nın bölgedeki konumunu olumlu etkileyebilecek olmasıdır.

Tüm bunların ötesinde, ABD'nin Afganistan'ı bahane ederek Orta Asya'ya yerleşmesi, Gürcistan ve Ukrayna'daki rejim değişiklikleri, Rusya'nın uluslararası diplomaside kendisine yeniden bir yer açmak amacıyla yumuşak da olsa ABD karşıtı politikalar izleyeceğinin sinyallerini vermesine yol açmıştır. Rus yönetimin şu ana kadar denenmemiş ve çok etkili bir nükleer silaha sahip olduklarını açıklamasının ardından, Putin'in 2004 Yazında yaptığı Hindistan, Çin ve Güney Amerika ziyaretlerinde ABD

²⁹⁹ GÜRKAYNAK, a.g.e., s.213.

³⁰⁰ Clelia RONTROYANNI, "Russian and Ukrainian Views of the European Security and Defence Policy", <http://www.ceri-sciences-po.org/archive/july02/colloque/papercr.pdf>, (12.09.2005)

karşıtı retoriği ve çok kutuplu dünya söylemini daha çok dillendirir hale getirmesi de bunu kanıtlamaktadır. Bu nedenle, özellikle ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'na hız vermeye başlaması ile Batıcılık ve Avrasyacılık arasında sıkışan Rusya'nın politikaları, büyük önem kazanacaktır. Bu anlamda ABD'nin bölgede etkinliğini arttırmaya çalışması, uzun vadede bölgesel bir güç olmayı hedefleyen Rusya ile bir mücadeleyi göze alması ile mümkün olacaktır. Bu gelişmeler, şüphesiz ABD karısında Rusya'nın AB yanında AGSP'yi destekleyici bir güç olacağını kanıtlamaktadır.

4. AVRUPA GÜVENLİK SİSTEMİNE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLEN SENARYOLAR

Soğuk savaş sonrasında Avrupa güvenliğine ilişkin birkaç senaryo ön plana çıkmaktadır. Bu senaryolar temel olarak, özellikle Avrupa güvenliğinin sağlanması konusunda NATO ya da AB temelli görüşleri yansıtmaktadır. Çalışmanın bu kısmında kısaca bu görüşler ve bunların nedenleri incelenecektir.

4.1. NATO Temelli Avrupa Güvenliği

21. yüzyılda Avrupa'da güvenliğin soğuk savaş döneminde olduğu gibi, NATO ve dolayısıyla ABD temelli olarak sağlanacağına dayalı bu senaryoya göre, Avrupa kıtasında ABD'nin etkinliği sürecektir. Bu yaklaşıma göre, NATO'nun Avrupa'daki varlığı bölgenin istikrarı için çok önemlidir. En başta ABD'nin yeni yüzyılda ön plana çıkan Avrasya coğrafyası için NATO'nun görev alanını doğuya kaydıracağı, ancak buna rağmen Avrupa kıtasının NATO için öncelikli olacağı savunulmaktadır. Bu görüşler aynı zamanda kısmen, Avrupa'da Atlantikçi ülkeler tarafından desteklenmektedir. NATO'nun Avrupa coğrafyasında daha fazla Avrupalı yöneticinin yer alması ve Fransa'nın NATO'nun askeri yapısına dâhil edilmesi de bu senaryolar çerçevesinde gündeme gelmektedir.

Ancak, NATO'nun Avrupa güvenliğinin temelini oluşturması konusunda çeşitli olumsuz yaklaşımlar da vardır. Bu görüşün en önemli dayanağı da, bu örgütün soğuk

savaşın bir ürünü olduğu ve günümüzde yeni tehditleri caydıracak bir yapılaşmaya sahip olmadığı şeklindedir. 11 Eylül sonrasında da NATO artan bir şekilde terörizm vurgusu yapmaya başlamıştır. Bu durumda İttifak'ın da gittikçe artan bir şekilde kriz yönetimini benimsemeye başladığını da söyleyebiliriz. Özellikle Irak müdahalesi öncesi yaşanan NATO krizi, sınır savunmasına dayalı güvenliğin de bir bakıma artık geri planda olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun ötesinde yeni güvenlik kavramının etkin olduğu günümüz dünyasında NATO resmi olarak Atlantik güvenliğini sağlasa da çeşitli nedenlerle misyonu genişlemektedir. Bunlar, günümüzde tehdidin farklılaşması, Avrasya'nın yeni kriz bölgesi olarak ortaya çıkması ve şüphesiz ABD'nin Avrupa güvenliği konusunda giderek artan şekilde Avrupa ülkelerinin sorumluluk almalarını istemesidir.

Bunların dışında özellikle NATO'nun yeni güvenlik tehdidi olan alan dışı bölgelerde etkin olamayacağı dile getirilmektedir. Bunun dışında diğer bir kaygı da NATO merkezli Atlantik ilkelerini benimsemiş Avrupa, Güney Doğu Avrupa ülkelerini kabul etmiş olsa bile bu ülkelerin güvenlik sorunlarına istenilen çözümün üretilmeyecek olduğu görüşüdür. NATO merkezli güvenlik sisteminin, yeni Avrupa'nın karşılaşacağı başlıca sorunları bertaraf edemeyeceği bu görüşün temel savını oluşturmaktadır. NATO merkezli Atlantik ilkelerini benimsemiş Avrupa, büyük oranda Anglo Amerikan ve politik olarak muhafazakâr bir Avrupa güvenliği anlayışını yansıtmaktadır. Bunun başlıca engeli de Fransa önderliğindeki ülkelerdir.³⁰¹

NATO merkezli Atlantik ilkesini benimseyen Avrupa kavramı, NATO'nun yapısında değişiklik olabileceğini ve Avrupa'nın yeni şartlarına süratle uyum sağlayabileceğini varsaymaktadır. Bu da NATO'nun siyasal rolünün güçlenmesini içermektedir. Politik rolünün gelişmesi yanında, Atlantik ilkelerini benimseyen Avrupa modeli NATO'nun askeri stratejisini ve güç yapısını gözden geçireceğini kabul etmektedir. Bu yaklaşım 22-23 Nisan 1999 Washington Zirvesi'nde dile getirilmiştir.³⁰² Ancak özellikle Helsinki Zirvesinin ardından yaşanan süreçte, Avrupa Birliği NATO

³⁰¹ Hasret ÇOMAK, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 88

³⁰² Y.a.g.e.,s. 86.

içerisinde sürdürülecek bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği yerine kendi üyeleri arasında bir savunma politikası oluşturulmasına yönelmiştir.

4.2. AGSP Temelinde Avrupa Güvenliği

Bu yaklaşım, Avrupa savunma sisteminde Avrupa Birliği'nin ortak savunma politikası olan AGSP'ye tam olarak işlerlik kazandırılmasına dayanmaktadır. Avrupa Birliği özellikle güvenlik ve savunma alanındaki bağımsızlığına yönelik adımları, 1993 yılından itibaren atmaya başlamıştır. Bu adımların nihai sonucu olarak 60 bin kişilik bir Avrupa Acil Müdahale Gücü kurulması kararı alınmıştır.

Buna göre, AB öncülüğünde bu politika, Avrupa ülkelerinin AGSP öncülüğünde kendi güvenliklerini kolektif bir temelde sağlamalarını öngörmektedir. Bu görüşün en önemli yönü, soğuk savaş ertesinde ABD ve AB ülkelerinin çıkarlarının örtüşmeyeceği fikridir.

Ancak AGSP'nin bu şekilde yapılandırılmasının beraberinde çeşitli sorunları getireceğini savunanlar da mevcuttur. Bu aksi görüşe göre, böyle bir oluşum Atlantik ilişkilerinde krize yol açabilecek ve bölgedeki politik farklılıklara uygun düşmeyecektir. Şüphesiz böyle bir oluşum, NATO temelli yapılanmanın sürmesinden daha radikal olacaktır. Çünkü bugüne kadar Avrupa devletleri kurumsal anlamda böyle bir oluşuma gitmemişlerdir.

Avrupa ülkelerinin ABD'den bağımsız olarak AGSP'ye tam işlerlik kazandırması geçekte ABD çıkarlarıyla özdeşleşmeyecektir. AB içerisinde Fransa ve Almanya'nın başını çektiği ülkeler ABD'yi artık Avrupa'da görmek istemese de böyle bir gelişme şu an için radikal olacaktır. Çünkü soğuk savaştan beri ABD, Avrupa sınırlarında yer almış, önemli müttefiklerle beraber hareket etmiştir. Buna rağmen Avrupa temelli güvenlik konusunda, Avrupa ülkelerinin daha fazla katkı sağlaması ABD'nin yararına

olacaktır. Ancak bu oluşumun Avrupa dışına çıkararak ABD çıkarlarını olumsuz etkilemesi halinde sonucun ne olabileceği belirsizliğini korumaktadır.

4.3. Diğer Senaryolar

Avrupa güvenliğinde NATO ve AB temelli yaklaşımlar dışında da görüşler vardır. Bunlar özellikle AGİT'in kurumsallaşmasına ve Avrupa güvenliğinin geniş anlamda değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu sistem hem ABD'yi hem de BDT'yi içerecektir. Bu kolektif güvenlik sistemiyle ABD birliklerinin Avrupa'dan çekilmesi ileri sürülmüşse de, ABD AGİT'e katılmak suretiyle Avrupa güvenlik sisteminin önemli bir unsuru olabilecektir. BDT'nin bu güvenlik sistemine katılması bazı çevreler için de çok önemli olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu, BDT'nin bu sistemin dışında kalmasının doğuracağı tehlikelerden kaçınmaya yardım edebilecektir.³⁰³

Yukarıda ifade edilen ve büyük oranda Avrupa güvenliğinin kurumlar aracılığıyla sağlanacağına dayalı görüşler dışında diğer bir görüş ise, kıta Avrupa devletlerinin çok merkezli bir sistem içerisinde, yine bu devletler arasında bağımsız olarak sağlanacağıdır. Bu yaklaşıma göre, devletler ikili ya da çok taraflı işbirliği ile kendi güvenliklerini sağlama yoluna gidebileceklerdir.

Devletler Avrupa'sı kurumsal bir foruma dayanmamaktadır. Bu Avrupa'da birleşmenin uluslar üstü forumlarına sınırlı bir bağlılık vardır. BAB'ın 2000 yılında işlevine son verilmesi ile NATO; BAB'dan uzaklaşmıştır. ABD, Batı Avrupa'nın kolektif savunmasını her ne kadar İngiltere, Almanya, Türkiye ve İtalya ile iki taraflı güvenlik düzenlemeleri yapmak suretiyle sağlamış olsa da, artık NATO'ya emanet etmemektedir.³⁰⁴ Bunun dışında AB üyeleri her ne kadar uluslar üstü bir yapı yönünde önemli gelişmeler sağlasa da, ülkeler arasında yaşanan fikir ayrılıkları devletler Avrupa'sına dayalı savunmanın mümkün olabileceğini göstermektedir.

³⁰³ ÇOMAK, a.g.e., s. 91-92.

³⁰⁴ Y.a.g.e., s. 93.

SONUÇ

İki kutuplu sistemin yerini belirsizliklere bıraktığı günümüz uluslararası sistemi, büyük ölçüde sisteminin bozulduğu ve taraflardan birinin güç kaybetmeye başladığı 80'li yılların bir uzantısı olduğu kabul edilmektedir. Eski sistemin çöküşüyle beraber, Doğu bloğu ve komünist sistem çökmüş, kurumları da kendilerini tasfiye etmeye yönelmiştir. Bu çöküş, Batı tarafından istenilen bir durum olsa da, bu duruma hazırlıksız yakalandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle, 80'li yıllardan itibaren iki kutuplu sistem çözülürken, başta Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde olmak üzere iç çatışmalar artmış, bölgesel nitelikte ciddi savaşlar olmuş ve günümüzdeki aşamaya varılmıştır. Sonrasında ise dünyada büyük şaşkınlık yaratan 11 Eylül olayı ve sonrasında ABD'nin savaş açtığını ilan ederek Afganistan ve Irak'ı işgal ettiği bir süreç yaşanmıştır. Bu durum günümüzde şekillenen Avrupa güvenlik sistemini de doğrudan etkilemiştir. Yeni yüzyılda yeni güvenlik mimarisinde soğuk savaşın eseri olan NATO'nun rolü şüphesiz sınırlanmıştır. Bu nedenle, yaşanan gelişmeler, AB'nin güvenliğini tamamen NATO'ya bırakmayacağını göstermiştir. Bu nedenle AB, güvenlik ve savunması konusunda yeni alternatifleri gündeme getirmiştir.

20. yüzyılda uluslararası sistemde ABD'nin tek süper güç olduğu herkes tarafından kabul edilmekle birlikte, AB ve Çin 'in küresel güç olarak dünya sahnesinde yer alacağı kabul edilmektedir. SSCB'nin yıkılması ertesinde Rusya Federasyonu da özellikle Kafkaslarda yenide etkin konuma yükselme çabası içindedir. Bu nedenle günümüzde güvenlik konusunun önce coğrafyası değişmiştir. Bu kapsamda, yeni güvenlik alanı da Avrasya olarak şekillenmektedir.

Bu çalışmada Avrupa temelli olarak incelediğimiz güvenlik konusunda öncelikle belirtmemiz gereken konunun kapsamının genişlediği ve karmaşıklaştığı şeklindedir. Sınırları ve devletleri tehdit eden güvenlik tehdidinin yerini, günümüzde önceden kestirilmesi güç yeni tehditler almıştır. Bu nedenle Avrupa açısından da stratejik güvenlik öne çıkmaktadır. Avrupa güvenliği açısından incelediğimiz son dönemde ortaya çıkan en önemli gelişme özellikle kolektif güvenlik yerine, kriz yönetimi olarak

kavramsallaştırılan sınırların ardındaki çıkarların korunmasına dayalı bir sisteme yönelmesidir. Bu nedenle düşünsel temelleri çok gerilere giden AGSP konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen AGSP'nin işlerlik kazandırılması sonrasında ve Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin kabul edilmesiyle, Balkanlarda bir dizi görev alınmasına rağmen, bu konuda tam olarak bir politik birliğe varılamamıştır. Son Irak krizi, savunma ve güvenlik konusunda politik engellerin mevcudiyetini bir kez daha kanıtlamıştır. Buna rağmen, AGSP'ye işlerlik kazandırılması sonrasında Balkanlar ve Afrika'ya yayılan bir operasyon dönemi başlatılmıştır. AB, Bosna'da polis operasyonu, Makedonya'daki görev ve Kongo'daki operasyonları sınırsız şekilde yürütmüştür. Bunun dışında özellikle Sevilla Zirvesi sonrasında terör de AB gündemine gelmiştir ve üyeler bu konuda ortak hareket etme kararı almıştır.

AGSP konusunda gelecekte belirleyici olabilecek en önemli gelişme Anayasa Taslağı'nda AGSP misyonlarının terör ve AB üye devlet topraklarının tüm üyelerce garanti altına alınmasını içeren NATO'nun 5. maddesine benzer dayanışma hükmünün yer almasıdır. Bu nedenle, AGSP'nin geleceği açısından Anayasa'nın tüm üyelerce kabul edilmesinin önemi büyüktür. AGSP'nin gelecekte karşı karşıya olacağı en temel zorluk politik iradeyle ilgili olacaktır. AB'ye üye ülkeler ortak bir savunma ve güvenlik çatısı altında hareket etme iradesi konusunda tutumlarıyla bu konuda belirleyici olacaklardır. Bu noktada belirtmemiz gereken de Avrupa ülkelerinin şu an AGSP konusunda yavaş ilerleme kaydetmesinin temel nedeninin siyasal irade olduğudur. Çünkü AB'nin AGSP konusunda varolan operasyonellik konusunda temel çıkmazı askeri ve ekonomik olmaktan ziyade, daha çok ülkelerin beraber hareket etmedeki yeteneklerine dayanmaktadır.

Avrupa güvenliği konusunda geçmişten gelen bağlarla NATO'nun önemini koruyup korumadığı da ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, yaşanan gelişmeler NATO temelli Avrupa güvenliğinin gelecekte çok da etkin olamayacağı göstermektedir. NATO'nun son Zirve Sonuç Bildirisi'nde de görüldüğü gibi, NATO faaliyetlerini gittikçe doğuya kaydıran bir tutum benimsemiştir. NATO'nun Doğu'ya doğru

genişleme politikasının dışında, özellikle Ortadoğu’da NATO’nun sorunlara müdahil olması, ileride açıklayacağımız gibi, İttifak’ın eski dönemden çok farklı bir görev anlayışını benimsediğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle soğuk savaş döneminde tamamen NATO temelli olan Avrupa güvenliği günümüzde geçerliliğini yitirmiştir.

NATO’nun Avrupa güvenliği dışına çıkmasında şüphesiz ABD’nin politikalarının büyük rolü olmuştur. ABD’nin soğuk savaş sonrasında bireysel hareket ederek uluslararası sistemde diğer güçleri geri plana atmasının bir sonucu olarak da, NATO’nun en güçlü savunma yeteneğine sahip ülkesi olan ABD müdahalelerini NATO öncülüğünde değil, kendi bireysel imkânlarıyla yapma yolunu tercih etmiştir. Afganistan ve son Irak müdahalelerinde gördüğümüz gibi, NATO bu operasyonların ilk aşamasında kullanılmamıştır. Tüm bu gelişmeler sonrasında belirtmemiz gereken, AB’nin Avrupa güvenliğine dair mevcut senaryolara göre, AB üye ülkeleri askeri operasyonlar konusunda temel olarak dört seçenekle karşı karşıya olacaktır. Bunlar, devletlerin tek başlarına hareket etmeleri, AB ve NATO temelli operasyon seçenekleri ve bazı devletlerin ortak hareket etmeleri olabilecektir. Günümüzde ABD’nin de tercih ettiği, bireysel ittifaklara dayalı güvenlik yapılanmasının, Avrupa güvenliği için de geçerli olabileceğinin örnekleri görülmektedir. Bu nedenle tüm Avrupa’yı ilgilendirmeyebilecek bazı sorunlar devletlerin kendi yetenekleriyle çözülebilecektir. Bunun dışında NATO ve AGSP temelli güvenlik politikaları üzerinde en fazla durulan senaryolar olmaktadır. Ancak AGSP’nin askeri gücünün şu aşamada bir Avrupa ordusu olmaması, bu senaryonun şu aşamada pek taraftar bulmamasına yol açmaktadır.

ABD her ne kadar AB’nin kriz yönetimlerinde yer alacak ortak bir askeri gücü destekler görünse de, böyle bir oluşumun Avrupa’nın savunmasında tek belirleyici güç olmasını istemesi mümkün görünmemektedir. Uluslararası sistemde ABD çıkarlarına yönelik yeni bir süper gücün varlığı şüphesiz ABD’nin güvenlik doktrinine ters olacaktır. Bunun yanısıra Irak politikası, AB ve ABD arasına çıkarların her zaman örtüşmediğini göstermiştir.

Bunun yanı sıra, NATO'nun geçerliliğini sürdürmesi de, gerçekte ABD'nin tavrına bağlıdır. Çünkü ABD, 11 Eylül sonrası tek taraflı müdahaleler yönünü seçerek Atlantik ilişkilerinde İttifak'ın rolünü azami seviyeye çekmiştir. Sonuç olarak, Avrupa güvenliğinin geleceği konusunda AGSP'nin rolünün belirleyici olup olmayacağı konusu açık değildir. Bu konuda üye ülkelerin tutumlarının belirleyici olacağını söyleyebiliriz. Ancak yaşanan gelişmeler, hem NATO'nun hem de AGSP'nin Avrupa'daki varlığı konusunda, belirleyici gücün ABD olacağını göstermektedir. Bu nedenle, uluslararası sistemde yaşanacak gelişmeler, Avrupa güvenliğinin geleceğini doğrudan etkileyecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKTAR, Cengiz, **Avrupa Okumaları**, Kanat Kitap, İstanbul, 2003

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1997

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2002

ARIBOĞAN, Deniz Ülke, **Kabilelerden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998

Atlantik İttifakı, Türk Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, Ankara, 1971

AYMAN, Gülden, **Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1994

BAŞAR, Cem, **Terör Dosyası ve Yunanistan**, Uluslararası İlişkiler Ajansı Yayınları, İstanbul, 1993.

CARTER, Ashton B. , PERRY William J., **Preventive Defence: A New Security Strategy for America**, Brooking Institution Press, Washington D. C., 1999

CEYLAN, Musa (haz), **Yeni NATO: Soğuk Savaştan Sıcak Savaşa**, Ülke Kitapları, 1999

CHOMSKY, Noam , **Amerikan Müdahaleciliği**, çev: T.Doğan,B.Zeren, Aram Yayıncılık, 6. baskı, İstanbul, 2003

ÇAYHAN, Esra, GÜNEY, N.Ateşoğlu, **Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, İstanbul, 1996

ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003

ÇOMAK, Hasret, **Avrupa’da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005

ERDOĞDU, Hikmet, Avrupa’nın **Geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004

GEUSAU, Alting Von, **The Security of Western Europe**, Sheerwood Press,London,1985

GNESOTTO, Nicole (ed.), **AB Güvenlik ve Savunma Politikası**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005

GÜRKAYNAK, Muharrem, Avrupa’da **Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayınevi, Ankara, 2004

HOBBSAWM, Eric , **Kısa 20. Yüzyıl: 1914 – 1991 Aşırılıklar Çağı**, çev:Yavuz Alogan, Sarmal Yayıncılık, İstanbul

HOOK, Steven W. (ed.), **Comperative Foreign Policy**, Prentice Hall, New Jersey, 2002

İÇLİ, Tülin Günşen., “Terörün Sosyal Yapı Üzerindeki Etkileri”, içinde, Ali Tarhan, (ed.), **Dünyada ve Türkiye’de Terörizm Sempozyumu** (20-24 Mayıs 2002), Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, 2002.

JULIEN, Claude, **Amerikan İmparatorluğu**, Hitit Yayınları, çev: Tahsin Saraç, Aysel Gülercan, Ankara, 1969

KESKİN, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 1998

KISSINGER, Henry, **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı?**, METU Press, Ankara, 2001

Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003

MACRIDES, Roy C.(ed.), **Foreign Policy in World Politics**, Prentice-Hall, Inc., Third Edition, New Jersey, 1967

NYE, Joseph S., **Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History**, 3. edition, Longman Inc., 2000

ORAN, Baskın (ed), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

ÖZDEK, Yasemin, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000

PACTEAU, S., MOUGEL, F.C., **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, (çev: Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, 4. baskı, Turan Kitabevi, Ankara, 1996

Revizyonizmin Revizyonu, Eriş Yayınları, 3. baskı, 2003

ROTHSTEIN, Robert L., **Alliances and Small Powers**, Columbia University Press,1968

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih:1918-1994**, 6. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994

SÖNMEZOĞLU, Faruk (der), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, Ankara,2000

SÖNMEZOĞLU, Faruk ve diğerleri, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992

SPANIER, John, **Games Nations Play**, Congressional Quarterly Inc, Washington, 1993

TAMKOÇ, Metin., “Uluslararası Terörizmin Rusya ile Bağlantısı”, **Uluslararası Terörizm Sempozyumu (17-18 Nisan 1984)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984

TARHAN, Ali (ed.), **Dünyada ve Türkiye’de Terörizm Sempozyumu (20-24 Mayıs 2002)**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları, 2002

TURAN, İlter, **NATO İttifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İ.Ü İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1991

ÜLGER, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği’nde Siyasal Bütünleşme: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu**, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2002

YILDIZOĞLU, Ergin, **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yayınları, İstanbul, 2003

WALTZ, Kenneth N. , **Theory of International Politics**, McGraw-Hill.,1979

WILLIAMS, Howard, WRIGHT Moorhead, EVANS Tony (der.), **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996

Sürelî Yayınlar

ARIK, Umut, “21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik Sistemi ve Türkiye”, **Avrasya Etütleri**, Cilt.2, Sayı.4, Kış 1995/96

ARSLAN, Rıza, “ Avrupa Birliği Savunma Politikası: Dünya Sahnesine Geri Dönüş Mü?”, **Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl:7, Cilt: 1, 2005

AYDINLI, Ersel, “Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:9, Sayı:2, Yaz 2003

BRZEZINSKI, Ian, “ NATO: Bir Dönüşüm İttifakı”, **eJOURNAL USA**, Haziran 2004, Cilt:9, Sayı: 2

ÇAYHAN, Esra “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S:2, Y: 2002

DURAN Hasan, “ Yeni Bir Müdahale Şekli: İnsani Müdahale, “ **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S:1, C: 6, 2001.

EFELER, Kadir, “ Avrupa Birliği'nin Dış Politika Yapılanması ve Orta Doğu Dış Politikası”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:3, Sonbahar 2004

ERKIZAN, Hatice Nur “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı:18, 2002

ERBAŞ, Hayriye, “Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler”, **Doğu Batı**, Yıl: 5, Sayı: 18, 2002

ERSOY, Hamit, “Ulusal Çıkar Aracı Olarak Uluslararası Politikada Terörizm”, **Polis Bilimleri Dergisi**, C:4, S:3-4

GÜN, Ö. Rengin., “11 Eylül Sonrasında Başat Tehditin Yeni Adı: Uluslararası Terörizm Olgusu”, **Stratejik Analiz**, Cilt: 5, Sayı: 54, Nisan 2002

GÜVEN, Veli Fatih, “ Terörle Mücadelede Avrupa ile İşbirliği ve DHKP-C’ye Yönelik Operasyon”, **Stratejik Analiz**, C:5, Sayı: 49, Mayıs 2004

GÜVEN, Veli Fatih, “Uluslararası Terörizm ve Türkiye’ye Yansımaları”, **Stratejik Analiz**, C: 4, Sayı:51, Temmuz 2004

HUNTINGTON, Samuel P., “ Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, Volume:72, No:3, Summer 1993

KASIM, Kamer, “ NATO’ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2002

KEYMAN, E.Fuat, “Kapitalizm, Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı”,**Doğu-Batı**, Yıl:5, Sayı:18, 2002

KILINÇ, Uğur, “ Batı Avrupa Birliği: Canlanan Savuma ve Güvenlik Örgütü I. Batı Avrupa Birliği Öncesi Gelişmeler”, **Avrasya Dosyası**, Cilt:1,Sayı:2, Yaz 1994

NESS, Peter Van , “ Globalisation and Security in East Asia”, Working Paper No:2000/2, Australian National University, Canberra

NUTALL Simon J., “ Consistency and CFSP: A Categorization and Its Consequences”, **EFPU Working Paper 2001/3**

PFLÜGER Tobias, “Anayasa Buyruğuyla Militaristleşme”, **Özgürlük Dünyası**, Sayı:156, Nisan 2005

RUPP, Michael “ Avrupa Birliği'nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu,”, **İKV Yayınları**, 2003, İstanbul

SANCAKTAR, Caner, “ Avrupa'da Bir Kriz: AB ve ABD Arasında Bosna-Hersek Cumhuriyeti”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:3, Sonbahar 2004

SLOTERDIJK, Peter, “ Avrupa Uyandıığında”, **Cogito**, Avrupa'yı Düşünmek, Sayı:39

SÜTALAN, Zeynep, “AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye”, **Stratejik Öngörü**, Sayı:3, Sonbahar 2004

TANGÖR, Burak, “Orta Doğu Barış Süreci Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin İsrail'e Yaklaşımı (1991-2001)”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2004

TAŞGIN, Serkan, “Terörün Küreselleşerek Yeni Bir Savaş Stratejisi Olması ve Siyasi Araç Olarak Kullanılması”, **Polis Bilimleri Dergisi**, C:5, Sayı: 3-4, 2003

ULUSOY, Hasan , “ Collective Security in Europe”, **Perceptions**, December 2002/February 2003, Volume:VII, Number.: 4

VASCONCELOS, Alvaro de, “Security as Component of Comprehensive Policy”, **Perceptions**, June-August 2003, Vol:VIII, No:2

İnternet Kaynakları

AKKUŞ, Yakup (2004) “ *Çağdaş İktisadi Düşünce Sol Perspektifler: Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi*”, Erişim: 31.05.2005, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/atut.doc>

ALPKAYA, Gökşen (1999), *NATO Müdahalesi Üzerine*, Erişim: 15.03.2005,
<http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm>

Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (2005), Erişim: 10.05.2005,
<http://www.tsk.mil.tr/uluslararası/avrupakonvansiyonel.htm>

Balkanlarda NATO (2004), Erişim: 11.05.2005,
<http://www.natoistanbul2004.org.tr/tur/n1415.asp>

Bosna Savaşı Kronolojisi (2005), Erişim: 19.06.2005,
<http://www.avsam.org/dosyalar/BOSNASAVASIKRONOLOJISI.doc>

ÇOMAK, Hasret (2004), Erişim: 11.12.2004, “*Yeni Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde, AGSP’de Meydana Gelen Gelişmeler ve Türkiye’nin Uyumu*”,
<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=67>,

FENDOĞLU, Tahsin. (2005), *Güvenlik Boyutu Bağlamında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı*, Erişim: 11.05.2005,
www.egm.gov.tr/opk/dergi/36/web/anayasa_hukuku_insan_hakları/doc_dr_h_fendoolu.htm,

Filistin- İsrail Barış Süreci (2005), Erişim: 08.06.2005,
http://www.haberanaliz.com/israil_filistin_baris_2_yol.php,

GOLDGEIER, James M. (2005), *Ne Zaman Değil, Kim?*”, *NATO Dergisi, İlkbahar 2002*, Erişim 12.05.2005,
<http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/art2.html>,

Headline Goals 2010 (2005), Erişim: 25.09.2005,
<http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf>,

Helsinki Nihai Senedi (2004), Erişim: 9.11.2004,
http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975_01.html.

HOWORTH, J. (2005), “European Integration and Defence: the Ultimate Challenge”,
Erişim: 01.02.2005,http://www.weu.int/institute/chailot/chai_43e.html.

Koruma Yüklümlüğü (2005), Erişim: 19.04.2005
www.nato.int/docu/review/2002/issue4/turkish/summaries_pr.html

MUJEZİNOVİÇ, Mirzet (2005), “AB Anayasasının Reddi ve Balkanlarda Olası
Etkileri”, Erişim: 11.06.2005
www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=12&id=30

ÖZCAN, Mehmet (2005),” AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, Erişim: 11.06.2005,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=18>

Paris Şartı(2005), Erişim: 16.05.2005, www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html - 56k

Petersberg Declaration (2005), Erişim: 08.08.2005,
www.weu.int/documents/920619peten.pdf

RONTOYANNİ, Clelia “*Russian and Ukrainian Views of the European Security and
Defence Policy*”(2002), Erişim:12.09.2005,
<http://www.ceri-sciences-po.org/archive/july02/colloque/papercr.pdf>

SSCB'nin Yıkılması ve Milliyetçiliğin Canlanması (2005), Erişim: 19.04.2005
www.academical.org/dergi/makale/s6rusyaetnopolitik2.htm.

*The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government
Participating in the Meeting of the North Atlantic Council* (2005), Erişim: 10.04.2005,
www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm

The Treaty of Amsterdam (2005), Erişim:25.07.2005,
<http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>

Treaty on European Union (2005), Erişim: 06.08.2005,
<http://www.europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entr2f.htm#16>

Treaty on European Union (2005), Erişim:06.08.2005)
http://www.europa.eu.int/abc/obj/treaties/en/entr2f.htm#Article_J.4

Venice Declaration on the Middle East (2004), Erişim:08.06.2005
<http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/0/fef015e8b1a1e5a685256d810059d922?OpenDocument>,

ÜLGER, İrfan Kaya (2005), *Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi*, Erişim: 05.01.2005,
www.stradigma.com/turkce/eylul2003/print_04.html

YEL, Ali Murat (2004), *McDonalds'a Karşı Simit Sarayları: Küreselleşme Karşı Hareketler*, Erişim: 10.04.2005,
www.karizmadergisi.com/dosya.php?id=17&s=20

VAN, HAM P.(2005) , *Europe's New Defence Ambitions: Implications for NATO,the US and Russia*, Erişim: 01.02.2005, <http://www.marshallcenter.org>,

Washington Summit Communiqué: An Alliance for the 21st Century (1999), Erişim: 15.04.2005, <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>.

Gazeteler

MAHÇUPYAN, Etyen, “Güvenlik Sektöründe Postmodern Dönem”, **Zaman**, 31.05.2004

“NATO Genişlemesi Gereksiz”, **Milliyet**, 19.06. 1997

Prodi'den Savaşa Karşı Dua Çağrısı”, **Hürriyet**, 20.03.2003.

“Sabaha Kadar Pazarlık”, **Milliyet**, 20.11 1999

SANBERK, Özdem, “ Sorunların Göbeğindeyiz”, **Radikal**, 29.05.2005

Diğer Kaynaklar

“A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”, Brussels, 12 December 2003

“Nice Zirvesi Sonuçları ve Türkiye”, Türkiye- AB Karma Parlamento Komisyonu, Ekim 2003, Ankara